

GRUPPER

OCH

PERSONNAGER

FRÅN I GÅR.

ESTETISKT HISTORISKA UTKAST

AF

ORVAR ODD.

STOCKHOLM - KJÖBENHAVN.

1861

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Oscar Patric Sturzen-Becker** (1811-1869) med pseudonym **Orvar Odd** utgör en omarbetad version av *Den nyare svenska skönlitteraturen och tidningspressen* från 1845. Det utkom 1861 och digitaliserades i juni 2012 av Bert H.

FÖRORD.

Af dessa efterföljande blad har ett och annat blifvit lånadt från äldre af författaren utgifna arbeten, såsom bl. a. hans „Sex föreläsningar öfver svenska skönlitteraturen“. En genomgående omarbetning har imedlertid blifvit företagen af dessa här ånyo använda fragmenter, för att bringa dem i öfverensstämmelse med skaplynnet och formen af hela det föreliggande lilla verket, hvilket afsigtligt närmar sig memoirens art, på samma gång det icke

utesluter sådana betraktelser öfver konst och litteratur, deri författaren önskat en gång för alla få inlägga äfven sitt ord till debatten om vissa estetiska frågor och till bedömandet af vissa personligheters betydelse för vår andliga utveckling under de sista decennierna.

*

FOSFORISTERNA.

Strängt taget hade fosforismen redan i det närmaste sett sin blomstringstid, då jag inträdde i det akademiska lifvet som välbeställd upsalensisk student. Medan den öfver hela landet var på god väg att fullkomligt undanträngas af tegnerismen, om den icke till och med kunde betraktas som faktiskt undanträngd, dyrkades den likväl ännu undantagsvis — och detta naturligt nog — i Upsala af några trofasta ömma själar, för hvilka de ^poetiska kalendrarna^ hade blifvit ett evangelium, men den lefde som krukväxt utan frodighet och utan egentlig „odeur“. Vi studenter sjöngo visserligen någon gång bland andra sånger äfven ett och annat stycke ur ^Lycksalighetens Ö“, men vi „sågo icke uppa till dess blonda författare, så som de nyss förutgångna studentgenerationerna hade gjort, vi vördade honom, traditionsvis, men vi tilläto oss den friheten att icke alltid begripa honom, (hvem skulle tio år förut hafva understått sig detta „crimen löesseu?) vi svärmade öfverhufvudtaget icke sä för hela den tyska riktningen, som det sednast hade varit på moden under ett wmånskensdoftigt“ decennium, vi behandlade med en viss likgiltighet den bruzelianska upplagan af „deutsche Klassiker1* och det förr oerhörda tilldrog sig numera ej2

så sällan på bokauktionen, att Fouqués „Undineu slogs bort för en lumpen tolfskilling, detta verk, värdt ett konungarike!

När om vinterqvällarne vi stundom suto, några förtroligare vänner, vid ett glas punsch på Schylanders källare och det föll någon in att taga ett ark papper, för att utmana de andra till en olympisk täflan i ?5bouts rimés“, — vi voro några utvalda, som drefvo denna lek med konstnärligt raseri, och en och annan, såsom t. ex. Ruda och C. A. Hagberg, sednare Shakespeares ypperliga öfversättare, egde deri en fabelaktig virtuositet, — då kunde det lätt hända, att till trots för den store man, hvilken diktat „Blommorna“ och hvilken lefde med sin sånggudinna och sin Schelling på endast några gators afstånd ifrån oss, de uppställda proble-merna antogo följande lättsinniga fysionomi: „Flistring, förbistring, gnistring, purpurtjusning, arlaljusning, astra-lisk, dvalisku eller t. ex.

.......................andevinkning,

.......................delphisk,

.......................skaldeblinkning,

.......................fjellfisk,

.......................fosforglindring,

.......................lysmasktindring,

.......................urlifs-sether,

.......................potater.w

Jag behöfver icke säga, att dessa förargliga pappersark efteråt och inan pokulationen slutades blefvo omsorgsfullt förintade, på det att inga oinvigda skulle oförhappandes komma i erfarenhet af hvad sålunda nog vanvördigt föröfvades inom en sluten krets af unga djerfva män, men jag bör imedlertid på samma

gång sanningsenligt nämna i förbigående, att den krets,

hvarom här är fråga, ingalunda var den enda, der på3

den tiden i Upsala åtskillig djerfhet gjorde sig gällande, utan att tvärtom i sednare hälften af 1820-talet der i det hela taget förefanns ganska mycken eman-cipationslusta bland den upsalensiska ungdomen. Om man än icke offentligt uppträdde med något mera afgjordt och bjert motstånd mot de akademiska orakelmännen, förde man dock i många riktningar ett „doft krig“ emot den absoluta auktoriteten och i allmänhet voro vi ett friskt och icke buskablygt folk. Vi hade våra idéer och vi voro icke rädda för att åtminstone hafva vårt skämt för oss, der förhållandena icke medgåfvo att vi angrepo Olympen med slungor och stormstegar. Vi voro alldeles icke belåtna med Grubbes neutrala filosofi — „å ena sidan är det visserligen sannt, men å den andra kan det dock icke bestridas,a — vi hade Joh. Henr. Schröders högtidliga hofmansmessighet och ultraloyala pedantism till föremål för mycken glad uppmärksamhet, och man misstager sig högligen, om man tror att det var studentkårens anda, som uttalade sig genom Bottiger, när denne först uppträdde med sina sjukliga „Minnen från sångens stunder^, hållna i en tonart, från hvilken denna skald i ett sednare stadium lyckligtvis betydligt vikit af i en annan mera sannt poetisk.

Kort och godt, vi hade smått våra hufvuden for oss sjelfva och en uppmärksam tidens åskådare skulle måhända icke haft svårt att af många tecken äfven inom den upsalensiska högskolans trånga omkrets förutsäga ett mera grundligt omslag i det uppväxande slägtets hela sätt att uppfatta saker och ting, ett sådant, som också verkligen inträffade efter det stora vändpunktsåret 1830. Det försiggick redan i det mera obemärkta ett och annat, som lade grunden till sjelfva Geijers ryktbara 55affall“ i en sednare tid och som påsätt och vis slutligen tvang Atterbom från sin töckniga poesi in på en mera konkret litterär verksamhet, den historiskt-kritiska i hans förtjenstfulla verk om våra „Siare och Skalder44.

Det att Atterbom slutade som „en af de Aderton44, är vida mindre betecknande för honom, än för Svenska Akademien; deremot, att han afslöt sin litterära bana med ett arbete, som det nyssnämnda, har sin stora betydelse för honom sjelf och hans hela utveckling. Mellan dessa moget kritiska volymer och Atterboms första ystra polemiska uppträdande ligger en hel historia af estetiskt-filosofiska bedrifter och vågspel, af poetiska äfventyr, irrfärder och till och med utsväfningar; när man i våra dagar kastar en blick tillbaka öfver hela denna tummelplats, är det som en långt försvunnen forntid med dess sväfvande sagodunkla bilder, men denna forntid daterar dock sin början från endast femtio år tillbaka och den lilla ljuslockiga mannen, hvilken vållade allt detta virr-varr, dog först i går. Då han för trettio år sedan vandrade på Upsala gator stolt och rak i ryggen som en tennsoldat och ännu hvälfvande i sitt metafysiska hufvud allahanda stordådstankar, föreföll han mig visserligen redan då mera som en myth, än som en fullt lifslefvande Fakultetsledamot, och hvad som mest anslog mig, var att detta månsken — om af distraktion eller trots, lika mycket! — var ute och spatserade vid sjelfva middagstiden, men han upplefde dock, upplefde verkligen och bokstafligen, herr Bjursten, hvilket är att hafva sutit vid den aldranyaste svenska vitterhetens vattenbalja och hafva, med egna ögon följande den intressanta utvecklingen, sett dess Victoria regia slå ut i underbar prakt sin fenomenala blomkrona.

Företeelsen Atterbom, då den först trädde fram kort efter seklets begynnelse, var ingalunda så plötslig5

och omotiverad, som en och annan måhända föreställer sig. Liksom naturen icke gör några språng, „non facit saltus44, gör historien det icke heller, och ännu mindre, om än sammanhanget mellan orsaker och verkningar, liksom mellan de särskilda fenomenerna, stundom är för oss mindre tydligt och påtagligt. Mycket före-fanns redan bearbetadt för en ny sakernas ordning inom vår litteratur, mullvadorna hade vändt jordkokorna för den väntade plogen, den gustavianska vitterheten hade lemnat scenen med en stor gest och en magnifik alexandrin, Wallin och Franzén hade redan anslagit nya toner, Thorild hade med sina åskor bragt nerf-slag på allahanda gamla perukgudar, generalamiral Ehrensvärd, det djupsinnigaste hufvud, som någonsin kommenderat öfver tjäriga matroser och krutsprängda sjöartillerister, hade i „de fria konsternas filosofi44, denna linjeskeppskanonad af snillrika hugskott, lakoniska, blixtsnabba, men väl sigtade och oftast träffande målet, utkastat, väl icke något fullständigt, nytt estetiskt system, men genialiska fragmenter af ett sådant, idéer, hvilka visserligen icke af

samtiden fullt begrepos, men imed-lertid voro frön, utsådda i en god jordmån. Efter Ehrensvärd och Thorild kom den mägtige tänkaren Höijer i Upsala. Detta var i de aldra första åren af vårt sekel. Det ena försöket aflöste nu det andra att uppsätta en organ för de nya estetiska idéerna, och man såg efter hvarannan en ^Litteraturtidning44, en 5,Journal för svensk litteratur44, en „ Allmän litteraturtidning44, hvilka likväl alla efter en kort verksamhet nödgades upphöra, till största delen genom förföljelser från regeringens sida, emedan man numera fruktade jakobinism i allting och betraktade Shakespeare och Goethe nästan med samma ögon som en Marat eller Robespierre. Benjamin Höijer, Upsala-filosofen, ernade6

sjelf sätta sig i spetsen för en litterär tidning och förödmjukade sig flera omgångar till att hos regeringen tigga om den dertill erforderliga tillåtelsen, men efter långa uppskof och allahanda mer och mindre kungliga undan-flygter afspisades Höijer slutligen med det tröstefulla tillkännagifvande att Kongl. Majestät endast ville hafva en litterär journal öfver hela riket, och redaktionen af denna enda privilegierade litteraturtidning uppdrogs åt herr W allm ark, hvilken sedan just härigenom blef en på sitt vis ganska notabel person. Den tidning, som herr Wallmark, —redan författare till lärodikten „Han-den44, ett prisbelönadt opus, utgifvet af trycket med upplysande plancher, — nu uppsatte, och hvilken räckte från 1809 till J813, kallade sig »Journal för litteraturen och teatern44. Den var, såsom man kunde vänta sig, helt och hållet redigerad i den gamla skolans intresse. En kritik utan kärna, en blind beundran för det pudrade och akademiska, allahanda hvardagliga plattheter, utstyrda i den gamla fraseologiens onaturliga och löjliga styfkjortel!

Sä stodo sakerna, då till lycka ej minst för vår litteratur Gustaf Adolfs skuggrädda välde just i detsamma hade lefvat ut. Revolutionen kom och med den en ny konstitution, som bland annat förkunnade en nästan oinskränkt tryckfrihet. Nu började de unga männen resa på sig. Redan några år tillförene hade i Upsala stiftats ett sällskap under namn af „Vitterhetens Vänner44, till hvilket hörde Hammarsköld, Livijn; af detsamma utgick 1807 ett nytt litterärt samfund, först kalladt „Musis amici44, sednare „Aurora-förbundet44, som hade Atterbom till chef och bland sina medlemmar räknade Palmblad, Ingelgren, Sondén, med fl., allt män, hvilka sedan i den stora striden uppträdde som de förnämligaste kämparne. Frukten af dessa små litterära klub-7

bars förarbeten inom sig visade sig nu, sedan efter 1809 pressen erhöll frihet att verka utan förmyndarskap. Redan påföljande året utkom i Stockholm tidningen „Polyfem44, för hvilken Askelöf stod i spetsen. Med mycken qvickhet bekämpade den herr Wallmarks „Jour-nal44; imedlertid skred det icke ännu till någon afgörande batalj, utan ansåg man på oppositionens sida klokast att tillsvidare blott underhålla ett uttröttande guerillakrig, dervid de unga kohorterna heldst använde sarkasmens oroande drufhagelskott, ehuru de dock vid några mera lämpliga tillfällen passade på att äfven låta det gröfre artilleriet spela mot fiendens svaga punkter. Polyfem understöddes trofast från flera håll. En tidskrift: ^Lycseum44 utkom 1810, deri Höijer sjelf arbetade; den nya skolan uttalade sig der redan mera positift genom filosofiskt estetiska uppsatser, diametralt motsatta de föråldrade svensk-akademiska teorierna. Herr Leopold, hvilken ännu och länge derefter stod „som en Pharos qvar och sken från en förgången sångar-verld44, underkastades en genomförd kritik i ett specialarbete, kalladt: „Kritiska bref rörande kanslirådet Leopolds samlade skrifter44. Det var mer än någon dödlig dittils vågat! Att kriticera herr Leopold, herr af Leopold ! Det var nästan som att våga tvifvelsamt undersöka Jupiters åskstråle eller som att ställa krigsguden under soldatmått. Också kastade sig „ Journalen44 öfver denna skrift med ett raseri utan like; ingenting är då mera heligt här i verlden! — utropade herr Wallmark,

— det lider till gudarnes skymning och vi ha Fimbul-vetur för dörren; himlen förbarme sig öfver oss, Hans Kongl. Majestäts allerunderdånigste trotjenare!

Herr Leopold sjelf satt imedlertid ännu temligen trygg på sin akademiska tron, ty en heros blir icke skrämd af första tidningsartikel eller polemiska flygskrift.8

Och han fortfor alltid att på lediga stunder — svarfva. Han svarfvade de nättaste alexandriner i verlden, alex-andriner af rosenträd, af elfenben, till och med af alabaster, färglös, kall, men glatt!

Då såg i samma vefva den sedan så famös vordna tidskriften »Phosphorus44 dagsljuset; det var år 1810. Den var ursprungligen Auroraförbundets organ, och Atterbom var den, som åtminstone fick bära hvad man kallar

hundhufvudet för densamma. Phosphorus gaf signalen till det stora kriget på öppna fältet och med reguliert ordnade stridsmassor. Nu var gärdet upp-gifvet, som man säger. »Journalen44 visste hvarken in eller ut på sig, den tog slagsvärdet med begge händerna, slöt ögonen tillhopa och rusade som en galning in i motståndarnes leder; det var både ömkligt och löjligt att se derpå.

Efter Phosphorus uppkallades, som man vet, den nya vittra skolans kämpar med det gemensamma namnet »Fosforis ter44. Sedan denna tidskrift upphört 1813, utgafs »Svensk Litteraturtidning44 af samma skola, hvar-förutan fosforisterna i de många årgångarne af »Poetisk Kalender44 framlade de konstnärliga resultaterna af sina nya åsigter och anspråk i estetiskt afseende.

Det är icke min afsigt att här vidröra alla de olika litterära fälttåg, skärmytslingar och manövrer, som ifrån tiden för Phosphorus' uppträdande och sedan under ett helt tiotal af år egde rum emellan den gamla och den nya skolan. Palmblad, Atterbom, Hammarsköld stodo alltid främst i ledet bland fosforisterna, och på den andra sidan var herr Wallmark först och sist den olycklige tvungne höfvidsmannen, hvars svajande klassiska hjelmbuske tjenade till skott-tafla för fiendens vapen. Man var i sjelfva verket temligen obeskedlig mot herr Wallmark, då man t. ex. roade sig med att9

först anagrammisera hans ärliga namn till »Markall44 och sedan af denna Markall göra en ordentlig myth, som skulle »in nuce44 innefatta och representera alla den gamla skolans synder och eländigheter. En enkom kommitté nedsattes nu för att rentaf slå ihjel den mytiske Markall. Frukten af bemälda kommittés verksamhet blef den bekanta episka dikten i tvenne delar: »Markalls sömnlösa nätter46. Den första delen, författad af Atterbom, Hammarsköld och Sondén, är en hexa-metrisk imitation efter Iliaden och Aeneiden : den andra delen skrefs af Dahlgren med biträde af Livijn, och närmar sig i formen Ariostos »Orlando furioso44. För att gifva det hela ett visst sken af opartiskhet, lät man visserligen uti detta arbete ett och annat sidohugg, en och annan persifflage tilldelas äfven den nya skolan sjelf, men Svenska Akademien och dess trogne stånddrabant herr Wallmark gjordes för öfrigt till föremål för ett skämt, som här och der urartade till rent paskill och hvilket såsom sådant väl kan förklaras af epokens spända förhållanden, men ingalunda nu efteråt obetin-gadt gillas. Herr Wallmark förekom i första delen aldrig annorlunda än under epitetet »den hjerneberöf-vade44, hvilket är en orättvisa, ty man kan i sanning ha en förträfflig hjerna fast man icke är poet, och herr Wallmark var likväl en man af någon litterär förtjenst, den der^ i åtskilliga vetenskapliga verk visat sig ega både goda insigter och förståndiga tankar. I andra delen förevisades han som ett slags centaur, hälften åsna, hälften riddare, under namn af Paw, — ett ord, sammansatt af herr Wallmarks initialer P. A. W. — För öfrigt är och blifver hela detta opus, såsom komposition, ett mästerstycke inom den burleskt satiriska poesiens art, och för vår litteraturhistoria utgör det ett10

kostbart aktstycke till och med just med alla sina otidigheter.

Detta var „stridens yrau. Meningen deri var romantikens protest mot den sig så kallande ^klassiska44 gallicismen. Denna ofantliga tomhet, innesluten i ett skal af förståndighet, hvilken sednare genom en viss rhetorisk pomp och grannlåt gjorde anspråk på att vara något förmer än vanlig prosa, denna akademiska tomhet egde icke mer sin gamla tjusningskraft, men det var icke nog, den måste aflysas från jordens rund. Man fordrade något sannt poetiskt innehåll, nian ville se idé, känsla, fantasi under ytan; man hade kommit att göra bekantskap med äldre och nyare utländska skalder af helt annat skrot och korn, än de hittils af-gudade mönstren, och man ville numera ha uti den svenska poesien hvad man funnit hos dessa nya förebilder. För öfrigt hade man ledsnat vid Svenska Akademiens gamla valspråk, „Snille och Smak46, och man ville heldre för ombytes skull ha litet mindre smak, blott man fick litet mera snille. Den akademiska areo-pagen hade talat och skrifvit så mycket om smak, att denna nästan blifvit för allmänheten osmaklig.

Det är imedlertid sannt, att den nya skolans förkämpar icke till en begynnelse så rätt noga visste hvar de heldst skulle söka detta sköna, dessa idéer, detta poesiens sannskyldiga innehåll, hvaraf de åtminstone instinktmessigt kände behofvet djupt i sin själ. De hade öppnat sin Skakespeare, sin Dante, sin Schiller, sin Cervantes, och de hade blifvit liksom litet yra i hufvudet af all den herrlighet, som här trädde dem till mötes. Somliga kastade sig nu rakt in i medeltiden, såsom det element, der poesien hade att hemta sitt mest ideella, sitt mest romantiska lif;

andra slogo sig ötver mystikens filosofemer, der all poesiens djuphet11

skulle ligga förborgad; somliga drogo åt österlanden, andra åt Ossians töckniga fjäll, andra åter direkte upp åt månen och planeterna. Att man härvid skulle åtminstone i första hettan spänna bågsträngen så att skottet gick öfver målet, är naturligt nog, ty den unga kraften är otålig, är öfverdådig, är excentrisk, och i sjelfva verket bör ingen menniska undra öfver att fosforisterna, hvilka hade att bekämpa en så gammal och fast fotad auktoritet, som Gustaf den Tredjes akademi, skulle i ett och annat sjelfve gå för långt och slå öfver på motsatta ytterligheter; snarast är detta blott en ytterligare orsak till att finna dem intressanta och att egna dem sin sympathi, nemligen betraktade som ett slags tragiska offer. Det var ett ridderligt ungmod hös dessa kämpar, och ett sådant mod måste alltid värderas; men de voro på visst sätt den litterära revolutionens »enfans perdus", de ega derför äfven billiga anspråk på vårt goda hjerta, och för min del, nu efteråt — jag ber för dem.

Amadeus Atterbom har af en recensent för några år sedan blifvit kallad den nya skolans »tamburmajor, som ständigt gick framför truppen och svängde sin baton,u medan Palmblad, Hammarsköld och andra hade det ansvarsfullare kallet att leda de egentliga operationerna såsom härens fältöfverstar. Det är visserligen litet elakt, detta yttrande, men är träffande. Atterbom var nemligen en jemförelsevis föga positif natur och i allmänhet den minst praktiska menniska i verlden; äfven han uppträdde väl i Polyfem och Phosphorus med polemiska skaldestycken, med kritiker och med fragmenter af en konstfilosofi, det vore dock orätt att påstå det dessa Atterboms småkrigiska attituder voro de, som afgjorde bataljen. Men han höll, som lyriker, med sin turkiska musik kamraterna vid godt mod och12

i en viss hälsosam extas, medan de andra undangjorde det grofva kritiska belägringsarbetet i fältgrafvarna och trängde alltnärmare inpå den Svenska Akademiens prunkande gudaborg.

Atterbom var af ett afgjordt och nästan uteslutande lyriskt skaldelynne. Hans blinda beundrare funno i hvarje ord, nedskrifvet af hans hand, en „romantisk känsla44, en „eterisk finhet46, ett „djupsinnigt svärmeri46, en ^språkets oefterhärmliga musik44. Hans motståndare hafva kallat honom rentaf en galning, en narr, och funnit honom misslyckad in totum et tantum. Båda delarna ha sin öfverdrift. Atterbom var ett rikt ämne, som visserligen i mycket förfelats i utvecklingen, och detta kanske hufvudsakligast till följe af de säregna tidsomständigheter, hvarunder han uppträdde och utbildades; men när man afdrager allt hvad hos mannen fanns förkastligt, återstår dock — varom rättvisa! — åtskilligt godt och aktningsvärdt. En olycka var att Atterbom alltfrån början hade den idéen att icke nöja sig med poesien, utan att äfven vilja bli filosof. Schelling blef hans föresyn och försyn.

Herr Schelling var på den tiden ^lejonet44 inom den spekulativa verden och det var sorgligt att se hur denne absoluta herre och mästare dref sitt spel med sina stackars „verkliga lärjungar44, såsom de sjelfva älskade att kalla sig! För hvarje gång han gjorde ett nytt höger eller venster om i sin filosofiska progress,

— och hvem har gjort flera sådana svängningar, än han? — skulle straxt de trogna disciplarna följa efter och verkställa samma lilla manöver för sig. — Nu ha vi det! — ropade de. — Hvad är det ni har? — frågade verlden. — Hvad vi ha? vi hafva systemet! . . . Nåväl, ordet var icke väl uttaladt, förrän herr Schel-ling åter slog om åt en annan sida, och de goda lär-13

jungarne naturligtvis att också pligtskyldigast slå om åt den andra sidan! Det der var nu rent af en komedi. Herr Atterbom, såsom den enda »äkta schel-lingianen" i Sverge, eftergjorde också ganska riktigt der hemma i Upsala alla dessa schellingianska evolutioner; med mer och mindre behag! Detta gaf visst folk anledning till åtskillig munterhet, och det är en sanning att herr Atterbom icke blef större filosof för det att han gjorde sig till ett slags martyr.

Imedlertid ville nu herr Atterbom med all gevalt och Öfverallt ha en smula af denna osäkra, vacklande, tunghufvade och töckniga spekulation in i sin poesi, för att visa verlden att han var poet på ett litet djupare och konstigare sätt, än vanliga skalder. Det är också visst, att herr Leopold icke kunde sätta någonting upp deremot! Men häraf skedde, att Atterboms hela skaldskap snart antog en så hyper - idealistisk, naturmytisk, symbolisk och kaotisk karakter, att han mången gång synes icke sjelf rätt hafva vetat hvar han var hemma. Härtill kom att han i

sitt poetiska språk såsom motsats till gallicismen eftersträfvade på samma gång ett abstrakt, mystikt och obestämdt ty-skeri, hvars sällsamhet oftast var mindre snillrik, än barock, och derjemte en pretiositet, hvars klingklang visserligen i mångas öron ljöd som en gudamusik, men i sjelfva verket snarare kunde förliknas vid janitschar-talrikarnes meningslösa slammer. Det förefaller nu efter femtio års förlopp nästan obegripligt att se till hvilka öfverdrifter herr Atterbom härutinan lät sig förledas af sitt för öfrigt till afsigten rättmätiga hat till den gamla fransyska affilade och släthyflade poesien, liksom af sin i grunden icke mindre välmenande kärlek för den tyska romantiken. En mängd af hans djerfvare nyheter i den poetiska diktionen, såsom »blank jern-14

förtjusning6*, ,5magisk andetoning44 och mera dylikt, skola förblifva stäende i svenska vitterheten som monumenter från en — babylonisk förbistring. När Atterbom i en af sina „Blommor44, beskrifvande österlandet, hade tillåtit sig följande dristiga bild:

„der jorden sig smyckar för solens sultan i skrud af en enda omätlig tulpan,w

och på ett annat ställe i samma blomstersamling besjöng hur månen,

„-----andeverldens stora lilja,

i guds moders stjernkrans tindrar klar,tt

hade den skalken Vitalis utan motsägelse fullt rätt, då han någorstädes yttrar, att det visserligen

— låter hårdt förrn man blir van 5 men skalden kommer det ofta till måtta, att ha himmel och jord i en blomsterpotta.u

Jag vill nu icke uppehålla mig vid sådana på en gång i poetiskt och metafysiskt afseende rent äfventyrliga tirader, som att „tidens

— vexling all är stegring af ljuskraft, oförsagd,w

der jag förmodar att hvarje normalt menniskoförstånd verkligen står stilla.

Det fanns imedlertid ett slags folk, som proklamerade just detta obegripliga för höjden af poesi, och dessa dunkelmän kunde icke få nog af maning44, „da-ning44, „flistring4t och „stjernegnistring44, de tycktes vilja säga: wförstå vi något deraf, så vilja vi platt icke ha det!44 ungefär som den gamla sprätthöken i en bekant fransysk komedi, hvilken, efter att hafva beställt af sin skräddare ett par nya paradpantalonger, ropar efter honom i dörren: „Än en gäng, mästare! så mycket15

ni vet, i fall jag kommer i dem, så — tar jag icke plagget.44

Jag erinrar mig hurusom jag en gång råkade i en liflig tvist med en af dessa den äkta fosforismens blinda beundrare angående uttrycket »blånande guld44, som någorstädes förekommer, jag minnes icke rätt om hos Atterbom sjelf eller någon af hans »servum pecus44. Mannen ville med all magt ha mig att erkänna det guldet, åtminstone under vissa förhållanden, ganska väl skulle kunna kallas blått; jag å min sida stod på mig och tog hela verlden till vittne att guldet dock under alla möjliga förhållanden vore gult, men min motståndare slutade med att högtidligt förklara det sådant var af mig en lumpen och prosaisk guldsmeds-åsigt och att jag icke hade det ringaste öga för metallers poetiska reflexer. Jag bad om nåd, men — förgäfves! »Färgblindhet44, estetisk färgblindhet !

Atterboms stora poetiska komposition: »Lycksalighetens Ö44 innehåller på en gång alla hans sångmös fel och alla dess förtjenster. Det hela är ett skäligen lösligt sammansatt opus, som har anspråk på mera djupsinnighet, än man deri finner. Genom tvenne digra volymer af en långtänjd allegori förlorar man det nödiga sammanhanget och öfverblicken, och det är icke utan att skalden förlorat det sjelf. Det är icke möjligt att blunda för alla de verkliga plattheter, hvilka här förekomma, och hela episoden om den »hyperboreiska republiken44 är ett i allo misslyckadt stycke satir, parodi, eller hvad det egentligen skall heta. Men med detta är ifrågavarande poem dock en egendomlig och framstående skapelse inom vår nyare skönlitteratur, och man finner här stycktals poetiska oaser med den yppigaste fägring, med en verklig hesperisk tjusningskraft. Ty Atterbom har nu en gång för alla

en sydländsk kolorit, långt16

mera än en nordisk, ehuru han äfven icke utan framgång diktat i den gamla svenska folkvisans karakter; och der han icke qväfver denna sin lyriks sydländska vegetation under metafysikens trassliga snärj gräs, blomstra ofta de skönaste, både färgprunkande och rikt doftande buketter opp ur den varma grunden. Jag behöfver blott hänvisa till de många mellan dialogerna i „Lyck-salighetens Öu förekommande romanser och andra smärre lyriska stycken, hvilka i sanning äro små helgjutna mästerverk och med all rätt blifvit populära.

Äfven i „Fogel Blå“ träffar man förträffliga, intagande stycken bland andra, der skalden tyvärr varit alltför mycket beherrskad af den bombastiskt-metafy-siskt-ultrafosforistiska andan. Af Atterboms smärre lyriska kompositioner tillvunno sig ^Blommorna46 en gång en ofantlig uppmärksamhet. De datera sig imedlertid från hans tidigaste period och bära i sina tvungna allegorier öfverhufvud taget nog mycket stämpeln af detta mystiskt-filosofiska fantasteri, som sväfvar, på vinst och förlust „ins Blaue hinausu och egentligen endast kan finna behag hos dessa nyssnämnda amatörer af det klingande obegripliga. Deremot har Atterbom verkligen lemnat en del andra småsaker, som låta sig fattas och kännas äfven af andra menniskor, än schellingian-ska molnseglare och novaliska tvinsots - patienter, och hvilka synas mig förtjena kritikens gunst i långt högre grad, än „Blommorna“, ehuru de för dessas storrosiga prakt nästan blifvit förbisedda af de fleste. Ett sådant ypperligt litet stycke är t. ex. det han under namn af „Mina önskningar^ skrifvit till sin mor; en tjusande, hjertlig och okonstlad idyll om lönn-omskuggade hyddor, slingrande åar, gröna lunder och doftande blomster, mellan hvilka man lustvandrar i aftonrodnadens blida glans 1- 17

Hufvudsumman är i min tanka, att denna skald under mera gynnsamma förhållanden, än de, hvilka betecknade perioden för hans uppträdande på den litterära banan, skulle efter all anledning ha blifvit för vår vitterhet någonting ännu vida mer, än han blef, samt att i alla fall den bittra, ovillkorliga fördömelse, hvilken blifvit från mer än ett håll uttalad öfver honom, är i åtskilligt orättvis, äfven sådan Atterbom nu engång för alla blef och sådan han står afslutad framför oss i den svenska skönlitteraturens historia. Såsom prosatör har han häfdat sig ett anseende, hvilket icke skall kunna undervärderas af någon billig och opartisk domare, genom sina »Siare och Skalder^, ett arbete, som öfverlefver honom, medan deremot hans filosofiska „Stu-diertt förmodligen icke längre ens i Upsala hafva någon synnerlig publik.

Atterbom var en af de stackars oskuldsfulla och menlösa politici, (ty han gjorde sig stundom verkligen till med att uttala en mening äfven i politiken!) hvilka upprördes till djup sorg i sitt innersta, när-deras gamla vän och kamrat Geijer »fann stugan för trångu och plötsligen proklamerade sig en den nya tidens man. Ehuru sjelf utgången af 1809 års politiska rörelse, lyckades han aldrig att komma till insigt om det väsendt-liga och berättigade i »tidens oroa, utan förblef i detta afseende en omyndig man, fastvuxen i vissa gammaldags doktriner, ur stånd att taga ens ett tuppfjät ut. När Palmblad blef öfver Geijers förräderi förbittrad, så att han slog nattmössan i bordet, drog Atterbom den endast längre ner öfver ögonen för att obemärkt gråta öfver det förfärliga, som skett. Imedlertid snyftade han emellanåt så att hela Sverge hörde det; egentligen var det synd om den beskedliga mannen och vi gjorde orätt, då vi läto honom höra ondt derför. Atterbom18

var nu en gång »andeverldens stora liljaw, Geijer var solrosen, deras naturer voro så olika och de slutade med att icke förstå hvarandra; livad mer? Detta hörer till verldens och lifvets oundgängliga disharmonier.

Bland de öfriga fosforisterna står obestridligen Hammarsköld såsom polemiker och kritiker i främsta rummet. Medan Atterbom satt fredligt hemma vid sitt skrif-bord och gjorde sonetter, ottave rime och allahanda poetiskt grannlåtskram, var Hammarsköld ständigt ute på äfventyr med sin skonlösa Mjölner, för att dräpa den fransyska smakens troll. Det var han, som skref denna af mig ofvan omnämnda kritik öfver Leopold, hvilken gjorde på sin tid så ofantlig sensation. För öfrigt och utom de otaliga recensioner och polemiska uppsatser, hvarmed han fyllde den nya skolans tidningar och tidskrifter, lade han genom sitt vidlyftiga verk i filosofiens, vitterhetens och de bildande konsternas historia den egentliga basen till en grundligare estetisk kritik och framkallade ett allmännare filosofiskt intresse. Hammarsköld hade imedlertid det stora felet att i sina litterära strider icke kunna styra sig, utan att tvärtom esomoftast gå alltför långt i bitterhet och yra. Sålunda anföll han med en partiskhet och ett raseri

utan hejd Tegnér, hvilken hade den förmätenheten att, lika oberoende af den gamla och den nya skolan, slå in en alldeles egen väg för sig. Tegnér svarade med sitt dräpande :

„Skrif aldrig svenska, Hammarspik!

och annat språk ejhellerw.

Hammarsköld rasade och gjorde sig derigenom slutligen rentaf löjlig. Man ritade karikatyrer öfver honom, hvilka uthängdes i boklådsfönstren, han framställdes som en Don Quixote, och det var knapt att han fick gå i fred på gatorna. I sjelfva verket var dock Ham-19

marsköld både en ganska aktningsvärd man och en grundlärd man, en af de få, som hos oss kunnat göra anspråk på benämningen polyhistor. Jag glömmer, att han äfven skrifvit vers samt några noveller, till och med en tragedi. Han var icke skapad till poet; det bästa han i den vägen producerat, är utan jemförelse första delen af „Markalls sömnlösa nätter46, vid hvilket arbete han likväl troget biträddes af Atterbom.

Palmblad stod såsom kritiker alltfrån början . oförtrutet vid Hammarskölds sida. Utan att ega denna sednares omfattande och grundliga lärdom, var han likväl en kämpe af betydelse och inflytande i de vittra striderna mellan gamla och nya skolan, och var också i sjelfva verket en vida farligare motståndare, än den hetsiga Hammarsköld, emedan han alltid egde tillhands både fintlighet och habilitet, tvenne egenskaper, dem denna andre totalt saknade. Palmblad försökte sig äfven med allahanda småpoemer i de olika årgångarna af „Poetisk Kalender46, men dermed är i det hela icke stort bevändt. Deremot är det obestridlig förtjenst i åtskilliga af hans noveller och romaner. Palmblad hade i god tid fattat smak för det mystiska Hindostan, till hvars gamla hieroglyfgrottor bröderna Schlegels sanskritska och buddhaistiska studier hade framkallat liksom ett allmänt korståg särdeles inom den tyska litteraturen. Alla menniskor skulle nu till Indien, man drömde icke om annat, än heliga brahminer, vandrande under heliga palmer, i hvilkas kronor heliga långnosade apor knäckte heliga dadlar, och hade det förut varit hvarje poets sublimaste ärelystnad att ega ett lagerblad, plockadt vid Virgilii graf, så sträckte man nu denna sin äregirighet ända till en flaska trefaldt heligt Gangesvatten. Palmblad kom visserligen aldrig utom Upsala, men det hindrade honom lika litet som brö-20

derna Schlegel att i tankarna bli en äkta hindostaner och han blef det, han blef vår brahmin för oss. Resultatet af denna hans hindostanska och öfverhufvud taget orientaliska beläsenhet nedlades, förutom i ett par kaschiniriska berättelser, i några ganska förtjenst-fulla, utförliga specialbeskrifningar öfver orienten och Asien. Palmblad var nemligen, jemte stor buddhaist, stor grek och stor boktryckare, äfven en väldig geograf, och man påstår till och med att han var vida större geograf än hellenist, ehuru han råkat bli en välbeställd professor i detta sednare fack. Var han också ingen Homeros, — och jag vill tro det, — så vet gud att fader Homeros å sin sida ej var någor stor geograf! och de kunna sålunda qvitta med hvarannan.

Jag har redan sagt det, att när Geijer hade vikit af åt det liberala hållet, blef Palmblad så rasande, att han slog nattmössan i bordet. Detta var icke något tomt skrämskott. Han förklarade sig nu lika öppet för det motsatta lägret och han svor att tillhöra de konservative med hand, penna, snille och boktryckarestilar. Han höll ärligt ord. Man såg Palmblad sedan dess från morgon till qväll i sitt anletes svett kämpa och arbeta för det par excellence så kallade systemet, han skref i dess tidningar, han öfvertog hela tidningar för dess räkning, han skref på prosa och vers, han skref i alla möjliga genrer och former, för att till statens väl hålla den ilande tiden tillbaka och tvinga framåtskridandet att sitta vackert stilla och höra på trefliga barnsagor, så som detta af urminnes tid skett och sker i det patriarkaliskt lyckliga österlandet. Att han icke lyckades, kom sig deraf att tiden i allmänhet har vuxit klassic-itetens professorer öfver hufvudet, men det vore orätt att förvägra Palmblad det erkännande att han gjorde hvad han kunde och mer,21

än de fleste. Palmblad var till trots för sitt fredliga namn en afgjord polemisk förmåga, hans talang egde skärpa, fyndighet och qvickhet, men det var för mycket galla i hans lynne och han var för litet nogräknad om sina medej. Han var glupsk som krokodilen bland lotusblommorna och jag är färdig tro att han lutade smått till det vilda bruket af menniskooffer, fast han naturligtvis som akademisk lärare icke öppet predikade det. När han saknade

skämt, tog han med en makalös otvungenhet till det ramma ovettet mot person, och när han var i brist på facta, diktade han sådana. Äfven en tvetydig sak kan ega sina riddare, Palmblad blef aldrig annat, än dess välbeställde — prof oss; han förstod icke att bryta en lans, men han hade spöknippan i sin magt och slog med virtuositet en — rännsnara. Jag har gjort rättvisa åt Palmblads allahanda romantiska arbeten, men derför må det också lemnas mig rätt att utan omsvep säga hvad denna man var i andra afseenden; novellen „Holmen i sjön Dall66 försonar icke en verksamhet, der geniet ofta gjorde sig sjelf oigenkänligt genom smuts.

Bland öfriga författare, som först uppträdde i Phos-phorus och i allo kunna sägas representera den nya skolan, äro att märka Ingelgren och Elgström, hvilka begge dogo helt unga, begge lyriska naturer med goda, till och med rika anlag. Elgström förföll dock redan vid sina första steg på den poetiska banan till en sjuklig sentimentalitet och en åt molnen sväf-vande idealism. Äfven han hade sina beundrare, hvilka kallade detta eteriskt, underbart, guddomligt, och man kom först och sist med den gamla frasen om „Psyche, som lyfter sina vingar för att stiga öfver jordlifvets platta och föraktliga yta till högre, till skönare, till afundsvärdare rymder.46 Vi älske framför allt22

att den hulda Psyche icke flyger högre än vingarna bära, och eftersom hon nu en gång blifvit satt här nere på jorden, gör hon kanske förnuftigast i att hålla till godo dermed. Men det är att bemärka en gång för alla, att fosforisterna aldrig rätt ville eller kunde begripa att äfven jorden har sin poesi, de stodo beständigt på ena foten och flaxade och flaxade, för att komma några alnar högre upp i hvad de ansågo det poetiskas enda rätta atmosfer.

Sondén var en flitig och i flera afseenden respektabel litteratör, men för öfrigt en hjertans prosaisk man, livars åtskilliga försök att vara med och leka fosforist synas med rätta kunna betraktas blott som ett dåligt infall. Man påstår att han skrifvit ett litet stycke, som skall låta läsa sig för ypperlig poesi; jag har letat efter det i hans tvenne samlingar »Dikter44.

Börjesson har bland andra lyriska ungdomsdikter författat åtminstone ett verkligen poetiskt miniatyrstycke, detta, som öfverskrifves: „Ty trampen ej oss ringa!44 Sednare grep han sig an med det mera storartade att i högtidliga verser sjunga »Skapelsens44 mystiska epos, hvarpå han, finnande att allt var „ganska

godt44, tog sig en lång hvilodag. Verlden hade intet

deremot; den fann det snarare fullkomligt i sin ordning. Så mycket mera öfverraskad blef den, då samma författare plötsligen en vacker dag ånyo uppträdde och i en alldeles ny skickelse, nemligen som dramatiker,

först med »Erik den 1444, derefter slag på slag med åt-

skilliga andra arbeten för scenen. Man hade lemnat honom i en predikstol på landet och der glömt bort honom, man ville knappast tro sina ögon, då man nu återfann honom på parnassen och vid Gustaf Adolfs torg, många voro färdiga att antaga denna oförmodade teaterförfattare rentaf för en psevdonym. Imediertid23

var företeelsen pikant nog för att väcka en större uppmärksamhet, och då dessa Börjessons dramatiska arbeten för det första behandlade fosterländska ämnen, något som alltid utöfvar i och för sig en magnetism på den större allmänheten, för det andra innehöllo åtminstone enskildheter af effekt och allahanda ganska vackra verser, gjorde de för ögonblicket lycka. Kritiken skall alltid i dessa arbeten erkänna bemödandet, sedan teaterreferenternas bifallsstorm för längesedan tystnat.

Carl v. Zeipel var en svuren atterbomian, hvars poemer likväl gerna läto läsa sig med god smak; många af dem höra till skolans bästa, hvaremot hans noveller i allmänhet stodo under Palmblads, (hans sednare arbeten i denna art bära alltför mycket spår af att vara skrifna för brödföda). Som enskild person var han trefligheten sjelf, kom ofta från sin bruksegendom Lingonbacka (så länge han egde den,) in till Upsala för att lefva ett gladt- lif mellan oss studenter, var den vänsällaste Amphitryon så länge han hade något att bjuda, fortsatte dermed äfven sedan han ej längre hade annat qvar, än sin brustna lyra. Af Fahl-crantz erhöll han det förtroliga tillnamnet „Lingon-Bacchus“ och i sjelfva verket representerade han inom den nya skolan det eteriska, som låter — buteljera sig i form och under namn af „nektarchampagnens astraliska saft“.

Ännu en poet, som vi icke få gå helt och hållet förbi i denna krets, var Adolf Ivar Arvidson, känd för sina utgifna samlingar af svenska folkvisor. Hans poemer äro tryckta i en upplaga af blott tjugofem bi-blioteksexemplar, så att det nära nog har varit allmänheten omöjligt att göra denna skalds närmare bekantskap. Fosforisterna, som hade läst mannen i manuskript, försäkrade alltid att det var ett stort geni.24

Så vidt man kan sluta af några profstycken, som förut varit införda i särskilda tidskrifter, tillhöra herr Arvid-sons skaldiska produktioner till största delen denna öfverspända kraft- och dunder-poesi, hvilken var af fosforisterna erkänd och rekommenderad såsom höjden af vild sublimitet, när det någon gång skulle slås på åt detta håll. Det är onekligen någonting af „sju tunnor tusan fan!46 i Arvidsons hela manér och i denna eld-, glöd- och svafvel-fantasi, hvilken t. ex. i poemet: »Vid en smälthytta66 förvandlar beskedliga och hederliga jernbruks-arbetare till »svarta, behornade furier66, sväfvande uti »dunster af o sälla ångor!66 Jag vet icke om mannen sjelf var en demon, jag har blott kännt honom som kongl, bibliotekarie. Det medges, han var icke behaglig, dock erfor jag aldrig för honom någon egentlig bäfvan.

Jag skall slutligen icke glömma en fosforistisk notabilitet äfven på fruntimmerssidan, kallad Euphro-syne. Icke den enda af det täcka könet, som, tjusad af herr Atterboms svärmiskt öfverjordiska toner, sjelf inspirerad grep i lutans strängar för att till de poetiska kalendrarnas förmån utgjuta sin elegiska trånad eller sin svärmiska diktarfröjd; icke den enda, säger jag, men utan jemförelse den bästa af dem! Euphrosyne, (mera borgerligt, fru Kerstin Nyberg, född Svärdström,) visade sig tidigt vara en poetissa med mycken fantasi, liflig känsla och ett rikt, musikaliskt språk; men hon hade till en början alltför uteslutande och blindt adopterat Atterboms naturmystik och obestämda, sväfvande fantasteri. Mycket af hvad denna skaldinna skrifvit kan imedlertid mäta sig med det bästa, som den nya skolans herrar poeter företett, och en del af hennes sånger från en mera mognad epok skola alltid räknas bland vår yngre litteraturs mest intagande lyriskaalster, utmärkta genom en formens sällsynta finhet och fulla af sentiment, visserligen stundom uttryckande en nog månskensblek verldsåskådning, men åter i andra ögonblick andandes ett satiriskt skämt, som man skulle tro vara lånadt från fru Lenngren. Sjelf var hon också aldrig, så vidt jag kännt henne, någon suckande turtur-dufva i sitt enskilda lif, utan har heldst fröjdat sig med de glada, lycklig för öfrigt bland sina foglar och sina älskade blommor. Jag skall aldrig glömma den förträffliga gumman, hur hon en gång vid ett litet, sig så kallande vittert gille helt muntert och lefnadslustigt drack sin gamla vän Atterbom till tvärs öfver bordet. Den i sina drömmar halft försjunkne Atterbom besvarade skålen med ett tankspriddt småleende, sådant som blott en äkta schellingian kan småle, och deri den ovilkorliga jordiska känslan af drufvans vällust på ett högst pikant sätt blandade sig med det öfverjordiska fosforistiska verldsföraktet. Euphrosyne knuffade mig på armbågen med en oefterhärmlig sidoblick.

*

E. G. GEIJER.

Samtidigt med den »Nya Skolan44 uppstod en annan, som blifvit kallad den »Götiska44. Den utvecklade sig parallellt med fosforismen; i spetsen för densamma stod Erik Gustaf Geijer.

Geijer var alltfrån början en god vän och kamrat till Atterbom, erkände och beundrade hans snille, uppmuntrade honom i hans vittra strider; men hans eget diktarlynne låg åt ett helt annat håll och han fann hos sig kraft nog att gå en alldeles sjelfständig väg. Begåfvad med mindre fantasi, än känsla, med mera lugnt forskande och sökande förstånd, än sinne för metafysiska luftspringerier, insåg Geijer ganska riktigt, att den nya skolan skulle på det sätt, den börjat, urarta till en alltför ensidig tysk idealism och att tiden dock i sjelfva verket behöfde något annat. Geijer sjelf och »göterna44 höra visserligen för öfrigt till romantikerna, lika väl som Atterbom och hans skola, men det är en romantik, som dock är jordfast, i stället för att ständigt fladdra i strörnolnen. Geijer, som tidigt

hade vändt sin håg åt historien och särskildt åt fäderneslandets häfder, hade i den äldre sagan och den gamla folkvisan funnit ett element, hvaraf han med rätta ansåg kunna utbildas en äkta svensk, på egen botten stående vitterhet. Det är väl icke för vågadt att yttra den förmodan, det Geijer i denna sin riktning mägtigt27

uppmuntrades och framdrefs af det exempel Öhlen-schläger i Danmark nyss förut gifvit af en sådan nationell, nordiskt romantisk poesi till motsats mot den baggesenska periodens kosmopolitiskt moralsatiriska vitterlek. Nog af! Geijer tog mannamod till sig och begynte år 1811 sin bekanta tidskrift för poesi och prosa, benämnd „Iduna44, hvilken genast ådrog sig stor uppjnärksamhet och hvilken varit af väsendtligt inflytande på hela vår sednare skönlitteratur.

I „Iduna44 framlade Geijer det bästa han, öfver-hufvud taget, alstrat i poetisk väg, „Den sista skalden64, ^Vikingen44, „Den sista kämpen44, med flera stycken i enahanda tonart, hvilka alltid skola räknas till den svenska vitterhetens dyrbaraste klenoder. Hvad som gaf dem en så stor popularitet och derigenom på visst sätt satte Geijer i ett enda tag framför hela den fosforistiska skolan, var den individuella karakter af gammalt nordiskt allvar och enkelhet, som utmärkte denna poesi; det doftade furuskog ur dessa geijerska romanser, man kände igen sig deri, något som man icke med bästa vilja i verlden kunnat göra i den fosforistiska töcken-verlden; man kände igen sig, att man var i det gamla kära norden, bland fjellar och sjöar, bland okonstlade trastar och bland sitt eget folk.

Geijer hade först af alla de yngre poeterna anslagit en sann hemlandston, som skulle vibrera genom hela nationens hjerta, och han hade dermed gifvit signalen till en hel ny poetisk litteratur. Man skulle kunna karakterisera detta geijerska slags vitterhet med de ord, hvarmed han sjelf uti sitt herrliga poem: „Manhem44

beskrifvit den gamla tidens odalman.

Geijers skaldekonst är sjelf denna odalman, denna man för sig, som försmår hvad främmande länder erbjuda, som plöjer med egna händer sin egen mark28

och sätter all sin ära i att vara sig sjelf nog. Den urgamla sagan och häfden, se der den jordmån, som Geijer anvisade åt poesien att bearbeta! Och det är utan tvifvel en både rik och tacksam grund, om än den ej är poesiens enda.

För öfrigt är det icke blott i andan, men äfven i uttrycket Geijer står som en nordisk skald, i ordets speciella betydelse. Försmående lika mycket alla gustavianskt akademiska fraser, som den fosforistiska rotvälskan, älskade han att röra sig i en enkom stil, som, utan att rentaf begrafva sig i det obsoleta och medeltidsdammiga, likväl genom sin kärnfulla ursprunglighet lifligt påminner om folkvisan och krönikan. I Geijers lakoniska prosa är denna egendomliga stil kanske mest framstående, och det måste medges, att den der till och med någon gång urartar till en viss knagglighet, den man nästan skulle kunna förlikna vid dessa omedgörliga rullstensbackar, som så ofta störa ens lustvandringar i äfven de skönaste svenska landskaper. I hans poesi deremot förenas gerna denna antydda enkla och temligen obearbetade diktion med en högst märkvärdig musikalisk ton, som genomgår det hela, likt den skummiga forssens enformiga, men svärmiska brus eller det aflägsna ekot af ett vallhorn uppe i bergen. Man må till exempel taga hans poem „Vikingen“, ett af de sanna skaldestycken, dem den svenska vitterheten kan med stolthet till täflan uppvisa för hvilken främmande litteratur som heldst. Jag ämnar icke här uppehålla mig vid all dess inre förtjenst, såsom en målning af det gamla trotsiga och obekymrade vikingalifvet, — en målning, tagen med djerf och genomträngande skaldeblick rakt ur den forntida verkligheten, — jag vill blott anmärka den nyss antydda musikaliska folkvise - klang, som ljuder genom dessa29

verser, och hvilken åtminstone för våra svenska öron är så hörbar, att man nästan heldre vill af sig sjelf sjunga upp stycket, än recitera det. Det är samma förhållande med ganska många af Geijers lyriska saker.

Geijer var kanske också i sjelfva verket lika mycket född till musikus, som till poet eller häfda-tecknare. Han var ett slags natursångare, liksom han egentligen mera var en naturskald, än en konstnärligt danad poet. När han satte sig vid pianot, framqvällde hans rika känsla i samma konstlösa, egendomliga inspirationer, som dem vi beundra i hans dikter; liksom Bellman, satte han sjelf musik till flera af sina romanser, en musik, visserligen icke alltid

fullkomlig inför den strängare teoriens reglor, — alldeles som förhållandet emellanåt är med hans versi fik ation, — men alltid egande något af detta samma, den omedelbara ingifvelsens jag vet ej hvad, som så hänförande uttalar sig i de gamla folkmelodiernas naift melankoliska ljud. »Kolargossen44 är bland andra en sådan liten helgjuten dubbelkomposition af den aldra märkvärdigaste ursprunglighet. Hela musiken härtill är i den yttersta grad målande; det är någonting så djupt och dunkelt i dessa halfvilda tongångar. Och när »natten faller öfver leden44 och den stackars gossen blir rädd

för trollen, så att han sätter till fotterna och löper!.....

Man tycker sig höra hur han hackar tänderna och hur

hjertat pickar uppe i halsgropen på honom.............. Det

är dramatiskt som af Mozart, det är svärmiskt som af Weber, men det är dock något tredje, som hörer ensamt Geijer till.

Jag har talat om Geijer såsom skald; det skalle leda mig för långt, att här dissekera hans litterära verksamhet som tänkare och historiker. Det kan vara nog sagdt, att han äfven här var från först till sist ett snille,30

ett snille, som under sin tillryggalagda bana misstagit sig i mycket, äfven ångrat mycket, men framför allt reparerat sina misstag på ett sätt, som kanske förskaffat honom mera anseende och aktning, än om han aldrig begått något fel. Efter att i tidigare dagar temligen ensidigt hafva hyllat den så kallade „historiskheten66 och derför någon gång uppträdt som kämpe mot den politiska rörelsen, till och med direkt mot den allmänna moderna upplysningen, gjorde han år 1837 genom sitt ^Litteraturblad66 det så mycket omtalade och omskrifna „affallet66, då han, med en frimodig och öppen bekännelse om att han tillförene i mycket farit vill, ställde sig med ens och med mycken bestämdhet på den politiska venstra sidan och proklamerade en liberalism, den han sednare vid flera tillfällen fullföljde med en konseqvens, som bragte honom i största onåd hos alla hans gamla vänner i Upsala, men till ersättning härför skaffade honom ett lika vackert namn, såsom politikus, med det han redan förut förvärfvat sig som litteratör och vetenskapsman. Allt detta är nogsamt kändt och behöfver ej här vidlyftigt omordas, men det är anledning tro, att Geijer mot slutet af sin bana gick i ganska mycket vida längre, än han omtalade och verlden visste. Om det var att hans föregående — littera scripta manens — dock till en viss grad bundo honom eller att han ansåg tiden icke nog mogen för att höra sanningen rentut, nogaf! han behöll för sig sjelf åtskilligt, som han icke öppet sade eller skref, han menade mera, än han lät pennan fullända. Jag känner icke om ens någon var fullkomligt i Geijers hvad man kallar: närmare förtrolighet och för egen del gör jag visst icke anspråk på att hafva egt nyckeln till hans inre, men händelsen förde mig några gånger i en beröring med denne man, der jag dock hade tillfälle till31

att lära känna honom litet annorlunda, än man vanligen gör i det allmänna sällskapslifvet. Geijer var, såsom kändt är, en tyst man, oftast sluten inom sig sjelf och för mängden oåtkomlig, men det kunde hända, att medan man trodde honom som bäst endast drömma, flög anden på honom och han bröt då plötsligen ut i en förfärande uppriktighet. Han var i dessa ögonblick superb; stolt, nästan spotsk, kortordig, häftig, öfver-rumplande, gaf han på en gång luft åt en länge innesluten harm eller kastade en blixtrande sanning ut i verlden, liksom vulkanen då och då slungar en eldkula upp i luften, för att behörigen erinra om att den dock ingalunda slocknat derför att den icke precist oupphörligt låter sin lava öfverströmma bräddarna. Jag har varit på tu man hand vittne till några af dessa Geijers märkvärdiga ögonblick, då han förrådde ett så djupt förakt i vissa stycken, som man endast finner öppet uttaladt hos den stormande Thorild, och en sådan dristighet i konseqvens, som endast filosofen Höijer predikat, och jag erhöll deraf nog, för att förstå att uti Geijers sednaste skrifter en hel hop saker måste läsas mellan raderna. Hade denna man varit ännu ung i en något yngre tid, skulle han hafva börjat med det »affall44, der han nu ungefär slutade, men hvar han då skulle stannat, — detta är en vid, vid horizont* Geijer var i politiken konungsk, han var det åtminstone som historieskribent, men på sitt eget vis. Liksom Swift, brukade han i allt »to make a distinc-tion44. Han var i religionen kristen, men med »a di-stinction44 och utan att, som fosforisterna, dyrka jungfru Maria; i hvad fall som heldst var han en religiös man, på sitt vis. Den »religiösa frågan44 sysselsatte honom också lifligt till alla tider och, som man vet, egnade han åt detta ämne en alldeles särskild

uppmärksamhet32

under sin sista resa i Tyskland. Till närmare belysning af Geijers verkliga ståndpunkt i detta afseende kan imedlertid tjena följande anekdot, hvilken dessutom torde befinnas innehålla någon bekräftelse på hvad olvanför blifvit i allmänhet yttradt om arten af hvad jag ville kalla „den inre“ Geijer.

Just under Geijers nyssnämnda resa i Tyskland hände sig någonstädes, att i en diligence sammanträffade jernte honom en tysk köpman, en tysk teolog och ännu en person. Köpmannen och presten kommo snart i ett lifligt samtal, om religiösa ämnen. Den förre visade sig straxt vara en fullständig straussian, den andra förfäktade dogmerna och med allt större och större hetta. Geijer satt i sitt vagnshörn, tyst som muren. Presten, hvilken tycktes känna hvem Geijer var, en berömd lärd och universitetslärare, gjorde flera försök att fä honom in i diskussionen, men förgäfves. Då köpmannen imedlertid slutligen angrep hela den officiella kristendomens grundval, läran om Christi guddom , vände presten sig direkt till Geijer för att hos honom få låna ett hjelp vapen mot den alltför närgångna vantron. Geijer reste sig då på en gång för att „göra en distinktion^. Kristendomen är i sitt väsen god — yttrade han torrt, — men många dess dogmer kunna underkastas tvifvel. „Aber — aber, invände presten, men dock sjelfva hufvuddogmen?“ Då blef Geijer i ett ögonblick förvandlad till ett rytande lejon och tycktes nästan vilja springa ur vagnen för att få fri luft; talande en tyska, åt hvilken harmen gaf flytande ström och individualiteten en viss vermländsk metall, utbröt han: „denna dogm, min herre! är — en teologisk dogm, en —a Jag vill heldst icke här citera alla de kraftord, hvarmed Geijer slag på slag öfverhopade den stackars dogmen i fråga, börjande med „Ammenmär-33

chena, slutande med „Ltigen“. Efter att sålunda hafva nästan spasmodiskt urladdat sig, sjönk han tillbaka i sitt vagnshörn och yttrade under resan ej ett ord mer. Presten, förbluffad, afbröt likaledes konversationen. Geijers så oförberedda och våldsamma uppträdande hade som en spöklik „Erscheinung“ kastat en missstämning i hela sällskapet och man var glad att komma till sin station.

Sitt lärarekall i Upsala som professor i historien skötte Geijer temligen oregelmessigt och var ofta hela åratal permitterad för arkivforskningar. Sina föreläsningar öfver Gustaf d. 2. Adolf höll han dock „con amore“ och de följdes med det största intresse äfven af damer. Sjelf var han dessa timmar ofta så uppfylld af sitt ämne, att rörelsen bemägtigade sig honom och han tvangs af tårar att afbryta. Till den grad var han för öfrigt aldrig „poetisk“ med afseende på sin professions åligganden, att han „under gåendet från gustavianska lärosalen etc. etc. tappade bort sitt manu-skript“, så som Atterbom esomoftast brukade och genom offentliga anslag och annonser förkunnade för en godtrogen verld, när det för någon tid icke längre roade honom att gä upp till sitt auditorium; deremot är det visst, att Geijer i allmänhet tog hela examensväsendet mycket lätt, och det inträffade stundom att han redan efter första samvetsfrågan snöpligt affärdade en kandidat för att sjelf få återvända till sitt fortepiano. I allmänhet gällde det om Geijer att han uppblandade sina historiska mödor med skäligen mycken musik; en god qvartett tycktes för honom ega fullt ut lika mycket behag, som trots någon historisk undersökning eller upptäckt, och en intressant sångerska kom honom lätt att blifva Clio otrogen till en högst betänklig grad. För Jenny Lind hade han på sista tiden skrifvit enkom34

både verser och musik, och jag minnes med hvilka af välbehag och förtjusning plirande ögon den djupsinniga historikern nickade henne sitt bifall, vid ett tillfälle, då den unga sångerskan i en större krets utförde vid pianot en sådan hans sång. Det gjorde honom glad som ett barn, den förträffliga mannen, och jag tviflar på att han kunnat kallas derifrån, om man också berättat honom att hela riksarkivet stode i ljusan låga.

Det låter sig öfvermåttan lätt förstå, att Geijer, sålunda ständigt störd genom många olika böjelser, ryckt det ena ögonblicket från sina folianter och gamla handskrifter till pianot, det nästa från musiken till diktkonsten, politiken eller den „religiösa frågan46, icke som historisk författare blef särdeles produktif. Be-dömmer man detta hans arbete qvalitatift i stället för qvantitatift, skall imedlertid ingen tid kunna jäfva att han frambragte mycket inom en jemförelsevis ringa rymd. Det var om Geijer i Upsala en allmän mening, att det egentligen icke roade honom, att i arkivernas och bibliotekernas dam hålla jagt efter dessa tusentals små data, för hvilka en hop andra historici i sin sam-lareifver gerna glömma det hvarför de samla; han måste det, så ofta han oundgängligen behöfde det nya

och detaljerade, och han gjorde det då, men han längtade tillbaka till ljuset och fria luften och det var honom en välsignelse att få lägga åter bort en lunta och med ett tyst: „slumra i fred!66 öfverlemna åt historiens huspigor att komma efteråt engång och göra bättre rent. Såväl hans inledande verk: „Svea Rikes Häfder66, som hans trenne sammanträngda delar „Svenska Folkets Historia66, innehålla visserligen det oaktadt ett ganska aktningsvärdt apparat af historisk beläsenhet och forskning, men det är icke detta, som gaf historikern Geijer hans större betydelse, det var den blick och ofta blott35

den märkvärdiga aning, hvarmed han förstod att bättre, än någon svensk häfdatecknare före honom, hitta reda i händelsernas kaos, klart fatta deras ofta så dunkla logik och sätta sig in i de handlande karakterernas förtrolighet 5 det var ändligen den säkerhet och så till sägandes det handlag, hvarmed han af de otaliga småbitarna, studiernas brokiga fynd, lade sin mosaik, så att den bildade en korrekt och helgjuten tidstafla. Bibliotekarien Schröder begagnades flitigt af Geijer till att peta ihop de nyssnämnda småbitarna, då han sjelf ej orkade med det; efter Geijers beställning, ofta blott efter en osäker minnesanvisning, måste Schröder då genomsöka hundra volymer för att anskaffa några få lumpna citater och uppgifter; han gjorde det med en rörande redebogenhet, och utan att han egde den aflägsnaste idé om hvartill alla dessa små osammanhängande bidrag från bokverldens fyra väderstreck skulle begagnas af mästaren, trodde han sig i naif stolthet vara med om att skrifva historia. „Alldeles, alldeles! vi äro nu vid Birger Jarl.u Kom Schröder någongång tillbaka med mera, än som var begärdt, — och det kunde lätt hända honom i hans oskyldiga lust att få „vara meda,

— var Geijer otacksam nog, att efter ett flygtigt genomögnande kasta i elden hela massorna af för honom öfver fl ödiga „saker af värdea. Äfven här vid lag gjorde han i hvarje ögonblick „en distinktion^, och, om jag ej mycket misstager mig, ligger icke minst häri historieskrifvarens konst, att vara måttlig midt i Croesi rikedom, att inskränka sig till ett visst lagom der ämnet frestar till att bli slösare, att skilja med sträng försakelse mellan hvad som är väsendtligt och hvad som är bisak. Geijer var denna försakande man, han skref historien för sanningens skull, ej för att genom den sjelf lysa med sin lärdom; intet finnes hoshonom af hvad Tacitus kallar wmiraculi causa compo-situm“, tillhopakommet af begär att göra sig intressant, han försummade i sådant afseende till och med framställningens lockelse och, nöjande sig med att i ett kort, kärnfullt, tankedigert språk säga ungefär jemnt och nätt så mycket, som saken fordrar, satte han heldre sin ära i att på hvarje stadium beherrska sitt ämne och se tingen i stort, hvilket är något helt annat, än att se dem bredt. Med det sednare blir man måhända en krönike-skrifvare af behagligt slag, som t. ex. Anders Frj^xell, 1'örst med det förra blir man, om än mindre „agréable et fäcile“, en historie-skrifvare i ordets högre mening. Om detta tredje slags liistorici, hvilka snarast blott äro häfdernas registratorer, är här icke fråga.

En nyare kritik kan komma att hos Geijer, som hos hvarje annan, anmärka misstag och brist på noggrannhet i enskildheter, hans arbete öfver frihetstiden är säkerligen icke det sista ordet rörande denna märkvärdiga epok, hans sammandrag af de „gustavianska papperen a är — det må gerna sägas rentut, — ett hastverk i mer än ett afseende, men med allt detta är och blifver han dock en häfdatecknare af ovansklig förtjenst; han har lagt en grund och rest murar, der andra endast samlat stenhögar eller spännt upp ett panorama på „papper utan ändau, likt de ryska kulissstäderna, och vid hvad han sålunda byggt, skall man akta sig att lappa alltför mycket.

*

GOTICISMEN.

Den vittra skola, som Geijer bildade och för hvilken tidskriften „Idunaa var dét offentliga organet, framträdde från början som ett slags ordenssällskap: „Gö-tiska förbundet64. Det var inrättadt med vissa gammalnordiska former, (hvilka Geijer sednare erkände hafva varit åtminstone öfverflödiga,) hvar och en af ledamöterna erhöll

vid sitt inträde ett särskildt ordens-natnn, hemtadt från fornsagorna, ryktet påstod, att „bröderna“ vid sina sammankomster drucko endast" mjöd ur gamla tjurhorn, förut signade i Thors namn, och att man idkade mycken annan hedendom mellan fyra väggar. Förbundets föremål var att söka uppväcka en fosterländsk riktning i poesi, historia och konst, och till dettas främjande skulle allas krafter förenas, såväl de arbetande brödernas, som de adjungerades, (ty sällskapet räknade flera sådana, hvilka snarare voro kallade att genom sin nit understödja det, än att genom sina arbeten bära strå till stacken.) Det hade sålunda höjt en verklig, sjelfständig fana och satt sig ett positift mål, medan fosforisterna på sina lansar buro endast lappar, lånade mest från tyska rustkam-mare, men för öfrigt från alla möjliga håll, och ingalunda riktigt klart visste med sig sjelfva hvart vägen skulle bära öfver den gamla skolans lik. Det götiska förbundet hade äfven tagit mera för sig, än Atterboms38

skola, så till vida som det utsträckte sin reform utöfver vitterheten äfven till den sköna konsten och till historien, men det fattade på samma gång det beslutet, att icke spilla sin tid med polemik, utan i stället gifva praktiska resultater och föredömen. Äfven den götiska skolan egde utan tvifvel sina stridbare män, — Geijer sjelf saknade visst icke mod, om än han ogerna öppet utmanade, — och dess hufvudbanér bevakades af armfasta karlar, men den älskade icke slagsmålet för slagsmålets skull. I ^Markalls nätter“ förekommer den också derför ständigt under namn af de „tecken-förbidande neutrera, liksom de der visste att bära kappan på båda axlar och heldst afbidade att se hur vinden skulle blåsa, för att derefter rätta sig. Det sanna är, att „Göternaa på sin ståndpunkt icke fullt öfver-ensstämde med någotdera af de då stridande partierna, (alla enskilda gamla förbindelser oafsedda,) och att de icke funno det nödvändigt, att som tredje mellankom-mande kasta sig in i en kamp, der de insågo felen och misstagen å ömse sidor.

Tegnér, bildad vid Lunds universitet och tillhörande detsamma, samt i följe deraf både oafhängig af hela den atterbomska rörelsen i Upsala och närmare tillhands för mottagande af intryck från den uppblomstrande nya vitterheten på andra sidan Sundet, drogs snart in i den oehlenschlägerska riktningen och slöt sig derför äfven till den geijerska nyansen här hemma. Han älskade „denna vikingaåder, som ligger på botten af det svenska nationallynnet“ och som hos Geijer sprungit så frisk upp i poesien, han afskydde på samma gång det mystiska tyskeriet hos fosforisterna, emedan, som han högtidligt förklarat på både prosa och vers, „det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta“. Den götiska skolan å sin sida öppnade med glädje sina armar för en skald,39

som redan genom flera ypperliga sånger i en varm fosterländsk anda, nyss förut genom det väldiga poemet „Sveaa, visat sig vara just en man efter dess sinne. Tegnér upptogs i det götiska förbundet och erhöll bland „bröderna“ namnet Bodvar Bjarke; han blef nu en flitig medarbetare i „Iduna“ och det var i denna tidskrift allmänheten erhöll förutom en hel hop af Tegnérs förträffligaste smärre dikter, såsom „Nore“, „Skidbladner“, „Kung Carl“, äfven de första profstyckena af Frithiofs sagaa, om hvilka Geijer på ett ställe så vältaligt yttrat, att de voro „de äpplen, genom hvilka gudinnan Idun ännu bevisade sin förmåga att odödliggöra.“

I andan upphörde Tegnér icke att vara företrädesvis nationell, hur mycket han än sednare gjorde besök i diktens olika himmelsstreck och hur han sjelf egde „un coeur pour plusieurs amours*4; deremot blef han i formen aldrig fullkomligt „götisku, utan skapade sig sin egen stil och sitt eget språk, som icke tillhör någon annan skola, än det skönas och snillrikas. Annorlunda finna vi göticismen uttryckt i en specifik yttre tillstymmelse, i en viss method, hos Afzelius och Ling, tvenne andra af förbundets pelare, mästare i gammaldags barda-lek, „yfverborna“ män med Skaldaspiller-mål i munnen.

P. H. Ling var en väldig natur, men, såsom ofta följer med styrkan, ensidig. Hans poesi var understundom götisk ända upp till snögränsen, der endast sparsamma blåkråkor qvittra i de tunna björkarna och här och der blott en enstaka fura lutar sig öfver de forssande fjällströmmarna. Han hade en rik lyrisk skaldeådra, men den låg, uppriktigt sagdt, likt Gelli-varas jernmalmstreck, väl långt borta från den civiliserade verlden. I allt hvad denne man företog sig, syftade han till något båldstort; icke nöjd med romans och ballad, ville han sålunda också gifva oss hela vår40

forntid i drama och epos, ofantliga skådebanor och oändliga dukar, men han förbisåg att för att fylla dem, som sig bör, fordras något mera, än trädstockar i gamla rustningar och bleklagda camera-optica-spökelser. Hans

ifrågavarande episka dikter, liksom hans dramatiska, ega en brist, som af intet kan fullt ersättas, bristen på handling och lif. I hans nordiska dramer stå kämparna och hålla tal mot hvarandra från morgon till qväll, men dermed är också allt beställdt; de hafva alla skenbart en genomgående och gemensam nordisk karakter, till och med en fornjotisk, men de äro inga karakterer, det är kostymens sanning utan motsvarande inre verklighet, de lyfta armen till dråpslag, men detta sker icke genom kött och blod, utan genom mekanik; i de episka dikterna nöjer han sig ofta med att temligen krönikemessigt ramsa händelserna upp för oss, det är icke händelserna sjelfva, som stå lefvande och rörligt fram för vår syn. Åsyftande det storartade, blir han derför mången gång endast lång och bred, och man finner honom nästan litet tråkig, der han sjelf förmodligen lagt an på att vara öfverväldigande.

Det är i detta afseende intressant att anställa en jemförelse mellan t. ex. Lings „Tirfinga och Tegnérs Frithiofssaga, samt den olika verkningen af begge på allmänheten. Det må vara sannt hur mycket som heldst, att af de båda nordiska ämnen, som ligga till grund för nämnda dikter, Tegnér valde det med afseende på massan af läsare bättie och genom äfventyrets om-vexlingsrikdom mest tilltalande, men vi kunna då gerna låta förhållandet ha varit omvändt; Tegnér kunde utan tvifvel ha gifvit oss äfven en Tirfingssaga, som skulle blifvit läst, omläst, slukad, Frithiofssagan åter under Lings behandling hade ganska lätt kunnat blifva någonting skäligen hårdsmält och tröttande. Det fornnordiskt41

karakteriserande är hos Ling ofta vida bättre uppfattadt och mera obemängdt och rent återgifvet, än hos Tegnér, men det är icke häri hemligheten ligger. Skaldens konst är den, att blåsa lif i dessa gamla figurer, så att vi i vikingen, bragurmannen, jungfrun i höganloftsbur, offerpresten och alla de andra forntidens „dramatis personseu känna igen menniskan framför allt, att gifva händelserna fart, så att de sjelfva liksom hända åter om under våra ögon, i stället för att endast ryktesvis blifva oss meddelade i kortare eller vidlyftigare utdrag. Sjelfva Walter Scott har ingalunda i sina medeltidsskildringar varit i fråga om tidens och personernas kostym så nogräknad, som man inbillar sig, långt derifrån! men vi tro det, derför att dessa bilder stå så lefvande framför oss, och denna tro gör oss estetiskt saliga; på liknande sätt syndar Tegnér stundom i sin Frithiofssaga icke blott mot forntidens yttre sanning, utan här och der, om man så vill, mot dess väsen, på ett sätt, som Ling aldrig skulle tillåtit sig, men han har under sagans drägt låtit en menskliget röra sig,

— och det är detta läsaren känner, förstår och njuter af, — medan Ling lånade samma sagans drägt för att i den låta idel — vålnader skymta fram förbi oss. Lings figurer kunna vara sannare på antiqvariskt sätt, de kunna vara stolta, präktiga, storartade, men de kyla oss och vi ha svårt att blifva förtroliga med dem; Tegnérs, de må vara hurudana som heldst, anslå, betaga, fängsla oss, och vi erfara bland dem den tillfredsställande känslan, att vi vandra bland beslägtade väsen, om också tusen år äldre, än vi. Derför har „Frithiofs Saga66 blifvit en nationalegendom, en af våra stora allmänna kulturskatter, medan Lings epik har blifvit en

— bok på en och annan hylla, en bok, måhända en gång uppskuren, men tyvärr glömd sedan dess, oaktadt42

allt hvad deri finnes verkligen aktningsvärdt och för-tjenstfullt.

Ty vi skola icke skära allt, hvad till Lings skaldskap hörer, öfver en kam. Så ofta han i sina kompositioner får för ett ögonblick tillfälle till att göra en liten lyrisk utflygt, är han straxt en helt annan poet, han blir kraftfull, imponerande, hög; många af körerna i hans dramer äro sålunda ypperliga stycken, nogsamt bevisande hvad mannen skulle blifvit, om han ej gått ifrån sin bestämmelse, utan troget hållit sig vid sin „björn-sen-strängade“ lyra; i den episka naturbeskrif-ningen var Ling likaledes lycklig, och när han då någon gång hade att teckna scenerier af vekare art, förmildrades äfven till en del hans annars nästan samo-jediska natursinne, och sjelfva hans vers flyter då lättare, likt en upplöst drifva. Man tage till bevis härpå t. ex. det stycke ur hans stora epos „Asarne,“ der Gylfe befaller härolden afgå till Odin på Fyen; — an-märkom i förbigående att Gylfe lade sina ord med ett visst eftertryck, ty

„högt såsom elfvarnas sus i vår nord,

när hundrade vårfloder ner i dem falla,

så Gylfe till härolden qvad dessa ord :

Nu vårstormen hviner, och vårsolens glans på isarna skiner.

Snart böljornas dans skall börjas vid stranden och svänga sig snällt öfver hvalarnas fält; på glittrande sanden blir snödrifvan smält.

I svallande bölja du guldsnäckan sätt! af hjelterik ätt43

välj män, som dig följa!

Snabbt ile du fram till gudarnas fränder af Asarnes stam på Fiones stränder !w

Sedan Gylfe ytterligare gifvit härolden besked om hvad han skall framföra, ilar denne bort för att. utföra befallningen, och nu följer i dikten denna lilla naturskildring :

„Ren vårstormen islagda böljorna välte,

ren vårsolen vaggande isarna smälte,

som fram och tillbaka på stormvräktan sjö

än flöto så jemnt som en snöbetäckt ö,

än åter sig kantrade Öfver hvarannan

så höga som fjällen med snödok kring pannan.

Men isarna sjönko för vårdagens sol, och göken omsider i lunderna gol.w

Jag medger att denna beskrifning, för att handla om våren, ännu har väl mycket snö och is och storm, och man jemföre dermed endast de fyra bekanta raderna: „Våren kommer etc. etc.66 i ^Frithiofs frestelse66, men den är imedlertid sådan Ling kunde prestera den, och den är ingalunda att förakta. Ling erkände sjelf, att han icke egde många toner för det milda, det ljufva här i verlden; „min bildningsgåfva liknar vårt lands vinter, den har inga blommor,66 säger han i sitt Inträdestal i Svenska Akademien, och han tillägger: „jag har vid flera tillfällen sjelf varit en verklig ultra i stilistiskt barbari, har icke sällan likt en vandal sönderslitit den sköna slöjan på konstens gudastod.66 Det är sällsamt att höra en poet göra en slik bekännelse, men Ling var en hedersman och han ville ej gå och gälla för mer än hvad han verkligen var: ett stycke gen-44

gångare från den nordiska hedendomens skaldelag, med rimfrost i skägget och björnhud öfver skuldrorna.

Hvem skulle tro det? denne man har likväl en gång i ett blödsinnt ögonblick varit sig sjelf ända der-hän olik, att han skrifvit en hel lång idyll, kallad „Kärleken,44 en idyll i den fullkomligaste schäferstil, en idyll med Damon och Werther i en person, med både lam och stråhyddor, med passionerade suckar i en barm af bomull! Den kärliga romans, som Herman sjunger, „med en blomsterkransad flöjt i handen46,

„Stunden

bortilar,

men icke min smärta !w var på sin tid hos oss, med sin tillhörande behagliga melodi, hela verldens lif- och favorit-visa. Den sjöngs i hvareviga vrå, i stad och på land, i palats och koja, från bottenbutikerna upp till vindskuporna, den låg framme på alla klavér, den var den kringvandrande blinda spelmannens triumf, den var alla små olyckliga mamsellers skymningströst. Sedan kom ^brudtärnornas kör44 i Webers „Friskytt44 och utträngde den stackars Herman och hans Emma, för att sjelf i sin ordning lemna plats åt „Gullmanig fåle44 i „Frithiofs Saga.44 Så blef det „Bruden från Lammermoor44. Så går det med favoriterna här i verlden!

I sitt språk hade Ling utbildat åt sig ett visst originellt manér af gammaldags fason, någonting „urkraf-tigt44 som en bersärks knutna näfve, och hvar man blott såg skymten deraf, kände man lätt igen hela mannen. På hvarje sida af hans nordiska dikter hvimlar det af ordformer och sammansättningar, sådana, som t. ex. „stormvräktan sjö,44 „gräsliga vågor kring kölen månd’ gånga,44 „kämpar, makalöst s tor a och svängande stenklubban, rysliga tung.44 Äfven detta anti-45

qverade språk har legat emot honom, vår moderna svenska saknar icke kraft, sådan den nu en gång är, och det är och blir ett missförstånd, hvilket hämnar sig sjelf, att söka återföra den, för vare sig poetiskt eller prosaiskt bruk, till runstens- eller blott pergaments-tiden. Dock voro dessa götiska tillhyggen alltid bättre, än den körnerska „jernförtjusningenu.

Jag har kallat Ling, såsom poet betraktad, en gengångare från hedendomen; hela mannen såg äfven ut såsom någonting dylikt, der han om dagarna vandrade i sin stora gymnastiksal i Stockholm, iklädd en bisarr, luden och ruggig kostym af vargskinn, efter hans egen fantasi tillklippt, derur hans tunna gestalt framträdde med en högst påfallande originalitet. Ling var också verkligen i allo ett original. Hur stor poet han var, lika godt! han var dock en originell; och han var icke mindre originell som fäktmästare och gymnastiker. Hans kärlek för gymnastiken och alla ridderliga kropps-öfningar stod för öfrigt i närmaste samband med hela hans vittra håg. Han var götisk entusiast och i hela hans sträfvan låg ett bestämdt positift innehåll. Sådana, som han sjöng de gamle, ville han skapa de nya, en race af Angantyrar, hvaren i stånd att lyfta sin Tirfing på rak arm. Jag åtager mig icke försöket, men jag ärar afsigten. Ling var med allt en svensk man, som få, och hans minne skall lefva bland svenske män.

A. A. Afzelius, hvilken jag ofvanför nämnt såsom högst afgjordt också en poet af den götiska nyansen, densamme Afzelius, hvilken i sällskap med den frejdade dansken Rask utgaf och öfversatte de gamla Ed-dorna, samt i förening med Geijer samlade och publicerade trenne band „Svenska Folkvisor,44 och som sednast lemnat oss „Svenska Folkets Sagohäfder,“ har visserligen icke varit synnerligen produktif såsom diktare, men46

några af hans romanser, t. ex. „Necken“, „Tomtarna“, gjorde på sin tid en ofantlig lycka. Den afzeliska poesien kan för öfrigt anses såsom den yttersta fullföljden af den yfverborna, urnordiska, vargskinnspelsade karakter, som ifrån första stund låg till grund för och bestämde den götiska skolans hela poetiska verksamhet. Det blef under gången af göticismens utveckling ett sådant orerande om gammaldags kraft, om fordoin-timma hjeltemod och wlejonmerg,“ att hela den nya verkligheten dervid försvann för ens blick till så godt som ett intet; forntiden blef så stor, så enorm, att den måste böja ned hufvudet, för att få rum mellan himmel och jord, hvaremot den nuvarande tidens varelser blefvo så små, att hela Sverge kunde rymmas i en fingerborg. Detta var den götiska skolans ytterlighet, och det fanns mer än en, som var nog elak att drifva spe härmed på ett omenskligt vis. Vitalis skref om hur göterna „spisade lejonmerg med sked,“ andra gemena persif-flager att förtiga. Såväl hos Ling, som hos Afzelius, anträffas tyvärr mycket af detta lejonmergs-vurmeri, och de ha också speciellt fått höra talas om det, de arma männen! Ett annat drag af ytterlighet, hvilket särdeles bestämdt karakteriserar Afzelius, liksom för öfrigt äfven Ling, — ty dessa begge poeter hafva mycket gemensamt, — är det nyssnämnda gammalmodiga i sjelfva språket. Redan Geijer hade tillåtit sig ett och annat försök härutinnan, de andre gjorde det nästan till regel för sig. Man nöjde sig icke med forntida flexioner, man upptog en del rent okända, förlegade ord och hela talesätt, på hvilka det längesedan växt månghundraårig mossa, och medan fosforisterna skrefvo till hälften tyska, försökte göterna qväda en ungefärlig isländska. Ännu en betecknande egenhet hos denna epokens skaldskap förtjenar anmärkas, en egenhet som den götiska skolan47

för öfrigt delar med fosforisterna, och deri de nästan täflade att öfverträffa hvarannan, nemligen pretiositeten, detta hvad en äldre estetisk författare har kallat språkets „läckerhet44. Tag endast några rader af Afzelii poem „Necken44, och ni finner der icke blott en „gyllne harpa44 med „silfvertoner,44 men ett „gyllne hår,44 en „gyllne borg44 och på köpet äfven en „demantehäll.44 Jag hoppas man icke kan önska det dyrbarare; det är en hel juvelerare-butik. Men det var dessa ärade herrars sed; de strödde omkring sig guld, silfver, de-manter och äkta perlor, purpur och kristaller, ambra och balsamer, med en liknöjdhet, som man näppeligen skulle vänta sig hos andra, än kungliga miljonärer eller vissa slösande damer, en Croesus eller en baronessa Rothschild. De visade sig aldrig i poesi, utan att det regnade ädla metaller ur deras händer; och af rubin er, af smaragder, af safirer, hvilken outtömlig herrlighet! ett Golconda i hvardera rockfickan! .... Denna pre-tiositet finner man eljest —gud skall veta det! —ännu hos våra nyaste poeter i betydlig grad; det är i allmänhet en lyx, som synes envist vilja hänga i vår vitterhet; det är något, som måhända står i samband med hela vårt nationallynne. Vi hafva nu en gång den ovanan, att „lefva öfver våra tillgångar;44 sä vill äfven vår poesi äta, om också strömming, på silfvertallrik. Jag medger, att detta sednare är jemförelsevis oskyldigt, men äfven det kan dock sluta med

bankrutt.

Af andra, som räknas till „Göterna44, äro Beskow och Nicander att speciellt märka; men dessa sistnämnda skalder stå, — i likhet med Hedborn och några flere, hvilka gemenligen föras till fosforisterna, — dock icke egentligt under fullt samma kategori med dem, som gifvit den ena eller andra skolan dess uteslutande bestämning i den svenska vitterheten, utan förete meroch mindre väsendtliga modifikationer, hvarför de också rätteligen torde böra inbegripas under en särskild stor klass, som jag skulle vilja ge namn af Efterklangspoe-terna. Det är den fosforistiska och den götiska skolans toner, som omärkbart smälta tillsamman med hvaran-nan, under det de småningom dö hän. Dessa efter-klangs-poeter bilda tillika en öfvergång från den estetiska revolutions-perioden till den nyaste vitterheten. Jag återkommer till dem; vi skola bland dem finna flera af Sverges intressantaste litterära personligheter, deraf en och annan, som i sin utveckling framstod såsom mera fullt sjelfständig man för sig.

*

TEGNÉR

I nyss förutgångna blad har jag som hastigast passerat förbi Esaias Tegnér; jag vill här ett ögonblick särskildt stanna framför denne „man utaf den götiska skolana, hvilken snart växte hela skolan öfver hufvudet och hvars vittra ära ännu i dag strålar med en glans och färgprakt, lika frisk och bjert, som då den först rann upp på den nordiska sångens himmel. Det är stjernan, som tindrar, sedan raketerna förbleknat.

Det ges kloka hufvuden, hvilka med djupsinnighet diskutera den frågan, huruvida stjernan Tegnér, strängt taget, har rättighet att lysa med denna envisa, att icke säga: näsvisa, meteorglans och om icke detta i sjelfva verket strider mot vissa den estetiska astronomiens bäst häfdade lagar. Imedlertid — lyser den.

Ingenting kan i sanning vara svårare än att bestämma hur stor en skald är. Att vilja härför finna en absolut måttstock, en numerisk formel, är ett anspråk, som alltid skall misslyckas. Äfven på jemförel-sens väg kommer man blott till ett ungefär och ett halft obestämdt. Lättare är utan tvifvel att afgöra huruledes, i hvad mening, på hvad sätt en skald är stor, när det en gång är erkändt, att han är det, men också detta har sina bekymmer. Det kommer här först och främst an på att klart bestämma hvad man menar med sina ord.

450

Får man antaga att den skald är stor, hvilken framstått såsom skapare, — poet i ordets ursprungliga helleniska mening, — af ett konstverk, hvilket lyckats eröfra en hel samtids beundran, att blifva den rikes med den fattiges, de gamles med de unges förtjusning, och att göra epok i en vidsträckt och ärofull litteratur, om detta är nog för att göra en diktares storhet, — medlen för öfrigt icke anatomiserade, endast det lifs-lefvande och oförnekliga resultatet betraktadt, — då är utan tvifvel Esaias Tegnér en af den nyare tidens största sångare, ja, upphunnen af få i hela verldens litteraturhistoria.

Fordrar man åter såsom betingelse för en sann storhet som skald icke så mycket den qvantitativa ofantligheten af ett konstalsters verkan och inflytande, som sjelfva den skaldiska intuitionens sanning och styrka, sjelfva den poetiska känslans heliga värma och djup, i och för sig betraktadt, då synes mig författaren till den enda romansen „Vikingenu vara fullt så stor som författaren till Frithiofssagans fyra och tjugo.

Men härmed må det nu vara huru som heldst, ett står fast, huru vi än väga och mäta, det att Tegnér var ett eminent snille. Jag vill till och med gerna medgifva, så frarnt detta kan tillfredsställa någons estetiska skrupler, att han var större snille, än skald. Han var säkerligen ett af de mest glänsande genier, som någonsin verkat inom

konstens verld. Grundlaget i detta Tegnérs snille var, förutom något visst friskt, stundom nästan trotsigt, „fornjotiskttt, en outtömlig rikedom af qvickhet, i ordets vidsträcktaste bemärkelse, den af icke blott lek, men af liflighet, fyndighet, och i allmänhet hvad fransmannen förstår med „espritu. Denna esprit gnistrar som ett slags elektricitet från allt hvad han nedsatt på papperet, den ger såväl hans51

prosa, som hans vers, detta obeskrifliga, som med en förtrollande kraft hänför och besticker, läsaren, och sålunda skapat Tegnérs popularitet. Detta är hvad som framförallt bestämmer hans originalitet i formen, i hela språket, i alla vändningar, och som gör att man alltid genast i första raden igenkänner Tegnér, att man märker den öfverlägsna förmågan äfven der han för öfrigt håller sig för ett ögonblick lägre vid jorden, detta som en fransk skald så vackert uttryckt sålunda:

„Méme quand 1'oiseau marche, on sent qu’il a des ailestt.

Man har klandrat Tegnérs öfverflödande bildståt, hans diktions pråleri. Jag har sjelf annorstädes klandrat detta prål i allmänhet, men ingen regel utan undantag; det är sannt att man kan bära alltför mycket äfven af juveler, men en drottning kan dock bära mer deraf, än andra, och denna sångmö var en drottning.

Låtom oss betrakta allt detta litet närmare! Geijer egde måhända mera af hvad jag ville kalla snillets religion, Tegnér mera snillets „vervea, och derjemte en ojemförligt större talang. Geijer var egentligen mera en genialisk natursångare, Tegnér egde en fulländad, en förtrollande virtuositet; han var i detta sistnämnda afseende en skald k la Paganini, hans poetiska arpeggio och pizzicato var i sanning oöfverträffligt. Spiritualiteten adlade sig hos honom till fantasi måhända just mest i den nyssnämnda förvånande mängden af bilder och liknelser, hvilka omkläda alla hans tankar, liksom silfverblommande lianer och prunkande kapri-folier slingra sig kring trädstammarna i söderns lunder. Man kan invända, att detta slags originalitet — i bildprakt och pointer — icke är synnerligen djup; godt! men den är i stället obestridligen ytterst briljant och den är viss om att anslå, att fängsla, under det en52

originalitet, som mera ligger på poesiens botten, ofta förfelar det mesta af den verkan, hon rättvisligen borde göra, och lefver ett af verlden obemärkt lif såsom en misskänd storhet. Man kan likaledes anmärka, att Tegnér, just till följe af sin strömmande ådra och sin sprittande tankerörlighet, icke sällan förleddes till verkliga utsväfningar i sina liknelser och sitt bildspråk, så att dessa poetiska medel, hvilka egentligen borde tjena till att måla, förtydliga, göra lefvande och påtaglig den tanke, som skalden velat framställa, tvärtom understundom hos honom afledde den åt ett helt annat håll och åt främmande rymder. Det är sannt; Tegnér hade detta fel att icke kunna hejda sin flygt, att icke kunna undertrycka ett glänsande infall, när det en gäng infunnit sig för hans fantasi, och det kan tilläggas, att hela detta apparat någon gång i sjelfva verket blott tjenar till att ge ett poetiskt sken åt hvad som dock i grunden är en rätt ärlig prosa, föga annorlunda än de vältaliga fraserna fordom skulle tjena till att göra poesi af prosan hos författarne af den klassiska franska skolan. Men det är likväl den skilnaden mellan Tegnérs bildspråk och såväl gallicismens eloqvens, som fosforismens öfverjordiska konstuttryck, att man verkligen njuter af det förra, såsom af en skön blombukett, då de sednare förblifva blott granna talesätt utan allt slags mening eller granna gåtor med en så djup mening att ingen af menniska född kan begripa den. Tegnérs poetiska fioriturer ega alltid den förtj ensten att vara liksom små näpna miniaturpoemer hvar för sig, och man kan ha ganska mycken njutning deraf, särskildt, äfven om de icke rätt strängt skulle försvara sin plats i den komposition, der de så „sans facon“ blifvit inströdda. Jag går till och med så långt, att en dylik fioritur hos Tegnér någon gång är till och med mera värd än hela53

poemet för öfrigt, liksom demanten någon gång kan vara mer värd än den hand, på hvilken den sitter; och det är ju sannerligen aldrig skäl att förakta den stackars ädelstenen, — som dock är och förblifver en ädelsten, — derför att den, som bär denna prydnad, händelsevis icke sjelf är upphöjd öfver all misstanka!

När allt kommer omkring, ligger det dock mera sanning, än konstfilosoferna vilja obetingadt erkänna, i den princip, Tegnér sjelf uttalat, att „skönt är allt hvad snillrikt är“. Och när Tegnér skenar åstad, får man icke härutinnan räkna så noga med honom, detta hörer till det ystra lynnet hos hans Pegasus; den är en fullblodsfåle, som tumlar sig med stolta, hurtiga och gratiösa manér omkring bland skogar och ängar, och det ligger i hans fria

naturel att han härunder äfven gör ett och annat nästan litet för vågadt språng öfver häckar och buskar, dervid han dock, märkvärdigt nog, alltid lyckligt kommer ner på alla fyra. Den fosforistiska pegasen var en misslyckad vinghäst, som ständigt ville trafva uppe i skyarna, men derunder gång efter gång föll åter pladask ned till vår föraktade jord, och detta till icke liten förnöjelse' för de belackare och satirister. Den fransyska smakens „Pégase“ var endast en efter ridkonstens reglor fullkomligt dresserad manége-häst, som piafferade alexandriner och galopperade oder.

Tegnérs „Frithiofs-Saga“ är vorden verldskunnig, den har gått öfver oceanen. Den har dock från några håll blifvit hårdt, med kanske alltför mycken stränghet tadlad. Jag har redan på tal om Ling yttrat mig rörande denna stora dikt och gjort dess apologi, om man så vill, oaktadt jag måste medge att klandret kan från en viss ståndpunkt ha rätt i något. Förhållandet torde rätteligen vara, att här, som eljest, saken — har två54

sidor. Skalden har sjelf i en Inledning till Frithiofs Saga, skrifven i en sednare period af hans lif, bemött de hufvudsakligaste af de mot hans poem riktade klagomål. Han upptager den beskyllning man gjort honom för att hafva till en alltför betänklig grad „modernise-rata den gamla sagan, och svarar att det visserligen varit hans mening att lemna en poetisk bild från Nordens forntid, men att han ansett detta kunna ske utan att derför bibehålla allt det råa och vilda, som så ofta förenar sig med det heroiska och upphöjda grundämnet hos sagans primitiva figurer. „Svårigheten — skrifver han, — var att här finna ett lagom; å ena sidan måtte man ej stöta en nyare tids mera förfinade känslor, å den andra icke uppoffra det nationella, det lif-liga, raska och naturliga; der borde gå genom sången denna friska nordanvind, som är vårt klimat och vårt temperament egen, men kylan borde dock aldrig falla till qvicksilfrets fryspunkt och låta alla hjertats mildare känslor dö ut.“ Han försvarar Frithiofs stundom nog dystert svärmiska lynne med en blick på folkvisans svårmodiga karakter, och Ingeborgs sentimentalitet med den bemärkning att en sådan finkänslighet i sjelfva verket skall träffas hos „hvarje ädelt qvinligt väsen i hvad tid och hvad land som heldst“. Det är alltså klart att författaren åtminstone i vissa fall mindre haft för afsigt att med sträng objektivitet återgifva skarpt individualiserade urnordiska typer, än framställa det mera allmänt menskliga i en nordisk gestalt och kostym. Imedlertid lärer det näppeligen kunna bestridas, att flere af sångerna i Frithiofs Saga, såsom t. ex. „Bal-dersbålet“, „Frithiof hos Angantyr“c samt den herrliga andra sången, der kung Bele och Thorsten Vikingsson tala till sina söner de sista orden och lägga dem vishetens läror på hjertat, att dessa stycken, säger jag,55

ega något mer än blott en nordisk anstrykning, att de äfven ega en sann fornnordisk anda. För öfrigt är och blir det all sann storhets naturliga privilegium att kunna med temligen godt samvete bära tyngden af fel, hvilka skulle trycka medelmåttan till jorden, och medan kritiken efter bästa förmåga nagelfarit med Tegnérs „Frithiof“, har sålunda denna sednare otvunget tagit ut steget öfver recensenternes alla småbarrikader, och vandrat allt vidare ut i verlden med en segerherres stolta hållning. Man kan nu en gång icke hjelpa det!

Hvad som i Tegnérs tidigaste sånger hade anslagit framför hvarje annan samtida skalds utgjutelser, var utom det snillrikt nya i formen det friska, ungdomliga i tanken, och detta mod, som ett modigt folk så väl förstår. Redan i „Krigssången“ 1808, detta eldiga härskri, i hvilket Tegnér hade gifvit ett uttryck åt nationens fosterländska harm, framstod han sålunda som en diktare med hjerta i bröstet och elektriserade hela sitt land; i „Svea“, denna mägtiga skapelse, der^han, ömsom bannande, ömsom uppeggande, väpnar sin samtid mot en veklig modlöshet och med en profets hänryckning griper efter framtidens hopp, var han redan så djerf, att han höll på att skrämma slag på de Aderton. Men han skulle gå längre. En viss politisk riktning, hvilken tjugo, tretio år förut skulle under namn af „fronderie“ stämplats såsom isynnerhet hos en poet alldeles otillåtlig, hade genom statskuppen af 1809 för ögonblicket erhållit åtminstone en viss modernitetens berättigelse i den större mängdens ögon. Ordet „fri-het“ var i sjelfva verket redan den tiden mycket på moden, men det är ett mångtydigt ord, och det är af vigt att bestämma i hvad mening det tages. Äfven fosforisterna sjöngo om frihet, men det bör observeras, att de dermed icke förstodo annat, än nationell sjelf-56

ständighet i anseende till utländska magter; göterne nyttjade icke mindre detta ord, men den frihetsanda, som de åsyftade, — Geijer sjelf stod icke den tiden på annan ståndpunkt och erkände sednare dess ensidighet,

— skulle befrämjas genom ^forskningen i Nordens forn-häfder;“ de vågade icke se framåt, men trodde det längst förflutna innebära all lycka och salighet, och det var också, som vi veta, bland förbundets fundamentalsatser att afhålia sig från „allt politiskt kif“. Tegnér gick i detta stycke, med förbigående af både den Nya och den Götiska skolan, sin egen väg, och det är an-märkningsvärdt, att han till och med först rätt på allvar härutinan uttalade sig efter det att sakens modernitet begynt falla bort, och att han nästan ensam icke blott ihärdade, men till en tid gick längre och längre, ju mera Carl den 13des konservativa styrelse och hans efterföljares skuggrädda system gjorde det betänkligt att tala ett djerft ord. Hvad andas barn han var i politiken, sjöng han redan 1813 tydligt ut i sitt herrliga poem „Hjelten“, och detta vittnesbörd om hans sympatier för den liberala saken är icke det enda, som står att finna i hans poemer från denna tid. Men ännu bestämdare framstår han som en „tidens sona i åtskilliga tal af dem han som professor höll vid universitetet, och särskildt bland dessa det berömda och ytterst karakteristiska vid jubelfesten 1817 till Luthers minne, ett föredrag, som i sin helhet hörer till det mest genialiska, som flutit ur en svensk skriftställares penna, kanske i sitt slag till det märkligaste, någon litteratur eger att uppvisa. Med ömsom sarkasmens piska, ömsom allvarets tveeggade svärd slående omkring sig till alla sidor, tuktade här talaren på en gång alla de vanarter, han såg omkring sig, bigotteriet och den tyska töckenmetafysiken, den ensidiga materialismen, den fosfori-57

stiska karbunkel-poesien, „en sjuklig gestalt utan merg och senor, med abstraktionens trädsvärd vid sidan och bjellerkåpan på de dimmiga skuldrorna/4 den blinda politiska konservatismen och den medeltidsmessiga skuggrädslan, och det är här han, efter att sålunda hafva gifvit enhvar sin del, utbrister i dessa klassiskt obarmhertiga ord: „Förlåt mig, ädle Luther! om på en dag, som är helgad till din åminnelse, jag nödgats vidröra tidens löjligheter! När grekerne fordomdags i Olympia firade Pelops’ högtid, agade de pojkar på hjeltens graf. Seden var hednisk, men derför icke just förkastlig.44

Åren gingo; tiderna förändrades och — det måste sägas — Tegnér med dem. Från Lundagårdens skuggiga „Akademia44 flyttade han till Vexiö biskopsgård. Hvad det nu speciellt angår att vara biskop, så var väl sällan någon mindre skapad för ett sådant embete, än Tegnér. Detta är klart och obestridligt, först och främst deraf att han öfverhufvud taget icke var kallad till att vara prest, sedan ytterligare deraf att han för sångens hvärf alltmer vänjt sig af med det praktiska, och att han alltså nödvändigt måste finna sig främmande och osäker i de många prosaiska förrättningar och förhatliga konflikter, hvilka han omöjligen kunde undvika, såsom styresman af ett stift och, ännu mer, som en af de andliga pärerna i Sverges olycksaliga politiska representation. Man har prisat hans verksamhet för skolan, i egenskap af dess högsta förman i stiftet, och man har säkert rätt i detta lof; men man har från ett visst håll äfven velat finna något förträffligt i hans åtgöranden vid riksdagarna, — man skulle alltid heldre låtit bli att tala om detta ämne. Det sanna är, att Tegnér visserligen i de första åren af sitt episkopat ännu visade sig som den fordne Tegnér, och man har från58

den tiden af honom några skoletal, som i tidsenlig anda, i språkets kraft och tankens ljus värdigt häfda sin plats vid sidan af hans tidigare produkter. Men det dröjde just icke länge att uppenbara sig, det med biskopskåpan och det gyldne korset en omklädnad försiggått äfven med mannens inre. Hans lynne blef allt retligare och retligare, hans ställning i dagens politiska rörelse blef allt falskare, han synes hafva ansett det för så godt som en kamrat-pligt, att i det ena, som det andra, vara lik de öfrige vise männen i den svenska prelat-konklaven, och han slutade sålunda med att öppet smäda och bannlysa denna samma tidens nya ande, hvars sak han en gång så energiskt och varmt förfäktat. Man känner ett gammalt yttrande: „blir han kung, så blir han nog rojalista; man kunde analogiskt härmed säga: „blir man biskop, nog blir man episko-palu.

Jag har här vidrört, — och jag har måst vidröra det, — ett förhållande, som det vore lyckligast att kunna alldeles förbigå. En sträng domare skall tilläfven-tyrs lägga detta förhållande till grund för en hård för-dömmelse öfver Frithiofs skald. Jag skall det icke. Tegnér gick den motsatta riktningen mot Geijer, detta fenomen förbluffar, men det låter sig förklara. Geijer var en karakter, Tegnér var ~ en skald. Hans hela liberalism i yngre år, man behöfver ej tvifla derpå, att den var ärlig, men den var dock, efter allt, snarare motiverad af en ungdomlig stämning, en omedelbar känsla, än af en djup manlig öfvertygelse. Låtom oss tro, att hans sednare hatfulla ord mot tidens rörelse framåt varit ännu mindre begrundade i någon sådan djupare öfverbevisning! Vi kunna tänka oss att en

fan-tasimenniska, en känslonatur, blottad på praktiskt sinne och omdöme, då den tvingas in i den ramma verklig-
59

hetens främmande detaljer och utsättes for beröringar, dervid vördnaden för ett glänsande namn standom till och med måste åsidosättas för sak och der det blotta snillet icke i och för sig har lof att väga tyngst i vågskålen, att en sådan natur, säger jag, småningom af det motbjudande i det formella förledes till att känna något motbjudande i saken sjelf. Vi kunna alltså föreställa oss att en poet, — så paradoxt det än låter, — kan i idéen älska något, som han likväl i praktiken ändar med att älska mindre, och att han sålunda en gång, tvungen att draga politikens tunga rustning, kan fmna åtminstone en skenbar anledning att ångra livad han tillförene sjelfmant, men med harpans lätta lek, lagt sin samtid på hjertat. Vi sätta högre, — det är sannt,

— skådespelet af en frihetens man, som ännu i gubbens sena qväll står eller dör för hvad som utgjort ynglingens hänryckning, en man, hvars svärd ännu i hans sista timma är helgadt samma vänner och ämnadt samma fiender, som i hans första vapenvakt, framförallt en man, som icke i en högre samfundsställning har nödigt att skämmas för sina borgerliga debuter och, såsom man berättar om en namnkunnig person från franska revolutionens dagar, behöfver ständigt draga fram sina manschetter, för att öfverskyla det valspråk, han en gång låtit inbränna på sin handlof. Vi värdera högre detta, utan tvifvel; men, som sagdt är, vi tro oss kunna förklara det andra och vi tro att der i särskilda fall kan förefinnas sådana bevekande omständigheter, som, om icke tillräckliga att ursäkta en dylik inkonseqvens, likväl åtminstone tillåta en att snarare beklaga den, än att dömma den efter sträng rättfärdighet.

Tegnérs verksamhet som en gång den nya tidens talsman förlorar visserligen i inre värde genom den motsatta taktik han sednare omfattade, men inflytandet af60

dessa hans ungdoms bragder var imedlertid icke derför mindre till sin tid, och det är en sanning att, om vi noga se till, hela hans prelatensiska sträfvan icke förmått att i vågskålen lyfta blott det enda talet vid jubelfesten, icke heller hela biskopen, kommendören och adertonmannen i Svenska Akademien att någonsin ställa i skuggan den unga obemärkte författaren till „Sveau.

Som sällskapsmenniska var Tegnér i sina bättre dagar, inan hypokondri och verldsleda hade lagt sin tunga hand på hans sinne, den mest förföriska och oemotståndliga personlighet; sitt outtömliga förråd af skämt spridde han kring sig åt alla sidor i ett eldregn af infall, repliker, bonmots, ofta nog af temligen grof-kornig art, — ty från hans läppar fladdrade mera frivolitet, än som till och med fanns i hans väsen, och om han i sjelfva verket var något lätt, syntes han det ännu långt mera, — men hvilka imedlertid gått land och rike omkring och ännu skulle kunna samlas till en kostelig codex af „tegnerianaa. Han skall som gosse varit sluten, otillgänglig, men i det afseendet undergick han sednare en märkvärdig förvandling. Den sorglöshetens grundsats, som han någongång uttalade i sina sånger, lät han för egen del gälla i praktiken ända intill dess glädjelösheten kom för honom uti allo i stället, och prestkåpan hvarken omskapade denna hans lefnadsfilosofi, eller gjorde den till hycklare. Gerna slutande sig i vänners krets, sökte han ännu heldre de skönas, der han hade rätt till att taga sin skada igen för politik och kyrkoväsen och der också ofta redan med blotta blicken ur de lekande ögonen,

— om vissa blickar, liksom om vissa verser gäller det latinska: „digitos habent“, — poeten skalkades mera, än det var rådligt att sqvallra om för biskopen. Dä Tegnér skref till sin franska öfversättare Chopin, attdet var med hans tolkning, som med det täcka könet: „de vackraste fruntimmer äro icke de trognaste^, åberopade han i denna qvicka liknelse en erfarenhet, som måhända är i allmänhet grundad, men jag tror icke att det var Tegnér, som just hade att öfver ett sådant sakförhållande beklaga sig. Fullt trogen var han å sin sida icke ens sin sånggudinna, men ett helt folk har tagit den förskjutna i sitt skydd och den vida norden är dess enkesäte.

*

FRANZÉN. WALLIN.

Medan göterna fyllde luften med harpospel och vall-hornsljud och fosforisterna med sitt klingklang, hördes hela tiden för sig sjelf den ljufva sången af en svala, som redan under de gustavianska skaldernas förnäma och ceremoniösa epok haft en vacker morgon det modet, att fästa sitt bo under takåsen af de kongliga hof-sånggudinnornas tempel; men genom allt detta brusade dessutom de döfva tonerna af en majestätisk orgel.

Svalan var Frantz Michael Franzén, orgeln var Johan Olof Wallin.

Båda dessa mäns skaldskap tillhörde genom sin första blomstring ett förflutet tidehvarf, det stod med rötterna i samma grund som Kellgrens, (riktigt nog äfven Thorilds,) men det sträckte sina grenar långt upp i den nya tiden och vi hafva sett dess kronor grönska lifligt ännu vid sidan af alla de yngre „sko-lornascc, liksom ett och annat träd står med heder qvar från en gammal fransk park, sedan den af en modernare smak blifvit förvandlad till en engelsk.

Både Franzén och Wallin voro redan erkända storheter och hade som ledamöter af Svenska Akademien mottagit det officiella vittra pärskapet, när Atterbom började sin revolt och Geijer sin nordiska propaganda. Begge hade sjelfva från början anslagit för sin tid nya toner och begge fortsatte som de börjat, utan att störas63

eller förlockas af de litterära partierna i en sednare epok. De stiga derför fram i vår sköna litteraturs historia med en noga markerad sjelfständighet, de blanda sig i till och med det helt moderna hvimlet, men de kunna aldrig med detta förblandas.

Franzén är som lyriker den svenska poesiens Haydn, det är samma rena inspirationer, det är samma godmodiga, nästan barnsliga naivetet, det är samma förmåga att åstadkomma mycket med små medel. Endast från fruLenngrens lyra hade man förut förnummit någonting af denna poesiens okonstlade musik, — Bell-mans lyrik står i en annan art alldeles ensam för sig,

— men det röjdes lätt att hos Franzén i grunden fanns vida mera djup och sann känsla, än hos sångmön Anna Maria, hvars lynne hufvudsakligast låg åt satiren. Franzén har aldrig varit satirisk. Han kunde lätt bli ond, förbittrad som ett uppretadt barn, men satirisk — nej; hur skulle man också kunna vara det med dessa barnsligt ljufva ögon, med dessa fromma, blonda anletsdrag, med detta evangeliska hår, benadt ä la Jean-Baptiste?

För öfrigt är Franzén ingalunda att anse som någon öfvermåttan stor ande; han var icke något genomgripande snille; men han var ett älskvärdt. Hans poesi var icke något Niagara, som slungar sitt skum kring fjällar oclj skogar, men den porlande källan, ur hvilken dalens herdinna kommer att vederqvicka sig. Vi äro alla uppfödda, nästan ammade med Franzéns milda sånger och hvem har icke med förtjusning läst och återläst t. ex. hans poem: „De små"! Denna en ung flickas lifliga berättelse om hvad som hände henne, då hon nyss for till julottan med det granna floret första gången på, om den vackra gossen, som räddade det åt henne, då det höll på att blåsa bort, och om hur64

samma gosse sedan stod plötsligt midt framför henne i koret! Allt detta oskyldiga koketteri, detta barnsliga joller, denna naiva bekännelse om hur hon efter otte-sångens lilla äfventyr längtar till aftonsången, allt är måladt med en fin pensel och en oefterhärmlig innerlighet i hvarje drag. I allmänhet har Franzéns skald-skap mycket af detta mystiska, som man kallar „frun-timmers-tycke"; detta milda, täcka, aldrig så litet doucereusa, är just hvad damerna så innerligt förstå; det är rosorna, hvilka finna den näpna fjäriln så intressant. En sanning är att denna Franzéns sötma icke så sällan urartar till hvad man, opartiskt taget, måste benämna „konfektssött", och detta är också en af de hufvudsakligaste anmärkningar man har att göra emot honom. Tagom till exempel det lilla poemet: „Blom-morna"! Det är en liten tös, som, efter att hela dagen hafva sprungit sig trött kring ängen, påminnes af sin förståndiga moder om att gå till sängs; men den lilla Fanny står vid fönstret och ser på stjernorna, „skyns blommor^; modern ber henne på det ömmaste vara nöjd med dem, som jorden har, men det är som att tala för döfva öron.

„Fanny mot en evig vår smålog med en tår:

„Tusenskönor blinka i det mörka blå och ditopp mig vinka bland de englar småj Mamma! om jag saknas här, gråt ej I jag är der.

o. s. v.u

Utan tvifvel har mången känslig varelse rätt hjertligt rörts till tårar af detta lilla poem, men kritiken, —65

oh, den hårdhjertade litterära kritiken! — kan svårligen annat, än på det bestämdaste tillbakavisa hela detta pjunk om små barnungar, som „med tårar småle mot en evig vår uppe bland stjernorna.44 Och det är tyvärr ingalunda det enda fall, der hos Franzén förekommer en dylik barnkammar-spleen, en melankoli i kolt och fallhatt.

Märkvärdigt nog! denna samma skald har likväl i andra stycken lemnat oss prof af en lefnadsfriskhet, som stundom höjer sig till dityramb. Hans herrliga poem:

„Sörj ej den gryende dagen förut ltt

har endast sin make i detta andra eldiga och elektri-serande qvädet:

„Drick! de förflyga, de susande perlorna, drick !tt

Det spritter, det gnistrar af dessa porlande dakty-ler; och hvilken poetisk „bouquet44, hvilken retande kolsyregas af en förädlad epikureism!

Franzén diktade utom sina många lyriska saker en förfärlig hop andra, hvilka likväl, noga betraktade, icke på långt när kunna i poetiskt värde mäta sig med hans visor och romanser. Hans „Emilie eller en vinter i Lappland44 är ett trögt, didaktiskt opus, allt för mycket påminnande om den gamla gustavianska poesien. „Mö-tet vid Alvastra44 är en historiemålning, anlagd i temligen stora dimensioner, dem han icke räckt till att fylla. „Columbus44 är ett romantiskt epos, tillhörande med hull och hår „le genre ennuyeux44. Något är bättre, annat är kanske ännu svagare. Han hade äfven, ehuru icke med någon synnerlig framgång, försökt sig i den dramatiska poesien. Såsom Svenska Akademi-66

ens sekreterare under en längre följd af år, författade han en stor mängd officiella lefnadsteckningar i form af ^Äreminnen44 öfver mer och mindre märkvärdiga svenska män; välviljan har gjort sig till en pligt att alltid i dessa Franzéns biografiska tal finna något, som man kallat „ enfaldens vältalighet44. Hvarför icke?

Franzén hade samma fel, som funnits hos så många blott ensidigt utrustade författare före honom och väl skall anträffas hos andra efter honom, att icke känna sig sjelf nog för att förblifva vid sin kallelse. Den som skrifvit den „Gamla knekten44 och de intagande gångerna till Selma44 skulle efter en noggrann sjelfunder-sökning antingen ha fortfarit i samma art eller tystnat; i stället derför försökte Franzén sig oupphörligt i nya genrer och famlade efter mål, som han icke kunde nå. När han icke gjorde hjeltedikt, gjorde han

— charader, och när han tröttnade vid charader, gjorde han rimmad polemik emot de liberala tidningarna och mot den trefaldt ogudaktiga filosofien. Att all denna vrede mot en nyare tid och dess förkämpar kom från en biskop i Hernösand, skulle icke egentligen förundrat någon mer, än att en dylik kom från biskopen i Vexiö, och biskoparna i allmänhet hafva i sådant afseende vänjt oss vid mycket, men att det kom från den liljeblida författaren till „Menniskans anlete44, skandaliserade många och bedröfvade ännu fler. Lyckligtvis minnes man ej ens numera, efter förloppet af blott några decennier, titlarna på dessa versifiserade förargligheter, och föröfrigt är det gudskelof icke kändt att af detta slags bett någon menniska ljutit döden.

J. O. Wallin bär detta namn snarast som Svea rikes erkebiskop, som embetsman, patriot, organisatör,

— ty han egde jemte sitt vittra snille äfven ett reformerande och ordnande praktiskt, och han kunde ha67

varit premierminister, — såsom skald och vältalare heter han blott „Davidsharpan i Norden44, det är en titel, både förmer och evigare, än den af erkebiskop !

— de erkebiskopar, som efterträdt Wallin, hafva icke varit några Davidsharpor ....

När man talar om Wallin, såsom litterär storhet, tänker man egentligen endast på hans hymner och hans andliga vältalighetsstycken, och detta med rätta, ty det är dock der Wallin först är „han och ingen annan,44 konungen framför både Franzén, som dock har varit lycklig äfven i psalmdikten, och Chorseus, hvilken egentligen blott suckade psalmodi. Det var först då, han rätt kändes igen, när han grep i strängarna med sitt dånande:

„Upp psaltare och harpa,

Du andens svärd, du kraftens ord,

Tve-eggade och skarpa !u

eller när han i sin oöfverträffliga parafras af Davids 104de psalm, — en parafras, som jag skulle vilja kalla en melodram, i detta ords gamla musikaliska betydelse, ty så tycker man sig alltigenom höra orgelns beledsagande musik till de vexlande, ytterst målande rytmerna i stycket, — ömsom besjöng hur på skaparens „ varde!44 den stilla dalen sänkte sig

„-----i gräs och blommor klädd,

Der lunden kransar, lugn och sval,

Den friska källans brädd,w

ömsom hur hafvet instämmer i den eviges lof, det oändliga hafvet,

„Det grundlösa, djupa,

Det gränslösa, vida,

Der böljor på böljor stupa,

Der vindar mot vindar strida, . . .68

Der de tunga hvalar vandra Ur den stumma nattens gömmen,

Och menniskan, ej mätt af jordens bröd,

Jagar kring dödens herradömen Efter lifvets öfverflöd.11

Jag lägger särskildt eftertryck på den motsats, hvilken förekommer i dessa sista rader, emedan detta retoriska medel just är en af hemligheterna idenwallin-ska poesien och vältaligheten. Aldrig har någon bättre, än han, förstått och vetat att begagna antitesens gripande kraft, han har dermed gjort underverk. Den originella, temligen oregelbundna rytm, som förekommer i det sednast anförda fragmentet, är äfvenledes ett af den wallinska konstens framstående karaktersdrag. I Wallins lyrik och retorik, särdeles i denna sednare art af lians stora författarskap, påträffar man Öfverallt denna fria, ofta till och med bizarra takt, men han åstadkommer alltid dermed en mängd förut icke ens anade effekter; sjelfva den eljest mot språkets rena prosodi i flera fall stridande, dalkarlska accentuering, hvarined han deklamerade från predikstolen eller tala-retribunen, bidrog genom sin sällsamma ursprunglighet till att gifva det hela en underbart öfverväldigande kraft. När han då, den mörkt blickande mannen, med sin djupa stämma, hvilken tycktes liksom komma ur det inre af en delphisk orakelhåla, med denna nyanserade takt och dessa ovanliga, men pikanta tonvigter, föredrog sina af kraftord och antiteser fyllda tal eller dessa sina höga moralpredikningar, hvilka, liksom de wallinska psalmerna och hymnerna, stå utan like i den svenska litteraturen, dä tyckte man sig höra en väldig profet ur forntiden, en Nestor med hufvudet fullt af århundradens visdom och bröstet rikt af denna inre musik, hvarom Shakespeare talar.69

För öfrigt, om Wallin hade sin egentliga storhet i den höga, allvarliga arten, saknade han imedlertid ingalunda toner för äfven det mindre stränga, till och med för det täcka, lekande och lätta; många af hans små lyriska utgjutelser i dessa mildare toner äro fulla af behag, och det röjer sig understundom en fin qvickhet i desamma. I sjelfva verket hade Wallin icke alltid varit den mjeltsjuka man, som vi sågo och kände honom i hans sednare år. Äfven han hade varit yngling i ordets fulla mening och hade stundom idkat sången som lek; man har tillskrifvit honom flera otryckta — af mycket goda skäl icke ens tryckbara — småstycken, sprittande qvicka, ehuru i en

mycket vågad genre, man eger andra, som till och med blifvit i tryck åter-gifna, (ehuru ej i Wallins „Samlade Arbeten44,) i hvilka man under en mindre slipprig form finner ett ytterst ungdomligt „espiéglerie44 och, gud skall veta, allt annat, än uppslaget till en — psalmbok. Ännu på hans äldre dagar kunde det någon gång hända, att genom den bruna skugga, som höljde Wallins väsen, en liten leende ljusblick stal sig fram, och han kunde om aftonen i sällskapslifvet aflägga sitt lynnes eljest stränga, nästan fblkskrämmande drägt och visa sig „den samme, som förr44, med en viss torr dalkarlshumor och den älskvärdaste fallenhet för ett förtroligt skämt. Han ansåg icke för synd, att spela ett litet parti kort med damerna, äfven sedan han blifvit prelat; som man vet, eftertraktade han också aldrig helgonglorian och i våra dagar blifver han ju af många „sanna kristne44 rent af förnekad till och med för sina psalmer. Det var vid ett sådant litet spelbord ett fruntimmer helt oskyldigt råkade med trumfen i hand utbrista till Wallin: „nu — dräper jag kusin!44 — „Det vore lätt nog,44 svarade biskopen efter-tänkligt med sin ihåliga, grofva stämma, „i fall jagvore — så liten, som jag är svart.44 Vid ett middagsbord föll talet på en hel hop nyss skedda biskops-utnämningar; statssekreteraren Printzencreutz, känd för att lifligt intressera sig för sig sjelf, tog till ordet för att berätta: ^Häromdagen, mina herrar! oppe hos Hans Majestät, var det åter en, som gick och fjeskade för alla excellenserna, och hviskade och tasslade och skroderade och spionerade; bäst han dref der omkring och gjorde sig till, vände kungen sig plötsligen till honom och frågade: hvad? är ni kanske också en, som vill bli biskop ?“ — Här afbröt Wallin talaren helt lugnt och trögt: wNå, och hvad svarade så — kära bror? 44

Detta kallas att „skära till44. Han skar äfven till, i en annan art, då han vid ett högtidligt tillfälle fällde det bekanta yttrandet om högstsalig konung Carl Johan, att han satt (nära nog som en gud) på sin dubbeltron i Norden och derifrån „fridhälsade all verlden44. Wallin fick länge uppbära detta ord ganska tungt ifrån det håll, der man icke betraktade nämnda konung som någon gud, men det torde hafva varit fälldt helt oskyldigt. Det hörde till Wallins hela sätt, såväl i repliken, som i det oratoriska, att taga stora steg, och det kunde hända honom, som andra jättar, att han i sjelfva verket klef en och annan gång litet för långt.

*

EFTERKLANGSPOETERNA.

Vi hafva haft sådana i alla möjliga arter och vi hafva haft en legio deraf. Vi hafva i sin tid haft A. C. af Kullberg och Valerius, hvilka liksom Wallmark skrefvo lärodikter och gjorde sitt bästa möjliga för att vara sannt „akademiskaa ännu en god stund efter det den gustavianska vitterheten sjöng så temligen på sista versen; Kullberg tycktes dock ega en dunkel aning om att den parnassiska saligheten ej längre stod att vinna med detta och liksom för att försona sig med den nyare tiden öfversatte han derför tillika den nyromantiska Biirger, Valerius å sin sida blef tillika efter - bellmannian, eller mera egentligen en treflig kalas-sångare med hemligt anspråk på att vära litet Bellman på ett mera fashionabelt vis, en ny Mo-vitz, men dock med en viss dosis förmaksmoral i kroppen. Vi hafva sednare haft Grafström, eftergörande Franzén i det idylliskt veka och sentimentalt småtäcka, liksom Chorseus i det fromma och det klockareandäktiga till och med öfverträffande samma förebild. Vi hafva ändtligen haft alla dessa skalder, hvilka, till större eller mindre bråktal göter eller fosforister från början, dock icke inom den ena eller andra skolan hafva spelat någon hufvudroll, och af hvilka en och annan tvärtom efterhand utvecklade sig till en mer och mindre sjelfständig individualitet. Det är detta sednare72

slags „efterklangspoeteru jag här vill egna en litet närmare uppmärksamhet.

Lemnande åsido sådana, uppriktigt sagdt, temligen omärkliga personligheter, som t. ex. skalden A. Fryxell, (som historiker är mannen bemärkt nog,) om hvilken jag för öfrigt icke riktigt vet till hvad skola han heldst önskar vara

förd, stannar jag vid Hedborn.

Denne skald uppträdde först i Atterboms kalendrar, hvarför fosforisterna alltid ansågo honom såsom en af de sina och pysslade om honom med svartsjuk kärvänlighet. Han egde likväl icke särdeles sinne för deras poetiska aeronavtik, utan höll sig närmare intill den gamla svenska folkvisans reellare element, och skulle derför med lika mycket skäl kunna hänföras till den götiska skolan. Hedborn var en lyriker med ett varmt hjerta, med en blåögd naivetet och ett intagande drag af oskuldsfullt småleende. Han var bondeson född och var det äfven i sin poesi. Man finner icke hos honom denna det eviga tyskeriets lungsigtighet, som hos hans kära kamrater, utan en frisk svensk blod. Äfven han kunde vara känslofull på vers och han hade i grunden ett fromt och religiöst sinne, men han dyrkade dock hvarken månen eller helgonen eller den obefläckade jungfrun. Han har skrifvit åtskilliga psalmer, som äro förträffliga till och med bredvid Wallins, men han har derjemte, och utom sina gammalnordiska romanser, riktat vår vittra litteratur med flera små stycken, der en enkel, landtlig gladlynthet uttalar sig i fina, täcka drag. Sådant är hans ytterst målande poem „Regn-bäcken44, sådan är hans lilla ypperliga, i sitt slag nästan oöfverträffliga „ Vaggvisa44.

Jag skrider förbi B. v. Beskow med lätta steg och hatten i hand, såsom det höfves sig, då man passerar en hofmarskalk och baron, och går vidare Dock,73

en salut för denna poet, hvilken i alla fall är en litteratör af värde! I sin ungdom var han så till vida en af göterna, att han i „Iduna“ införde några smärre lyriska försök, och han har alltid bevarat en viss förkärlek för våra äldre minnen, hvilken bland annat uttalat sig genom hans svenska dramer, men han har behandlat denna forntid på ett helt annat sätt, än det, hvilket karakteriserade de äkta göterne. Det är hos honom en forntid i glacéhandskar. Han har vetat att gifva den edukation, att „folkaa den, så att den, utan att behöfva skämmas för sig, måtte kunna visa sig i de förnämas salonger. Redan Tegnér hade i viss mån gifvit impulsen till en dylik göticismens hyfsning, det är icke längre hos honom den gamla folkvisans eller traditionens enkla ton, sådan den sjöng ur Geijers romanser, och hans Frithiofs-Saga är, om den precist skall betraktas ur ga mm al götisk synpunkt, ungefär som antika eke- eller valnöts-skåp, dem man öfverdrar med en ny fernissa och uppfriskar med moderna brons-ornamenter. Beskows göticism går ännu ett steg längre i modernisering; den är visserligen, om man så vill, af den gamla svenska eken, men icke blott fernissan är ny, hela fasonen är i prydlig, nymodig stil, det gamla skåpet har blifvit förvandladt till „secrétaire“. Men Beskow har haft en lätt och elegant poetisk talang, jag erkänner det subtila broderiet i hans romanser, jag applåderar hans „Sverges Anor“ som en präktig teaterdekoration, och jag medger att deri hans teaterstycken äro sentenser, hvilka Börjesson icke gjort bättre. Beskow har dessutom den förtjensten att, fastän blifven hofman och en förnäm man, aldrig hafva svikit sin gamla kärlek för litteratur och konst, samt äran af att hafva åtminstone försökt att gifva den svenska scenen ett föryngradt lif, bland annat genom införandet der af74

vådevillen (i heibergsk mening;) att det af honom gifna exemplet burit föga frukt, är icke hans fel.

Äfven Nicander försökte sig med sina första toner uti 5,Iduna44. Hans mest framträdande förtjenst ligger, liksom Beskows, i diktionen; han besatt i hög grad konsten att »säga saker vackert44, han hade härutinnan en stor virtuositet och, om jag så får säga, mycken poetisk fingerfärdighet. Något djupare snille egde han knappast, men hans känsla var sann och det stannade derför alltid åtminstone något qvar efter Nicanders klockspels-toner. Detta gäller såväl om hans mindre lyriska qväden, som om hans större romanser: wKung Enzio44, „Tassos död44, „Lejonet i öknen44, stimt sorgespelet: „Runesvärdet44, hvilket, om än icke på långt när uppfyllande allt hvad som fordras af ett drama, likväl har flera goda partier. Ehuru utgången ur den götiska skolan, var Nicander en poet med vida mera sydländskt, än nordiskt lynne, deri liknande Atterbom, och hans lyra klingar dubbelt melodiskt, så snart han får stämma den till Italiens och det italienska lifvets lof. Man hör att han då spelar „con amore44. Hans „Venedig4t kan härpå tjena till bevis. Man kan invända att hela detta profstycke mindre är verklig poesi, än en prosaisk skildring, utlagd med en poetisk tunga, men om äfven så är, så måste det likväl å andra sidan medges att man svårligen kan räsonnera om saker och ting mera poesi-messigt, mera smekande för örat, mera klangrikt och elegant. Det är något af det mest lyckade och vackra bedrägeri, man kan tänka sig! — I

sina „Hesperider44, denna tilltalande samling af alla-handa om och från Italien på vers och prosa, har Nicander lemnat ett par smärre noveller, hvilka höra till det bäst skrifna, vi i den vägen ega. Måhända skulle han just som berättare kunnat bli något förträffligt, så75

framt han eljest i något hade hunnit att fullt utveckla och afsluta sig. Jag vet visserligen, att Nicander på sin tid af en viss clique ansågs för en stor och fulländad mästare, sådan han nu engång var, men jag tillstår, att jag aldrig begripit det. Grafven hade nyss slutit sig öfver Stagnelius och man sänkte hans krona öfver Nicanders hufvud, — ack! öfver hans öron ner

på axlarna, — o ve! den glider än längre, längre ner______

Ty detta var en genius, som man utan all fråga måste tillerkänna ett af de yppersta rummen inom Sveriges hela vitterhet, Erik Johan Stagnelius. Han var ett stort, herrligt skaldesnille, hvilket, om det blifvit af gunstigare öden uppfostradt, skulle efter all möjlig anledning slutat som vår skönaste poetiska ära och illustration, och hvars skaldskap äfven nu, trots alla sina dissonanser och sina flera anmärkningsvärda ofullkomligheter, klingar för oss som en harpa, strängad af de odödlige gudarne. Ständigt fysiskt lidande och i lekamlig måtto vanlottad af naturen, kände han sig alltid djupt olycklig och gjorde sig det än mer genom ett dystert grubbleri, till en del ärfdt, hvilket han ungefär som Lidner sökte slå ifrån sig förmedelst ett lef-nadssätt, icke aldeles fritt från cynism. Då han redan vid tretio års ålder hade lefvat ut och lemnade denna verlden, obetydligt känd emot hvad han förtjent att vara, och utan att ens ha hunnit lägga sista handen vid sina herrligaste dikter, erhöll Hammarsköld det ansvarsfulla uppdraget att utgifva hans efterlemnade poetiska arbeten, ett uppdrag, som han illa verkställde. Förledd af sin beundran för Stagnelii snille, satte den annars så kritiske Hammarsköld denna gång kritiken helt och hållet å sido och öfverlemnade åt offentligheten hvarenda lilla obetydlighet, som Stagnelius, med den honom egna lätthet att producera, utkastat på ett stycke papper,76

ofta kanske utan att ens ge sig tid till fyllande af en bristande fot i metern. På detta sätt fick Hammarsköld ihop icke mindre, än trenne ansenliga oktafband, men den arma Stagnelius skulle utan tvifvel vunnit mycket på att de varit reducerade till hälften. En poet med mindre genuint och omisskänligt snille, än Stagnelius, skulle nästan gått förlorad i profvet.

Stagnelius hade tidigt fått i sitt hufvud en hop gnosticististiska funderingar, som gjorde honom till en i spekulativa fantasmagorier halfdrömmande själssjukling, nästan en anakoret. Under inflytandet af dessa sällsamma grubblerier diktade han en otalig mängd längre och kortare poemer, dem ingen menniska kunde rätt begripa, och hvilka, emedan de nu en gång för alla blifvit utan undantag inhysta i hans „Samlade Dikter46, der man ingenstädes är säker för att ej träffa på dem, gifvit honom utseende af en ytterst ofattlig och frånstötande författare. I sjelfva verket är detta eviga qvädande om „Anima66, som sitter fången i „Demiur-gens66 harem och längtar till „Pleromas66 salar, ingenting mindre än inbjudande, och man måste medge att Atterbom med all sin schellingianism likväl sällan hinner så långt i nebulös djupsinnighet, som Stagnelius, när han sålunda med rätt fria tyglar sväfvar ut i dessa ett visst entusiastiskt oförnufts öfverjordiska rymder.

På den tiden, då charaden och andra „vittra lekar66 voro som mest på moden, roade man sig mycket i Frankrike med något, som kallades „amphigourie66; det var små poemer, så sammansatta, att det i en hastig vändning såg ut som vore en djup tanka der förborgad, ehuru det i sjelfva verket icke var, och icke skulle vara, (detta var just konsten!) en gnista af sundt förnuft deri; ungefär så här:77

Liksom himlens stjemelågor blåna uti aethervågor, så hos dig mitt hjertas frågor söka fjerran, Söka nära,

— o du ljufva, dyra, kära! — suckarnes mystér.

Det är en anekdot om hurusom man i en parisersalong en afton gaf den bekante qvicka Fontenelle att studera en dylik amphigourie; den var så välgjord, att Fontenelle verkligen narrades att antaga den för fullt allvar och han läste om den flera gånger för att få fatt på meningen deri. Slutligen yttrade värdinnan: men, herre gud! det är ju en amphigourie, kära Fontenelle! — »Ah! svarade den bedragne, den liknar dock i sanning så fullkomligt det mesta af h vad poeterna i våra dagar bjuda oss, att misstaget må förlåtas mig, min nådiga!“

Det är visst och sannt, att det hos Stagnelius, liksom hos den fosforistiska skolan i allmänhet, träffas ganska mycket, som lifligt erinrar om dessa franska amphigourier, men skilnaden är, att våra skalder hade ett tyranniskt anspråk på att läsaren skulle erkänna förnuft deri. Beklagansvärda publik! den skulle förstå dessa gåtor, hvad säger jag? den skulle finna dem sköna, upplyftande, herrliga!

Och dock var det i verkligheten snarast »sorglu-stigt", att höra Stagnelius, en genialisk man, en ung man af det nittonde seklet, på fullt allvar, ja i hänryckningens mest musikaliska språk förkunna dylika halft pythagoreiska filosofemer, såsom t. ex. hur själen, den af „Achamot", ursynden, fängslade själen, skickar till den himmelska brudgummen en sippa med en tår-perla i kalken, dervid hon utgjuter sin suckan i en för öfrigt onekligen poetiskt utförd och i tekniskt afseende78

alldeles mästerlig allokution om Christus och Amor om hvartannat, om Achamot, Psyche och Phoenix, slutande med ett utrop af innersta förtviflan (i „amphigouriens44 klassiska art:)

„Ack! brister ej verldsägget s

högblåa skal?"

Som sagdt är, det är poetisk flygt, om man så vill, äfven i det här ifrågavarande skaldestycket, („En-geln och själen46), och man är böjd att, för densammas skull, icke räkna så noga med „demiurgen44, „8eonerna", „pleroma44 och sjelfva „ Achamot44. Men så kommer till ens förtviflan detta djupsinniga om „verldsäggets högblåa skal44 med sitt patetiska „ack!44 och sina gråt-fyllda ögon! . . . I sanning, om någonsin den satsen visat sig träffande, att frän det sublima till det löjliga blott är ett steg, så är det på detta ställe!

Men det är för öfrigt synd och skam att le åt Stagnelius, ty han är dock, när allt kommer omkring, bättre värd, än så, och han är verkligen något mer och något annat, än det antydda. Han hade sina ögonblick, då han liksom behöfde hemta sig från detta metafysiskt svårmodiga svärmeri, och hvad som under sådana mellanstunder klingade från hans lyra, är hvarken gnosti-cism eller fosforism; man njuter der tvärtom lika mycket af en svällande rikedom på ogrumlad poetisk tanka, som man beundrar ett språk, hvilket i melodisk fullkomlighet nästan står öfver allt hvad vår i detta afseende eljest särdeles utbildade vitterhet eger att uppvisa som mönster. Det är fabelaktigt, med hvilken lätthet han behandlar de mest olika, och deribland de aldra vanskligaste, lyriska former; språket smyger sig kring hans tankar som en luftig slöja af skiftande gas, förrådande de sednares aldra finaste behag och lydande79

deras nyckfullaste attityder. Det enda, man med skäl kan invända mot Stagnelii diktion, — all den dergno-sticistiska grekiskan oberäknad! — är att äfven han i alltför rikt mått betjenar sig af dylika pretiösa talesätt, som jag redan haft att anmärka mot en del andra våra poeter, och att man derför någon gång håller på att qväfvas hos honom af idel blomsterdoft och ambra, liksom man vid andra tillfällen icke vet hvart man skall vända sig för idel ömtåliga kristaller, koraller och alabaster. Jag skulle vara en storljugare, om jag sade att sådana uttryck, som »den veka nardusvallen", »mystisk perlegråt", »kristalleberg" och »smaragde-grund", »tårdemanter46 och „ambrakyssar" höra hos Stagnelius till sällsyntheterna, och detta är redan alldeles tillräckligt atterbomianskt; men det klingar likväl icke rätt magnifikt förrän det kommer tillsammans, det ena med det andra, såsom t. ex. i följande rader:

„Qvicksilfrets forssande kaskader tas der i jaspisbäcken mot, och under skinande arkader bär yppig mosaik din fot,u

eller i dessa:

„Som morgonstjerna an jag går i öster upp med perlkrönt hår och fram på azurhvalfvet kör Auroras purpurspann.tt

Se det låter höra sig! ....

Dock! jag upprepar det, det är synd att raljera öfver en sådan poet, som Stagnelius, och det är tid att jag på fullt allvar talar godt om honom. Jag behöfver ingalunda tvinga mig dertill, ty jag älskar denne skald af allt mitt hjerta,

änskönt jag menar att »demi-urgen“ och »pleroma“ icke göra honom förträffligare,80

än han skulle varit dem förutan, äfvensom att man kan nöja sig med simplare bäckar, än „jaspisbäckar44, här i verlden.

Stagnelius har diktat i nästan alla möjliga arter och former af vitterhet. Han har skrifvit psalmer och „dansvisor44, ballader och dryckessånger, lärodikter och „spökscener44, episka poemer och dramatiska. Han rörde sig med samma ledighet Öfverallt. Någonting i allo mera fulländadt, än en del af hans romanser och idyller, finnes måhända icke inom någon europeisk litteratur. Tag „Fiskaren44, tag „Necken44, tag „Elfvorna44, tag „Flickan och jägaren44, tag hvart och hvartannat stycke, och det är ett litet mästerverk för sig! Till en högst påfallande kontrast med Stagnelii öfverjordiska trånad i så många af hans gnosticistiska poem er röjer man i flera af den här ifrågavarande klassen, särdeles bland „idyllerna44, en märkvärdigt jordisk erotik. Denna hans från all öfverflödig platonism befriade kärlekspoesi innehåller också platt intet om demiurgen eller seonerna; deremot förekomma hos vår poet stycken, der denna erotiska känsla utvecklar sig till verklig passionsfullhet, en sensualistisk feberglöd, och låter sina förföriska bilder blott till det aldra nödvändigaste drapera sig med ett det mest pittoreska skaldespråks „coiska skyar44. Och det är dock denna samma verldsföraktande Stagnelius, som egnat sin Amanda så andäktiga verser af „snöhvit oskuld44, som annars i hela naturen läser en evig trängtan till ett högre lif, och hvars „heliga betraktelse44 eljest finner ämne till suckan och sorgliga reflexioner i sjelfva blommornas „ambradoft44 och fog-larnas melodiska qvitter! Hvilken psykologiskt sällsam motsats mellan „Brudnatten44 eller „Dialogen44 å ena sidan och till exempel „Suckarnas mystér44 å den andra! hvilken motsats redan till Stagnelii tendenspoemer i81

allmänhet, äfven de blott måttligt dystra, sådana som „Flyttfoglarna“!

Jag har kallat „Flyttfoglarna“ ett tendenspoem och jag menar med rätta. Stagnelius hade svårt att frigöra sig från reflexionen, han kunde vara ren lyriker och han var då en oöfverträfflig, men han älskade, att, äfven der han icke precist från början hade med sin sång en särskild biafsigt, hänga, om möjligt, en liten snusförnuftig tyngd i ändan på den luftseglande draken. För att hålla mig vid det händelsevis nämnda stycket, skulle en annan skald ha nöjt sig med de sex första stanzerna, och hans lilla naturmålning hade varit förträfflig; hvad som deremot här karakteriserar Stagnelius, är sens-moralen i den sjunde stanzen, och det är nästan troligt, att här ha alla de föregående endast tillkommit för denna sistas skull. Så inlade han, under det stora flertalet af sina mörkare stunder, en vemodigt allegorisk „arriére-pensée“ nästan i allt hvad han skref; det låg en gång för alla i hela hans verlds-åskådning en disharmoni, som fåfängt söker dölja sig under språkets harmoni, och det är denna, som rycktals hämnar sig genom ett och annat utbrott af en i samma mån öfverretad sinnlighet, som hans öfversinn-liga trånad eljest innebär snart sagdt ett trappistiskt underkufvande af allt hvad som hos oss arma menniskor är jordiskt.

Hvad beträffar Stagnelii större dramatiska och episka arbeten, måste man visserligen icke fördölja, att han här delar mycket af de samma ofullkomligheter, som vidlåda de flesta bland våra öfriga författare inom dessa genrer, att han är för litet objektif, att han ofta uppoffrar karakterernas relief och handlingens lif för ett öfvervägande reflekterande och retorisörande element; men det är i alla fall ett sådant slöseri af poe-82

tiskt snille utgjutet i dessa Stagnelii arbeten, att man mindre, än hos någon annan, får tid att bemärka det stötande i deras lyten; det lyriska, så ofta det förekommer i hans dramer, — och det förekommer der nästan på hvar sida, — är alltid af utomordentlig förträfflighet, hans körer stå till och med utan undantag på en höjd, dit ingen annan lyriker hos oss lyftat sig. Han har skrifvit grekiska dramer, „Cydippe“, »Narcis-sus“, „Bacchanterna“, — han har skrifvit gammalnordiska, — „Wisbur“, »Sigurd Ring“, „Svegder“, — han har skrifvit ett stort kristligt-romantiskt skådespel: »Mar-tyrerna“, en modern, nästan alltför nyromantisk dram : „Riddartornet“, han har till och med försökt sig i det mera lustspels - messiga uti »Thorsten Fiskare^. I de flesta finnes den antika koren, i alla, såsom jag redan sagt, en mängd lyriska ingredienser, der skalden alltid återkommer som en hänförande, förtrollande mästare öfver språket, samt outtömlig på djup känsla och svällande inspiration. Bland hans större dikter af den berättande arten står „Wladimir“ utan like i vår vitterhet; den är ett mästerverk från början till slut,

utfördt i de herrligaste hexametrer, som tilläfventyrs på något språk blifvit skrifna sedan Ovidius diktade sina elegier.

Jag blott eskisserar och dessa blad skola räcka till för många; men det är med saknad jag sliter mig från denna poet, som när allt kommer omkring, är en af de märkvärdigaste fenomener den nya tiden frambragt inom hela skaldekonstens område.

En diktare, i grunden nära beslägtad med Stagnelius, ehurn han under gången af sin utveckling kom att stanna i ett helt annat väderstreck, var Vitalis, (Erik Sjöberg.) Det var en man med utmärkta anlag, men han led af samma sjukliga obelåtenhet med den närvarande verlden, som Stagnelius, och öfverlät-83

sig derför, till en begynnelse, åt en melankolisk stjerne-trängtan, som fann mycken nåd inför fosforisternas ögon. Det låg likväl ett frö hos Vitalis, som saknades hos Stagnelius, en viss äkta nordisk trotsighet, och under det den sednare allt mer och mer hjelplöst öfvergaf sig åt ett gnosticistiskt svärmeri, för att deri söka en tröst och en balsam, tog Vitalis snart en helt annan utväg för att trösta sig, nemligen verlds-ironien och satiren. Det var i denna sista tonart Vitalis egentligen var originell och öfver det vanliga; han höjde sig här någon gång till verklig, äkta humor, och det är otvifvelaktigt att han till och med skulle blifvit en humorist af första ordningen, så framt han varit i tillfälle att utvidga kretsen för sin erfarenhet utom det alldagliga filiströsa småstadslif, deri han för öfrigt fått en elak studentvana att trifvas. Ehuru i flera punkter närmande sig den nya skolan, uppträdde han likväl såväl mot densamma, som emot göterna, med allehanda små komiska satirer, dem hela verlden lärde sig utantill. Mot göterna skref han bland annat det lilla ypperliga stycket „Fornfor-skaren“, deri han förtäljer om „en man utaf den götiska skolau, som för att göra antiqvariska upptäckter,

„gick genom svea och göta land

och hade en runostaf i hand“,

samt trodde sig hafva upptäckt ett gammalt domaresäte i en liten ruskig stensättning efter något, som i poemet fint kallas: „badstuga“. Den store antiqvarien professor Sjöborg lär alldeles icke varit tillfreds med dessa herr studiosus Sjöbergs vanvördiga anekdoter; men Geijer drog blott på munnen. Mot epokens trånsjuka poeter, till hvilka han sjelf i förra stunder hört, men hvilkas vemod på sistone synes hafva förefallit honom liksom en smula sökt och fabriceradt, satirise-84

rade han likaledes med bitande och träffande qvickhet, såsom t. ex. i den lilla fantasien, hvilken begynner:

„Och skalderna satte sig ned att gråta, så elegiskt det månde i lunden låta, men denna gången hade de skäl, ty de höllo på att svälta ihjel.“

För öfrigt tog Vitalis ofta till ämne för sina komiska utgjutelser allahanda sujetter ur bibliska historien, och den hederliga kung Pharao var här vid lag en bland hans älsklingshjeltar. Till utförandet af något större, helgjutet arbete nådde han aldrig, ehuru han tyckes någon gång hafva gjort ett anlopp dertill; han liknade härutinan en annan välbekant, något yngre humorist, Palmaer, hvilken äfvenledes till skada för vår litteratur endast gaf »disjecta membra44 i stället för något helt och genomfördt. Det gifves snillen, hvilka, likt vissa källor, endast sippra, Vitalis var ett sådant. Han har efterlemnat »prologen44 till ett stort dramatiskt opus »Väinämöinen44; det är väl antagligt, att sjelfva dramat aldrig någonsin ens i hans hufvud existerat, men prologen, ehuru i sin helhet temligen konfus och famlande, innehåller flera ganska qvicka pointer och träffande satiriska utfall, såsom t. ex. der han låter fåren per-sifflera den båldstore »författaren44, (i hvilken han förmodligen har tänkt sig någon med förfädernas Tirfing hofverande »göth44,) och bland annat yttra sig till honom sålunda: store Don Quixote!

„betänk, om — Spaderknekt nu inträdde, med spjut och med svärd, det visst litet dig glädde! i synnerhet om han slog dig ihjel, hvartill han väl också kunde ha skäl.u

Anmärkningen hörer till dem, der Vitalis träffade en sanning, giltig äfven för andra tider och seder, än hans.85

Vitalis dog, liksom Stagnelius, helt ung och i stort elände. Han var för ytterligt opraktisk för att sjelf kunna taga sig fram i verlden, och han var derjemte för stolt att mottaga allmosor. Han ville heldre svälta ihjel, och han

lyckades.

Till de författare, som utgingo ur den fosforistiskt-götiska rörelsen, hörer äfven C. J. L. Almqvist. Jag lemnar honom tillsvidare, för att i stället här lyfta en flik af AnsgariiskaldenFahlcrantz' munkhätta och söka att derunder igenkänna den glada författaren till „Noaks arka. Utan att tillerkänna detta sistnämnda arbete all den „djupa, symboliska och filosofiska^ visdom, som man för en tretio år sedan nästan gjorde sig till en pligt att deri upptäcka, tillstår jag gerna, att det i sin helhet är ett ganska märkligt och i vissa sina detaljer till och med förträffligt opus; Fahlcrantz är här icke endast qvick, utan äfven humoristisk, och det är kärna i hans fyndighet. Detta sednare kan eljest icke i allmänhet sägas om Fahlcrantz som witz-makare; han eger af gammalt det rykte om sig, att vara vår största ordlekare, han har i denna specialitet öfverträffat både Tegnér, veterinärprofessorn Norling och den på sin tid så namnkunniga „qvicka Rosen", men det måste medges, att denna hans talang för det aldra mesta har inskränkt sig till en mycket underordnad sorts esprit och jemförelsevis sällan har höjt sig ens öfver den art, som estetikern Vischer icke oäfvet kallar den „akustiska" ordleken. Äfven allt detta kan utan tvifvel vara roligt nog och det ger i sällskapslifvet en viss ton åt konversationen, men hvad som alltid hos Fahlcrantz störde intrycket deraf, var att man såg machineriet till hans konster. Hos Tegnér kom ordqvickheten som ett plötsligt utbrott af en spelande själsliflighet, och i detta afseende stod t. ex. Gustaf Hierta långt närmare Tegnér,än Fahlcrantz verkligen gjorde det. Hos denna sednare saknade qvickheten, jag kan nästan säga: som oftast, det omedelbara, inspirationen, det var ett bemödande att vara spirituell, allt var anlagdt derpå. Han skulle ansett den dag förlorad, på hvilken han icke åstadkommit ett visst antal calembourger; också, så fort han om morgonen gjort sin toilett och druckit sitt kaffe, lagade han sig till att vara qvick och han väntade nu endast tillfället, liksom skytten bakom sin häck. Fahlcrantz' konst bestod i att icke skjuta bort sitt krut i onöda, också förblef han helt lugn och orubblig tills ögonblicket kom. Talade några sinsemellan i hans närhet eller vände någon ordet till honom, teg han tills hans förnumstighet, liksom ekorren i Ygdrasil, visdomsörnens träd, hunnit löpa upp till sitt geni för att, om möjligt, finna ett lämpligt ordskämt till inpass eller svar; fann han intet, teg han ytterligare, fann han ett, var han icke längre sen att med hemlig triumf låta det komma verlden tillgodo. Någon gång hade han redan om morgonen för sig sjelf fabricerat ett eller annat ordgyckel, återstod då att under dagens lopp finna anledning att tillämpa detsamma i vittnens närvaro; äfven de manövrer, som härtill användes, voro icke alltid så lyckade, att man ej genomskådade tillställningen. Sådan kände vi Fahlcrantz i Upsala, som biskop har han för längesedan försvunnit ur min synkrets.

Det ofvan sagda hindrar icke, att Fahlcrantz' ord-qvickhet i alla fall kan vara inom sin art något full-ändadt, man säge om detta slags virtuositet, som yrke, hvad man vill, och jag upprepar det, Fahlcrantz har emellanåt kunnat vara qvick äfven i en högre mening och han har haft många ögonblick af god humor. Han kom en dag att göra sin vän Atterbom ett besök, men87

fann honom icke hemma. Vid utgåendet ur hans rum märkte han på skaldens pulpet ett papper med ett på-börjadt poem; det var blott tvä rader, och hvilka i den välbekanta fosforistiska stilen beskrefvo hur solen förvandlade en flod till ett »eldhaf44. De låto så här:

»Solstrålarna, trängda tillhopa, af floden ett eldhaf bereä^ — "

Fahlcrantz tog pennan och fullföljde:

„och fiskarna svettas och ropa: fy fan, hvad här börjar bli hett!^

Ensamt detta synes mig mera värdt, än flera dussin af mannens »akustiska46 ordlekar.

Med Dahlgren träda vi på tröskeln till den nyaste litteraturen. Det var en genialisk skald, litet slarfvig, om man så vill, men dock både skald och geni. Det var onekligt något af Bellman i hans bacchantiska sånger, och liksom denna store mästare målade han med en holländsk pensel. Karakteren af hans lyrik i allmänhet är för öfrigt en sprittande skalkaktighet, en outtömlig infallsrikedom, en viss jollrande förtrolighet, som någon gäng gränsar ända till en lindrig oförskämdhet, men i andra ögonblick parar sig med en skär täckhet af intagande behag, såsom fallet är i hans flesta stycken af mera idyllisk eller erotisk art. Man skall knapt kunna tänka sig ett mera naift

poetiskt skämt, än till exempel den lilla lekfulla dialogen mellan Vestan vinden och en gungande flicka; det är något ytterst fint i hela detta poem, på samma gång det liksom plirar med skälmska och qvicka ögon emot en. I andra poemer antager denna Dahlgrens qvickhet ett mera satiriskt lynne, hvarpå det vore lätt att anföra förträffliga prof. Dahlgren älskade naturen högt, men han uppfattade dess fenomener me-stadels temligen burleskt, och hans landskapsmålningar äro i detta afseende af en särdeles betecknande originalitet. I sin „Marcheroute för Våren " liknar han April vid en gammal hållkarl, som skall ut från gästgifvare-gården och buda opp hästar till Hans Excellence Våren och dess följe och tross:

„.........dess alla Gracer,

en hop med lärkor och ölfastager, och nyckelpigor och violister, och blåa sippor och fosforister, torndyflar, fjärlar med granna fräs, och lårar, fulla med tolftums-gräs.

Hvar klippa ren på mustaschen tvålar och siskan qvittrar och domherrn skrålar, ren orrar spela och strömmar döna och hasselpåkarna stå helt gröna.

Fru Frejas spinnrock är satt i vrån, hon mer ej tvinnar på silfvertrån.41

Detta är utan tvifvel en natur-uppfattning, hvilken, som sagdt är, går betydligt in på burlesken, och man finner dylikt i än mera påfallande grad Öfverallt i Dahlgrens noveller; men mannen hade dock äfven sina elegiska ögonblick, då han besjöng naturen, blommorna och lärkorna med ren lyrisk känsla, och man behöfver ej gå längre, än till den herrliga sången:

„Våren är kommen 5 på sina kransar ängarna binda; himlen är blå!tc

för att öfvertygas om att denna skaldenatur med allt sitt skämt, ja buffoneri, likväl äfven var mägtig af en högre, ända till dityrambisk stämning.

För öfrigt har man velat karakterisera Dahlgren såsom ett slags arabeskmålare i poesien, och man har uppdragit den åtskilnad mellan honom och Bellman,89

att den sednare mera samlade sina åskådningar till afslutade och troget genomförda genrebilder, hvaremot Dahlgren sällan förmår att sålunda hålla sig fast vid ett visst, utan heldre blott eskisserar, för att i stället med löpande artistisk hand sväfva ut i allahanda för-siringar och grannlåter till infattning om taflan, hvilken infattning derigenom blir ett verkligt konststycke för sig. Det ligger mycket träffande i denna distinktion. Dahlgren har visserligen lemnat oss flera små flamländskt utarbetade kabinettsstycken, för hvilka Bellman icke behöft skämmas, men i allmänhet liknar dock hans genre mera dessa fransyska litografier, der kärnan utgöres blott af en liten miniatyrgrupp midt på papperet, omgifven af ett „encadrement“ in folio, der otaliga små bifigurer af fryntliga hufvuden eller bizarra masker Öfverallt titta fram mellan blommor och blad. Ramen är hos honom alltså ofta den egentliga hufvud-saken och den lilla taflan derinanför synes hafva tillkommit blott för att tjena som pretext till den förra. Ingen annan af våra författare har imedlertid i denna art förmått utveckla en så outtömlig rikedom af blomstrande fantasi och glada nycker, som Dahlgren. Hvad som här egentligen är sagdt om hans skaldestycken, gäller dock äfven om hans noveller. De sakna i allmänhet invention och bilda sällan något rätt helt, men äfven här äro de detaljer, hvilka utgöra infattningen kringom sjelfva händelsen eller handlingen, ofta verkliga mästerstycken; ty Dahlgren egde ett godt öga särdeles för det komiska hos hvardagslifvets typer och han återgaf detta i raska och på fri hand utkastade drag med mycken talang. Mot slutet af sin lefnad hade han tyvärr råkat in i ett temligen vårdslöst och andefattigt manér, och det hade tvifvelsutan varit bäst för hans litterära ära, om han nedlagt pennan åtskilliga90

år förut; men här, som annorstädes, gällde det, att „nöden har ingen lag44. Han var tvungen att bearbeta sin poetiska malmådra för födans skull, och när guld-„anledningen44 var slut, måste han tyvärr taga till kopparen.

Denna fattige komminister hade dock i sina sista år en rik mans idé, hvilken så mycket mer förtjenar att blifva ihågkommen, som andre, bättre i tillfälle till att verka äfven i sådan riktning, utan att på minsta sätt taga sig för när, sällan eller aldrig förstått det eller försöktdet; han öppnade sina litterära salonger!

Han ville söka att åstadkomma ett förtroligare samband mellan de äldre litteratörerna och det nya, uppväxande slägtet af författare, författarinnor, äfven konstnärer och konstnärinnor, och hans lilla våning stod en afton i veckan gästfritt öppen för en obegränsad krets af vitterhetens och konsternas idkare. Inom detta så kallade „Aganippiska Sällskap44 kommo också gerna tillsammans allt hvad hufvudstaden för tjugo år sedan egde „utmärktast, etc. etc.44, åtminstone mest lofvande och framtidsrikt, i litterärt afseende, habituéerna från den tidens „ Gröna stuga44, — Delacroix’ lilla kafé, „Röda lyktan44 benämnd, vid Malmtorgsgatan, — tillika med äldre ryktbarheter och „stadgade renomméer44. Finnen Snellman underhöll sig här, i lättare ämnen, än den hegelska filosofien, med fru Flygare, Mellin invigde den idylliska skaldinnan - tanten Euphrosyne i sjölifvets friska poesi, — ty Mellin har alltid varit en sjöman af äkta skrot och korn! — och Tegnér lutade sig fram mot Emilie Holmbergs stol, då hon sjöng vid pianot, säkerligen mindre för att följa med noterna, dem han nog minst af allt förstod, än för att beundra hos den i sjutton års fullhet blomstrande musikälskarinnan sjelf åtskilligt, som han förstod i grund och botten. Närden sköna Emilie hade slutat, hände det sig att Blanche slog sig ner vid klaviaturen och föredrog till enkla ackorder någon munter galenskap; det var sålunda han den tiden preludierade till sina framtida vådeviller, och det var måhända äfven här det först gick upp för hans fantasi, hur han i sin ordning skulle göra det trefligt för sig och andra, när han sjelf engång finge en „salong“. Han har fått det, och det är också kändt, att han icke har förgätit de goda traditionerna från Dahlgrens små behagliga aganippiska qvällar.

* C. J. L. ALMQVIST.

Det har i detta mitt arbete icke varit min regel, att hälla mig strängt till endast litterära abstraktioner, utan har jag äfven här och der vidrört personligheterna sjelfva; jag kan sä mycket mindre afvika frän denna metod med särskildt afseende pä Almqvist, som skribenten och personen här till och med mer, än vanligt, falla samman med hvarandra. Jag försmär dessutom att kasta en partisk eller affekterad förtegenhets slöja öfver en mans lyten, derför att han händelsevis fordom tillhört samma politiska läger, som jag, pä samma gäng jag utan någon sådan delikatess öppet rört vid svaga personliga sidor hos män, och i många afseenden eljest utmärkte män, af den motsatta sidan. Almqvist har slutat på ett sådant sätt, att — oafseddt allt hvad han i skrift presterat snillrikt och äfven i viss mån verkat tidsenligt, — vår litteraturhistoria och det fria ordets historia har haft skam af honom, och detta skall icke endast hafva stått tydligt för hvar man i tidningsartiklar och brottmålsprotokoller, hvilkas öde är att glömmas dagen efter, utan det mä äfven efter tio år kunna uttryckligt läsas i en bok, som under en lekande yta gör anspråk på att dölja något allvar.

Jag har på ett ställe kallat Palmblad konservatismens „profoss“, Almqvist har varit den liberala sakens Mephistopheles. Der heder och ära icke finnes, der93

ger jag för snillet ensamt litet nog, och der har naturen begått en anomali, liksom då hon kläder det giftiga kräket i tropikens mest strålande och bländande färger.

Det är icke nödvändigt, att vi här uppehålla oss vid sjelfva den historia, som på sin tid under namn af det „almqvistska dådet“ väckte så mycken sensation. Det var ett stycke i den mest ultraromantiska, nyfransyska art, af dessa romaner, som Almqvist förut nöjt sig med att dikta på papperet, men hvaraf han den gången gaf oss ett ohyggligt prof i „kött och blod“, en roman, uppfylld af de vidrigaste episoder, en infernalisk intrig, en kaotisk sammanblandning af beräkning och vansinne, af list och dumdristighet, af smuts och gift. Vi hafva nog med mannen, författaren till stycket.

Man har kallat Almqvist ett ^psykologiskt fenomen a och man har genom att sålunda göra honom intressant, som ett ämne för filosofisk undersökning, velat blanda bort sjelfva hufvudsaken, hans fel och hans „dåd“. Men fenomen är icke hvem som vill; hvad man här har sökt att först omgifva med en mystisk nimbus, för att sedan derpå använda sin stora skarpsinnighet, är i sjelfva verket lätt nog förklaradt. Geni är icke samvete; låtom oss till en början väl skilja mellan dessa begge!

Det må vara osagdt, huruvida Almqvist, likt den simpla, pura partigängaren mot samhället, någonsin för sig sjelf hade uppställt som en gifven, ursprunglig, absolut giltig naturlag: „du har rätt att taga, der du icke kan få, rätt att mörda, der man står dig i vägen man har anledning till att tvifla derpå, ty han saknade det mod, som logiskt följer

af en dylik bestämd förutsättning. Den som sett honom i de sista ögonblicken, förrän han i en rifvande storm med en94

liten dansk färjebåt fördes nattetid undan från fädernejorden, vet hur den man ser ut, hvilken väl kan utföra hvad gerning, som heldst, men icke bära den, och verkligen, han röjde sig i detta afseende så fullständigt, att den främmande färjemannen, då han hade lyckligt satt honom i land på främmande botten, kunde med skäl utbrista till en tredje person : »antingen var denne passagerare icke rätt klok, eller — var han en stor missdådare!44

Deremot är det min öfvertygelse, att Almqvist, utan att derför vara mindre klok, lätteligen kunde inom sig hålla följande öfverläggning: Hvad är rätt? all rätt är

— relatif! Månne icke stöld, djupare seddt, är någonting ganska elastiskt? månne ej sjelfva lönnmordet är på sätt och vis, när allt kommer omkring, en — fördom? Låtom oss konstruera dessa begrepp på nytt, utan alla förutfattade meningar, och se om vi icke härvidlag kunna — åtminstone för vissa fall, komma till andra resultater, än de gamla moralgubbarna!44

Och han »konstruerade44 sig sålunda till stöld först, till mordförsök sednare! Han konstruerade sig till alla-handa andra dunkla handlingar, om hvilka mängden visste intet, men hvilka de, som funnit sig befogade att litet närmare följa på spåren denna man »med gikt i hjernan44 på hans många sällsamma krumbugter, länge hade anat, om ej fullt genomskådat. Han ansåg nemligen som sin uppgift att kunna bevisa allt, äfven det absurdaste, han satte dialektiken i stället för sedlighet, sofismen i stället för öfvertygelse, och sedan han engång i teorien blifvit dupe af sin egen skenfagra bevisledning, var han äfven med en förvånande dumdristighet, — som är något helt annat, än modet, — färdig till alla dess konseqvenser i praktiken. Liksom95

han i litteraturen försökte allt, tillät han sig äfven inom den moraliska verlden, — ty „så det roade honom44 — alla möjliga experimenter, snarare egande inga grundsatser alls, än några vissa, bestämdt i grund och botten förryckta. Detta slags menniskor äro i sjelfva verket de farligaste af alla; vilddjuret känner man, man undflyr det eller binder det, åter mot dessa civilisationens, den metafysiska eller estetiska förfiningens onda andar, har man intet annat att ställa, än en dag och natt vakande misstro, hvilken marterar en sjelf mest. Man tröttnar ett ögonblick på denna sin eviga vaktgörning och — man är ett offer.

Almqvist var i detta afseende farligare, än de fleste, i samma mån han dagligen presenterade sig i tryck för allmänheten med de mest uppböjda tankar och idéer, (riktigt nog vid sidan af skäligen förflugna!) de ädlaste moraliska läror och de upplystaste åsigter, (riktigt nog vid sidan af temligen tvetydiga dristigheter!) De flesta voro färdiga att, när någon gång en närmare granskning fann honom alltför äfventyrlig, förklara honom „bättre, än sitt rykte44, och när någon skakade på hufvudet åt hans „nya vyer44 eller till och med hade det modet att uppträda rent polemiskt deremot, som t. ex. Snellman mot hans famösa „det-går-an44-teori, pekade man på alla hans noveller i bättre art och smak, på hans andäktiga, att icke säga: gudsnådliga, poetiska utgjutelser,

„Saligt är att glömma

själens storm uti guds sal så god.

och annat dylikt hjertrörande kram i småländsk läseri-stil, och svarade med tillförsigt: den man, som kan skrifva sådant, måste vara ren som purt guld, men han kan missförstås, — ni missförstår honom.

Oändliga naivetet, som skulle hämna sig på ett96

verkligen alltför snöpligt och alltför skärande sätt! Man anade icke, att man hade för sig en man, hos hvilken hjertat endast slog galvaniskt, hos hvilken känslorna endast voro ett „sätt att vara“, men fantasien i vidsträcktaste mening deremot allt.

Ty fantasien var i sjelfva verket hos Almqvist någonting exklusift. Sjelfva hans dialektik var mindre den skarpa tankans operation för att fasthålla sitt ämne och tränga säkert in i dess grund, — i hvilket fall den icke så ofta skulle stannat vid rena orimligheter och de falskaste slutsatser, — än fantasiens fyndighet, sken* bart djupsinnig, att hitta på inkast, omsvep, „nya sidoru, (som han sjelf älskade att kalla det,) hvarigenom han lyckades krångla

bort icke blott andra, utan slutligen äfven sig sjelf. Det var hans fantasi, som gaf honom de bländande idéerna och poesiens skiftande bilder, men äfven lögnens otvungenhet; det var fantasien, som gaf honom de vackra orden utan mening, — hur mången rörande moralpredikant lånar icke från denna samma maskradgarderob sina mest uppbyggliga talesätt! — men den förlänade honom äfven den vida mindre allmänna förmågan att sätta sig lefvande och, ehuru ofta i förening med en märkvärdigt subjektif behandling, ytterst objektift in i olika främmande karakterer, lägen, uppfattningssätt och känslor. Man förundrar sig icke sällan öfver hur en författare, om hvilken hela verlden vet, att han är den vekaste, ömtåligaste, finkänsligaste menniska under solen, är i stånd till att med pennan ända till förfaran skildra de svartaste, mest förhärdade, grofkornigaste bofvar och de otäckaste scenerier; fantasiens egendomliga konst! Men det är icke sällsammare, att åter dessa milda, ljufva, tilltalande, älskvärda taflor, som ni här beundrar, förskrifva sig från en mästare, hvilken sjelf personligen är allt annat, än97

ljuf och älskvärd, förutsatt, att han eger, liksom den förstnämnda, fantasi nog till att tänka sig rätt lifligt in i sjelfva motsatsen till hans egen individualitet. Någon kan tycka denna sats sorglig, att hvad en diktare skapar så vackert, ädelt, upphöjdt och rent, icke borgar för diktaren sjelf, men den är tyvärr oemotsäglig och vi hafva icke här den enda illusion, som faller ohjelpligt för en smula erfarenhet af verlden och lifvet.

I sjelfva verket synes mig den tanken vida mera melankolisk, att hade icke Almqvist så plötsligt ställt sig sjelf blottad, med andra ord, hade han användt aldrig så litet mer försigtighet och sålunda lyckats i sitt „dåd44, — hvilket nästan förefaller en måtte hafva varit lätt, — skulle denne man ännu i dag efter all anledning sutit i orubbadt bo med sin storhet, hafva varit en af vår litteraturs ej blott mest berömda, utan äfven aktade personligheter, en af pressens äror, eller han hade gått vidare på den presterliga banan, trots alla hinder, han kunde kämpat sig fram till ett dom-prosteri, kanske genom något händelsernas omsving nu varit biskop, en af de Aderton, storkors af åtskilliga ordnar, åtnjutande sin samtids vördnad, sina medborgares odelade förtroende, osv. osv. och man skulle efter hans död hafva rest honom en subskriberad staty, (modellerad af Qvarnström.)

I detta ligger, enligt min uppfattning, något i sanning grundligt nedslående, ty intet bevisar bättre, huru ett renommeradt värde ofta beror på slumpens nåde och huru de så kallade rättmätigaste anseenden ofta hänga på ett enda hår. Vi snudda hvarje dag med armbågen förbi berömda dygder, hvilka, när allt kommer omkring, icke äro annat, än uselheter, som „hafva lyckats44, vi trängas bland idel strålande föremål för allmän högaktning, hvilkas eviga »glåptur44 det är, att98

händelsen icke vändt ut och in på deras helgonskrud. Vi vandra här allesamman som naiva offer för en i ofantlig skola genomförd verldsironi, och vi kunna visserligen blifva upplärda till någon större misstänksamhet, men vi blifva i sanning icke derför i verkligheten mera betryggade mot det stora bedrägeriet, derför att någon enda gång en man, som Almqvist, låter det skymta fram för våra ögon, hur vi hållas för narr och hur vi omgifvas af gyckelspel.

Jag har uppehållit mig vid personen Almqvist, jag skulle litet närmare betrakta författaren, men jag har från början antydt det, det är mig svårt att skilja mellan dessa båda. I fall någon annan kan det, eller i fall någon faller in i den almqvistska litteraturen utan att veta eller fråga efter hvem författaren var till 5,Törnrosens Bok44, vill jag icke missunna honom den odelade njutning han deraf kan hemta; för min del måste jag återkomma till detta: så länge Almqvist ännu icke hade demaskerat sig, var der en möjlighet, att mindre akta uppå det skefva, det moraliskt gikt-brutna i åtskilliga hans framställningar, man kunde skrifva det på bizarreriets räkning och i stället heldre hålla sig till det bättre han åstadkommit, finnande deri icke blott estetisk njutning, utan uppbyggelse, om man så vill; nu efteråt — jag kan ej hjelpa det — antaga åtminstone för mig dessa hans „fantastiska förvillelser44 temligen bestämdt en karakter af något afsigtligt och i samma mån förlora sig många hans aldra vackraste och mest rörande44 skapelser till någonting ända der-hän objektift, att det nästan blir mig ohyggligt. Jag erkänner min oförmåga till att härvidlag vara så opartisk, som en och annan torde fordra, emedan jag verkligen stått mannen i visst afseende alltför nära, måhända dessutom också derför, att jag icke sä absolut,99

som många andra, dyrkar snillets storhet öfver allt annat, snillet blott och bart, snillet i och för sig.

Betrakte vi Almqvists kompositioner, — jag talar här icke om sådana fantasiskapelser, hvilka inom en eller

annan konstart icke knnna vara annat, utan om alla de andra, deri ett verkligt, konkret innehåll kommer i fråga, — såsom ett slags optiskt frambragta bilder, likt dessa moderna »dissolving views44, utan anspråk på att stå i något som heldst rent menskligt samband med hvad man kallar hjerta, öfvertygelse, samvete, då icke endast tillstår jag, att den konst i tillämpningen af uteslutande fantasimedel, som häri förefinnes, är i hög grad öfverraskande och briljant, utan jag går in på att Almqvists talang här ställer sig oöf-verträffad inom hela vår litteratur; jag endast reserverar mig mot att detta slags »objektivitet44 skulle vara det högsta. Med andra ord, vilja vi bedömma denna författare endast som penna, utan att närmare tänka på hvad magt, som fört den, måste vi kalla den vidunderlig, fabelaktig. Den har visserligen ritat en hel hop galenskaper — mycket häraf tillhör dock närmast sjelfva stilen, — men den har för öfrigt varit i stånd till att härma allt möjligt både upphöjdt, sublimt, och täckt intagande, både djupsinnigt och lekande, allvar och skämt, entusiasm och humor; den har härmat det ena med det andra ända till förvillelse sannt; det har varit en penna med det afgjordaste geni, men alltsammans — »endast häxeri!44 såsom skolan Bosco plägar uttrycka sig.

Att karakterisera denna penna såsom estetiskt litterärt subjekt och att sedan gifva detta subjekt en plats i sammanhang med vår öfriga litteratur, är ytterligt svårt. Pennan Almqvist sättes mest behörigt på sin plats alldeles för sig sjelf, som en individualitet utan100

strängt förhållande till ens någon af alla de andra. Till en början slöt Almqvist sig i formen icke otydligt till göternas lejonmergspoesi, — det var den tiden han ännu gick klädd i vadmal uppe i Vermlands urskogar, åt gröt med trädsked och skulle agera odalbonde, — ehuru han på samma gång yttrade mycken sympati äfven för fosforisternas metafysik; man finner dessutom ännu i en långt sednare tid, särdeles i hans poemer, intryck af den stagnelianska gnosticismen, hvilken alltså var det tredje momentet, som utifrån hade påverkat honom. Vi lära sålunda redan häruti känna Almqvist som den man, hvilken minst af allt kunde hålla sig vid ett och samma; hans fantasi, mångsidig, rörlig, orolig, ständigt ute på äfventyr för att pröfva sina sällsamma krafter pä nya sätt, fann lätt en form för alla möjliga hugskott, en sträng för alla toner. Han blef sålunda den brokigaste af alla svenska författare och tillika den produktivaste. Han skref lyrik, epik, dramatik, romaner en legio. I dag i Kina, i morgon i Paris, än i Abyssinien, än i skottska högländerna, än bland svenska nybyggen, än bland moriska palatser! I allt, hvad helst han producerade, lät onekligen det genialiska sig se, men likväl vid sidan deraf äfven någonting fragmentariskt; utkastande Öfverallt de mest fängslande, ofta genom sin sällsamhet öfverraskande typer, äfventyr, scenerier, gaf han sig dock icke alltid tid till att så utföra dem, att man blef fullt hemmastadd dermed, innan han åter flög bort med en till ett helt annat väderstreck, liksom han stundom utskickade på samma sätt de djerfvaste, ofta afgjordt.paradoxa satser och bredde deröfver, med sin egendomliga konst att räsonnera, en viss pikant skenbarhet af sanning, för att redan nästa ögonblick störta i en hast derifrån och med lika förvillande öfverlägsenhet bemägtiga sig en101

ny, helt olikartad idé. För öfrigt kunde han icke underlåta, att vid alla tillfällen söka ett visst bizarreri, för att äfven synas tillräckligt originell; det blef hos honom ett stående manér och har utöfvat ett ofördelaktigt inflytande speciellt på hans dramatiska skrift-ställeri, i det att hans figurer, hvilka för öfrigt röra sig med ojemförligt mera lif, än hos nästan alla andra svenska dramaturger är tillfället, och dertillmed både i tanka och handling ofta framstiga som ganska markerade individualiteter, likväl stundtals uttrycka sig så hjertans almqvistiskt, den ena med den andra, att man ovillkorligt utbrister: „je vous connais, beau masque!44 Förhållandet är ej så sällan enahanda i dialogerna uti hans romaner. Hans stora »prestige44 låg i förmågan att ständigt gifva något nytt; af alla hans dramer och berättelser liknar ingen den andra, alltid nya karakte-rer, nya anläggningar och situationer! Och han gaf oss dock en roman om dagen, somliga i en genre, som går utanpå den nyromantiska fransyska,— sjelfva Victor Hugo skulle här ha åtskilligt att hemta! — andra i en mera borgerlig och till och med idyllisk ton. I »Skällnora Qvarn44 och andra behandlade han med framgång ämnen ur djupet af det svenska folklifvet; i »Gabrielle Mimanso44 kastade han sig in i de parisiska republikanernas hemliga associationer, i „Tintomara44 lät han händelserna leka omkring ett hedniskt underbarn midt i Gustaf den Tredjes eleganta verld! Vid sidan af hans flera verkligen lyckade stycken i bunden stil uti den så kallade »Imperialoktaven44 af „Törn-rosens Bok44, finner man andra rent barocka smärre poesier, såsom »Vargens

dotter44, »Björninnan44, »Månsången44, äfvensom alla dessa ytterst sällsamma fantasier om Christi kors, Lifvets källa, Andarnes verlds-dans, och mera dylikt, hvartill allt han också sjelf102

satte en föga mindre fantastisk musik. Att äfven detta är nytt och originellt, det skall gud veta; men var det icke till och med litet för mycket originellt? ....

Almqvist har lemnat oss åtskilliga humoristiska saker — och det är en fråga, om han icke i det hela inom denna art hade sina bästa fantasier, — men man måste noga märka att mycket af denna almqvistska humor egentligen endast är ett visst affekteradt humoristiskt manér, såsom t. ex. när han talar om „utmärkta rackare44, om „stora och snillrika skoputsare44, eller utbrister i ungefär dylika antitetiska satser, som: „Strå-lande sol! . . . o! . . . persilje-sås? pers—!!44 Det var dylikt, som ofta hos Almqvist frapperade mängden af läsare mest, man hade alldrig förr hört någonting så splitternytt yttras, som t. ex. att „två ting äro hvita: oskuld och arsenik44, och man klappade i händerna deråt, som åt en af århundradets stora upptäckter. Just detta slags ordkram, medgifvom det, är dock något mindre, än snillrikt; det är dessutom otillåtligt, ty det är att missbruka en stackars älskvärd publik.

Om mannens litterära verksamhet i andra riktningar, än de rent estetiska, kunde vara mycket att säga, namnligen om hans publicistiska skriftställen. Jag skall dock heldre gå detta förbi, än riskera att komma in på nya undersökningar, der jag lätt blefve ännu hårdare, än jag kan synas hittils hafva varit mot en så märkvärdig personlighet. Uppriktigt! vi kunna också alla behöfva litet friskare luft. Alltså, från „Amorina44 till — „Blomman på Kinnekulle44! NOVELL- OCH ROMAN-SKOLAN.

Romanen, hvilken numera öfver hela den litterära verlden tagit ett så utomordentligt försteg framom nästan alla andra vitterhetsarter, har äfven i Sverge, när man rätt betänker, på de sista tiotalen af år arronderat sig i en verkligen öfverraskande grad. Det var en period, då den hederliga Lafontaine nästan uteslutande herrskade inom romanafdelningen af våra lånbiblioteker, då »Victor eller 8kogsbarnet“ var alla våra damers förtjusning; och »Det underjordiska grifthvalfvetu kostade den tiden mera tårar och mera ljusstumpar, än en menniska kan omtala. Men detta har ofantligt förändrat sig. Lafontaine är längesedan hos oss en förglömd storhet, hvars plats förvisas till gamla antiqvitets-och kuriositets-kabinetter mellan bortglömda kaleido-skoper, spel-ur, bilboquefer, kinesiska kaffekoppar och mera dylikt; Lafontaine! oh, hvad är i våra dagar Lafontaine? . . . Låt oss för allt del icke tala om Lafontaine ! Gud välsigne den Lafontaine! »Pax vobiscum“, käraste herr Lafontaine!

Vi hafva i de ej fullt tvåtusen år, som förflutit sedan dess, fått vår egen roman för oss, vi hafva fått icke blott fontainer deraf, vi hafva fått störtsjöar.

Jag har i det föregående på ett ställe omnämnt Palmblads noveller, de voro nästan de första försöken i inhemsk romanväg, och de voro ingalunda dåliga.104

Ungefär samtidigt med Palmblad uppträdde Ceder-borgh med sina små komiska romaner: „Ottar Tral-ling“, „Uno von Trasenberg“, „Jean Jacques Pancrace von Himmel och Jord“, hvilka på sin tid gjorde en pyramidalisk lycka; och man måste medge att dessa Cederborghs berättelser verkligen i sitt slag äro förtjenta af att till och med än i dag ihågkommas och med heder utmärkas i den legio af noveller, hvilka sedan hans tid öfversvämmat vår litteratur. Cederborgh hade obestridlig qvickhet och en särdeles lätt hand för utkastande af små burleska situationer och glada genrebilder, hans berättelser ega härigenom alltid en förmåga att intressera, om man än med fog kan säga, att sjelfva händelserna i dem sällan äro mer, än temligen triviella, och att karaktersskildringen i allmänhet snarare håller sig till ytan, än erbjuder några finare drag ur det inre af menskliga naturen. Han valde alltid fullkomligt nationella ämnen, och i hans scenerier och figurer var städse något, som hela Sverge kände igen. Hade Cederborgh med fullt konstnärligt allvar slagit sig på romanskrifveriet, — han erkände sjelf, att han blott var ett slags litterär dilettant, — skulle han tvifvelsutan blifvit en utmärkt författare i denna väg. Claes Livijn skref bland andra noveller „Spader-Dame“ och gjorde epok — för ögonblicket. Han var en man med snille, med både humor och bitande qvickhet, samt en ofta storartad, dock kanske nästan något för vild fantasi; hans arbeten förefalla imedlertid snarare som genialiska eskisser, än fulländade, genomtänkta produktioner. Han drogs tidigt från den litterära verlden in på embetsmannabanan och tystnade plötsligt; han var en „passerande“. Den första början till en historisk roman ä la Walter Scott på svensk botten gjordes af Gumselius i „Thord

arbete, som ännu aldrig blifvit färdigt. Det var ett löfte om någonting godt, och må, som sådant, njuta den rättvisa det förtjenar; Gumselius slog sig på trädgårdsskötseln och gaf oss i stället för slutet på sin roman några vackra exotiska växter och ett par nya sorter kål. Nåväl, äfven detta må njuta sin rätt! För öfrigt har han sednare gjort sig påmint genom en värdefull dikt om Engelbrecht, ett stycke historisk roman, på vers. Gumselii exempel följdes af grefve Pehr Sparre, medelst den historiska berättelsen (med icke blott början, utan äfven slut!) »Den sista Friseglarenu. Grefve Sparres skildringar, utan något egentligt öfver-mått af poesi, ega förtjensten af uppfinning, liflighet, äfvensom af historiskt studium. Den aldrig fullt säkert kända författaren med signaturen O. K. uppträdde samtidigt med Sparre och i ungefär samma genre. Hans roman »Snapphanarne“ är visserligen icke utförd med lika grad af historisk insigt och hållning, men den är dock ett intressant och ingalunda illa skrifvet arbete. Romanen var ännu hos oss i sin barndom, men det var ett barn med anlag, och man fick icke fordra mera deraf, än som billigt var.

I samma vefva, som dessa sednast omtalade, be-gynte G. H. Mel lin sin specialitet af novellskrifveri. »Blomman på Kinnekulle“, »Anna Reibnitzu, »Sivard Kruses Bröllop^, med flera fosterländskt historiska noveller mottogos med stort och allmänt bifall. Mellin har haft en egendomlig talang just för dylika små hi-storiestycken i fickformat, der det mindre göres behof af någon mera djuptliggande plan, några genomförda karakterer, än en pittoreskt framställd episod och några liksom i förbigående eskisserade porträtter. Han öfver-gaf sednare nästan helt och hållet denna sin lilla svenskhistoriska novell och skref i stället en mängd andra106

berättelser, som spela i öster och vester, än i Palestina, än i Afrika, än i Portugal. Man igenkänner Öfverallt en löpande hand och en lätt touche, men det är dock en fråga om dessa hans sednare produktioner kunna i allmänhet fullt mäta sig med hans första noveller; det felas dem framförallt en nödig helgjutenhet, och det ser ofta ut — jag kan misstaga mig — som om författaren börjat utan att rätt hafva tänkt för sig huru och på hvad sätt han egentligen skall sluta. En af hans sista små berättelser i samma „historiska“ art, som hans aldra tidigaste, ehuru med ett helt olika sceneri, är „Ulla Fersen“, hvilken så till vida bildar ett icke öfverflödigt bidrag till karakteristiken af Mellins författarskap, som vi der finna honom i ett nytt element, der just han med mycken lätthet rör sig och der hos oss få utom honom ens försökt sig, nemligen sjöromanen. När man läser det högaristokratiska namnet Ulla Fersen, är man naturligtvis straxt färdig att föreställa sig en ung skönhet från Gustaf d. 3djes hof, någon af dessa Gratier i lätt pudrade lockar, korsett och roberonde, hvilka lifvade de lysande festerna på Drottningholm och om hvilkas förföriska ögonkast de svärmiskt dunkla lunderna vid Haga skulle kunna förtälja mycket för den intima memoiren. Men man tar fel; den Ulla Fersen, hvarom här är fråga, är ingen ung dame, ingen myskerad Chloe från Hagas idyller; det är en sjöjungfru, hvars balsal aldrig varit annat, än det skummande hafvet, och för hvilken endast stormen sjungit serenader; med ett ord, det är en konglig svensk fregatt, „den skönaste, som någonsin fört svensk flagg öfver hafvet, och åt hvilken Gustaf d. 3dje gifvit namn efter den älskvärdaste damen vid hans hof“. Fregatten är historisk. Mellin låter den manövrera, salutera, konvoj era, signalera, slåss och äntra, och allt107

detta är skildradt med kärlek, jag menar äfven med sanning. Mellin är vår Cooper, visserligen af så och så många skeppslästers mindre drägtighet, än den stora amerikanska ocean-seglaren, men välbygd och lätt i vändningarne; friskt går det undan och det är godt gry i skutan, det är också finskt gry. Det har alltid synts mig, som skulle Mellin bordt kunna prestera inom denna art vida mer, än han gjort. Han har ej blott sinne för sjön, utan äfven ett poetiskt öga för sjön, och det har varit mig en kär tanka, att en gång få se fullt uppfyllda alla de förhoppningar hans vänner i detta afseende gjorde sig om honom, den tiden han i Stockholm gerna om eftermiddagen hvilade ut från sina presterliga förrättningar medelst att spatsera längs Stadsgårdsstranden under Mosebacke och studera tacklingarna på alla dessa långvägafartyg, ankrade der-utanför eller förtöjda vid bolverket.

Jag har annorstädes nämnt Nicanders och Dahlgrens noveller, jag har äfven vidrört Almqvists romaner. Både för mängdens skull och för sitt ofta särdeles kuriösa innehåll kunde dessa sednare väl förtjena en liten monografi, dock öfverlemnar jag gerna detta arbete åt en annan. Jag kommer imedlertid händelsevis att kasta ögonen på en

af dessa almqvistska romaner: „Smaragdbruden“; ni har längesedan glömt den, jag hade gjort så med. Det är historien om en liten, som författaren uttrycker sig, „doftande“ summa af 384 miljoner svenskt banko. Det är i det hela taget icke en af Almqvists bästa romaner, men få karakterisera honom bättre. Nya scener, nya figurer, underhållande och spännande invecklingar, hela episoder, förträffligt utförda, geni, inkastadt här och der, som glänsande glimmer i graniten, men tillika hur mycket af fantastisk yra, af öppet förakt för konstnärlig sans och hejd, hvil-108

ket trots mod sjelfva det simplaste förnuft! Osammanhang i karaktererna, våldsamma språng i händelsernas logik, utsväfningar i språket, framför allt i detta humoristiska manér66, hvarom jag annorstädes talat! Bläddra upp i boken här och der och ni skall studsa vid uttryck, sådana som t. ex. „några förnuftiga ark papper66, fönster, som „visa fallenhet för att vara vindskupor66, en „gestalt, som begagnar sig af svarta strumpor46, en ^menniska, som består i en person af så from sinnesstämning, att han aldrig tänker annat, än — i riksgälds66, det är „svårt att säga, om i verlden finnes något mera rörande, än — en liten svart, blank sko, försvinnande i ett silke af samma färg, men som man icke kan säga hvar det slutar*, när härinom måste finnas det oskyldigaste af allt, en fot af mediceisk skönhet och som aldrig stigit ett enda ondt steg på jorden, hvad har man då mera att tala om66? ....

För min del, har jag verkligen att tala om något vida charmantare, om våra roman-författarinnor. Och jag kommer först till Fredrika Bremer.

Mamsell Bremer är för längesedan verldsfrejdad. Linné var det på sin tid icke mer, än denna dame. I detta afseendet är Sverge henne också skyldigt evig tacksamhet, ty det är i sjelfva verket hon, som jemte Tegnér först af alla våra skribenter har skaffat den svenska litteraturen förmånen att i större skala få deltaga i den bokliga verldsrörelsen. Sedan icke längre någon Gustaf Adolf eller Karl den Tolfte då och då påminner Europa om att det ett stycke uppemot polcirkeln finnes ett land med annat, än isbjörnar och tomtegubbar, hafva lyckligtvis några litterära storheter kommit att i stället göra slag i saken. Det heter icke mera:109

„Hur svenska stålet biter,

kom, låt oss pröfva på!w

i annan mening, än om våra — stålpennor; men i denna mening kunna vi också snart sjunga det i chorus med all möjlig stolthet och tillförsigt. Först kom — det är sannt — Tegnér med sin Frithiofssaga, hvars triumfvagn åtminstone de tyska öfversättarne och förläggarne gjorde sig till en ära att få draga från stad till stad; Tegnér kan anses som den svenska poesiens Gustaf den Andre, han eröfrade Tyskland. Efter honom uppträdde den litterära sköldmön Fredrika Bremer, hon är — med förlof sagdt! — vår Karl den Tolfte i vitterheten; det är hon, som först på fullt allvar tillropat våra vit-terlekare:

„Framåt, J gossar blå!u och hon har sjelf, jag menar både hennes egen person och hennes sång- eller roman-gudinna, gifvit sig längre ut på äfventyr, än någon föregående notabilitet inom hela vår litteratur. Också Tegnérs rykte har sträckt sig öfver tvenne verldar, men mamsell Bremer har lifslefvande planterat sin fana äfven i trakter, dit icke Frithiof ens med sitt blotta namn har nått. Likt den verkliga Tolfte Karl, har hon slutat med Turkiet, men hvad som aldrig vederfors honom, det har länge dessförinnan vederfarits henne, den lyckan att blifva en lejoninna i sjelfva Paris, — „oh, cette jeune fille, qui écrit aux bords de la Baltique!u — att (genom sin själsfränka, den hulda qväkerskan Mary Howitt) blifva introducerad i England, att till och med hafva gått med ångbåt öfver oceanen och intagit Nordamerika, inclu-sive Californien och Guanoöarna!

Ett par andra damer hafva följt mamsell Fredrika efter. Vi äro äfven gamla bekanta med dessa, de heta fru Emilie Carlén och baronessan Knorring. Man har110

Öfverallt mottagit dem med denna förekommande artighet, som bland civiliseradt folk alltid egnas det täcka könet. Man kan alltså säga, att det egentligen är på fruntimmersvägen, som vår litteratur arbetat sig fram till anseende och erkännande hos utlandet; det är för öfrigt en god väg.

Spörjer man mig nu om huruvida mamsell Bremer verkligen kan anses vara fullt förtjent af denna ofantliga celebritet, så skulle jag lieldst vilja göra allahanda krumbugter för att slippa svara, åtminstone på samvete. Jag

tror att mamsell Bremer skrifvit flera utmärkta saker och många verkligen förträffliga blad, som stå att finna i alla hennes arbeten; det är särdeles i hennes första berättelser så mycket naift och täckt, så mycket älskvärdt ur hvardagslifvets idyller, så mycket oskyldigt och menlöst löje öfver samma hvardagslifs „petites miséres44 Derintill är allt utan tvifvel ganska godt. Men mamsell Bremer var icke nöjd med sig sjelf, då alla dock voro så nöjda med henne, hon ville till någonting högt, någonting sekulariskt, någonting ingripande, hon ville vara på samma gång Fredrika Bremer, Madame de Staél och något af Georges Sand, hon ville visa verlden, att äfven hon kunde ge sig in i de stora frågorna, göra filosofi och, såsom det heter, „lösa lifvets gåtor44. Det var då, hon med ett effronterie utan like offentligen uppträdde mot Strauss, det var då, hon be-gynte dessa tendens-arbeten i „den högre koren44, deri hon synes hafva för anspråk att framgå såsom hela verldens förbättrerska och rädderska, predikande bot och bättring och utdelande löftet om paradisets sjufalda glädje åt alla dem, som tro och förtrösta på den moraliska romanen i tre tomer, det var då hon satte pjunket i system, — detta pjunk, som förut endast i all tysthet dragit små förstulna suckar här och der i hen-111

nes arbeten, — det var då, hon, den intagande genremålarinnan med de milda, men derför icke matta färgerna, blef i en förvånande hast förvandlad till en dyster och framför allt tråkig klosterguvernant, och hela hennes poesi, som från början var en blond tärna, dock med rosor på kinderna, plötsligen stod framför oss som en — gammal madam! För min del, — om jag nu ändtligen skall bekänna hvad jag tänker om saken, — tror jag verkligen icke, att mamsell Bremer i estetiskt eller poetiskt afseende vunnit på denna sin förvandling; men man kan ganska lätt förstå, att hon dock i det hela taget kanske just härigenom vunnit en popularitet, som annars aldrig skulle fallit på hennes lott. Saken är den, att man i allmänhet icke läst mamsell Bremers sednare novellistiska arbeten såsom berättelser rätt och slätt, utan såsom — uppbyggelseböcker, såsom kristliga och filantropiska afhandlingar i en ny och insinuant form. Det kan ejheller vara mig möjligt, att ur denna synpunkt misskänna mamsell Bremers fromma noveller, verlden synes behöfva dylikt; det är missions- och asylväsendet, som, för att verka bättre i det tysta, kastar sig i armarna på romanen. Mamsell Bremers nyare skriftställen är också härutinnan intet enstaka fenomen.

Det är en bekant sak, att hvarenda väl uppfostrad miss i Nordamerika och England kan mamsell Bremer utantill. För ögonblicket håller man på att studera henne i Grekland och på öarna i Arkipelagen; utan att vara mindre hög, är hon dock lättlästare, än ^Plato. Hon skall blifva öfversatt på arabiska af Abd-el-Kader. Och, som sagdt, af allt detta har vårt hela land ära och båtnad, och man skall en gång ända inne i djupet af Afrika, dit ännu icke ens Herr Ch. Anderson trängt in, slå med hänryckning permarna på mamsell Bremer ihop och utropa: „när qvinnorna i112

detta den eviga snöns land skrifva så skönt och verkligt rörande, hvad skola då icke detta lands söner förmå i skrift och dikt?“ Det kunna de nu gerna till domedag inbilla sig söder om Nilens källor!

Det skall måhända, det skall till och med ganska visst, synas mången oerhördt dristigt, att någon likväl vågar uppträda med ett enda inkast mot en ryktbarhet, så obetingadt erkänd och så stor, att hela verldens kritiska herr-sällskap kan rymmas i dess kjolsäck, och jag föreställer mig, att om grefvinnan Ida Hahn-Hahn, hvilken för åtskilliga år sedan besökte Fredrika Bremer på dess egendom vid Stockholm och der förälskade sig till och med i hennes svarta sidenklädning, eller en viss liten långlockig engelska i grå underkjortel med röd kant visste att jag här gör en öppen invändning mot den absoluta makalösheten af något, hvad mamsell Bremer författat, skulle de skratta sig till döds öfver denna min naivetet. Imedlertid, jag må stå mitt kast. Jag har erkänt det myckna förträffliga i Fredrika Bre-mers ^Teckningar ur hvardagslifvet“, jag erkänner att det äfven i hennes saker frän den sednare perioden finnes åtskilligt af betydelse för vår litteratur, men jag tror icke att hon med dessa sina sednare arbeten gjort något framsteg i egentligen estetiskt afseende; hon har gjort ett steg åt sidan. Derför kan hon gerna med sina tendensromaner ha verkat stora ting i socialt afseende, i kommunalt, i filantropiskt, i statistiskt, derför kan hon ha inlagt sig mycken förtjenst om välgörande inrättningar och om bibelsällskaperna; jag vill blott ha# sagt, att vid allt detta blir den sköna litteraturen ett medel i stället för någonting i och för sig, ett medel till åtskilligt för densamma mer och mindre främmande, dikten, romanen förlorar sitt sanna väsen och blir endast en form, om hvars värde, liksom om hvars behörighet,113

det kan näras tvifvel. När det i allmänhet talas om tendens-roman och tendens-poesi, sammanblandar man ofta mycket olika saker. All tendens är icke opoetisk; den tendens, som uttalar sig t. ex. i en krigssång, ämnad att lifva ett folk till kamp för sitt heligaste, är utan tvifvel fullt berättigad äfven estetiskt, ty den låter sig gripas af känslan som något skönt och herrligt, samt behöfver ingen deduktion, och derför synes det mig äfven odisputabelt att till och med en „politisk poesiu kan inom en viss begränsning finnas; deremot den tendens, som uttalar sig i en roman till förmån för fattigförsörjningsanstalternas „så länge önskade omorganisation46, har mycket svårt att bli poetisk, ty detta fordrar sannerligen en utredning och låter sig icke senteras så der blott och bart, än mindre senteras som någonting ideelt, allt erkännande för öfrigt egnadt åt ens känslor för den fattiga och åt idéen af ett fattighus. Det är visserligen riktigt och godt, att konsten söker sig nya områden och slår sig in i nya riktningar, det är också visst, att ett poetiskt öga kan finna mycken poesi i ett och annat, som man förut förbisett eller ej brytt sig om, men detta, att poesien verkligen i dessa nya regioner blifver ej endast sökt, utan funnen, är dock ett vilkor, hvarförutan konsten skulle ha gjort riktigare i att icke spilla sin tid och ansträngning förgäfves. Att romanen rent af på vinst och förlust gifver sig af med behandlingen af sociala och andra frågor, hvilkas aktningsvärdhet ligger just i deras grundliga prosa, synes mig ovillkorligen hvila på ett estetiskt missförstånd; vände det hur man vill, låter jag en predikan heldst vara en ärlig predikan, en uppfostringslära heldst en öppet erkänd ^handbok för guvernanter44, och ett anförande vid en statsekonomisk kongress heldst rätt och slätt ett — anförande till protokollet i stället114

för att presentera sig som t. ex. „Vindskupan vid Österlånggatan, eller Qvinnans slaflif44, roman i fem afdel-ningar, förutom företal och ett tillägg af så och så många statistiska tabeller.

Missförståndet — och mamsell Bremer är långt ifrån ensam derom hos oss, i den utländska litteraturen har hon vidtberömda medarbetare och medarbeterskor på denna skefva bana, — ligger icke deri, att romanen väljer ^vindskupan vid Österlånggatan44 till sin verld för ögonblicket, tvärtom! der kan i denna verld finnas mera poesi, än i alla möjliga första våningar; något förkastligt ligger icke heller deri, att denna skildring möjligen i hög grad väcker hos läsarne en sympati för „qvinnans slaflif44, tvärtom! hvarje dikt, såframt den ej är en „amphigourie44, medför ju sålunda sitt möjliga intryck och, som nyss sagdt, den kan till och med rättvisligen hafva sitt beräknade intryck, så vida detta är ett sådant, att dertill icke behöfves en förutsättning af speciella förståndsoperationer; men detta är misstaget, att man med romanen „Vindskupan etc. etc.44 har den direkta afsigten, beräkningen, tendensen, icke att visa oss i mer eller mindre poetisk och poetiskt uppfattelig bild en skuggsida af civilisationen, — hvilket kan göras både sannt, bjert, gripande och dock fullkomligt estetiskt, — utan att bevisa oss något denna vindskupas sorgliga skuggor angående, posito: nödvändigheten af en reform, måhända af arbetets organisation, tilläfventyrs till en början af en — subskription, samt att författaren till den ändan icke blott gör sina figurer i romanen till besagda reforms eller subskriptions skarpsinniga advokater, utan sjelf deri på hvarannan sida träder upp som mellankommande part för att „förena sig med den ärade talaren46. Eugéne Sue har i flera sina romaner med stort poetiskt snille115

styckvis behandlat just dessa nyssnämnda, det moderna samfundets skuggsidor och så långt är han en beundransvärd romanförfattare, men när han plötsligen kastar sig i sin ifver in på den konkreta frågan om t. ex. fattigbanker, dä upphör han att vara poet och blir en statsekonom, en reformator, om ni så vill; man väljer honom obetingadt till deputerad eller till professor, kanske inrikesminister, men konsten beklagar, att den icke längre kan vidkännas hans romanskrifveri, åtminstone icke såsom art; den har för längesedan bannlyst det didaktiska odet, den kan icke acceptera den didaktiska romanen mera, än det förra!

Jag ångrar ej att hafva kommit in på denna lilla närmare belysning af en rätt intressant estetisk fråga, emedan man måhända efter detta skall göra mig den rättvisan, att erkänna, det jag icke alldeles omotive-radt ställt mig på en viss försigtig ståndpunkt, — kallom det till och med reservationens, — emot mamsell Bremers nyare romaner. Jag uppehåller mig här icke vid den större eller mindre grad af talang, som hon har användt på denna litterära afart; som qvinliglitteratör i allmänhet har Fredrika Bremer alltid sin betydelse; hon har läst, studerat, observerat, tänkt, hon är en dame med bildning och ett författareskap har gerna godt af att vara lagdt på denna grund. Hennes penna har alltid varit god, ofta förtjent af ett ännu högre loford; att hennes stil, fordom lekande, behaglig,

småtreflig, smårolig, sednare har blifvit mera högtidlig, gravite-tisk, patetisk, till och med en smula affekterad, är en naturlig följd af hela hennes utveckling; att den mot slutet blifvit understundom något bred, pjollrande, äfven gnatig, är måhända åter en följd af dessa hennes eviga underlifs - indispositioner, om hvilka hon i sina bref från Amerika gjort oss så många förtroliga be-116

kännelser, men hänger väl äfven tillsammans med något annat, som utgör ett kapitel för sig sjelf.

Det är en allom bekant sak, att man i urgamla tider egde så kallade elixirer, genom hvilka man kunde förlänga lifvet ända till en Methusalemsålder, icke blott lifvet, utan ungdomen. Det beklagliga i att receptet till dessa elixirer förkommit framstår aldrig mera lifligt för mig, än när jag ser en författarinna ^un certain âge“, som ännu icke ingått i äktenskap, fått vackra barn och annat att göra, än föra pennan från morgon till qväll. Ett fruntimmer i allmänhet borde likt gudinnorna och eternellerna blomstra i evig ungdomsfrisk-het, om allt vore rätt; en författarinna borde det framför andra. Jag är nu visserligen icke så illa uppfostrad, att jag här med afseende på mamsell Bremer vill röra vid frågan om denna „ vissa åldera, jag vill ej heller närgånget räkna de möjliga grå håren i hennes sånggudinnas lockar, men jag kan å andra sidan icke dölja, att, vore jag en trollkarl eller egde jag nyckeln till Idunas trädgård, skulle det vara mig ett kärt nöje, att — endast för en säkerhets skull — helt obemärkt en afton vid vissa snillrika damers tebord gjuta en droppa magisk styrkedryck uti den rökande koppen eller att någon gång smyga ett Idunsäpple i deras fruktkorg. Skada kunde det aldrig, om det också icke precist skulle göra underverk.

Nog af! mamsell Bremer — men låt oss nu en gång komma till annat! Vi hafva fru Kn or ring, denna andra romanförfattarinna, — en helt olika karakter, — af hvars frikostiga hand publiken inom endast ett tiotal af år mottog så många angenäma presenter, „Kusiner-na“, „Axel“, „Ståndsparalleler“, „Qvinnorna“, „Vänner-na“, „Illusionerna“, med flera. I alla dessa romaner igenkänner man ett spirituellt fruntimmer, och ett, som117

icke blott betraktat verldens lif, men sjelf lefvat det. Äfven hos friherrinnan Knorring fann man visserligen mycket af denna ^intressanta hektiku, som hos så många skrifvande damer synes utgöra ett ‚?sine qua nil“, men vid sidan deraf framträdde alltid hos henne till motsats mot Fredrika Bremers elegiska pietism en oförställd verldslighet, jemte en viss fördomsfrihet, som måhända icke just kunde räkna på att stå väl hos bibelsällska-perna, men som åtminstone alltid hade det goda med sig, att sprida litet lif och uppväckhet i det hela. Friherrinnan Knorrings stora fel, — ett stort isynnerhet derför, att det visade ensidighet! — var, att hon i nästan allt, hvad hon skref, ådagalade alltför mycken aristokrati. Det kan vara godt och väl att någongång taga sina bilder från „la haute volée“, äfven det är en verld, som icke saknar poesi, och det vore utan tvifvel orättvist, att vilja bannlysa ur litteraturen hela den så kallade „fashionabla romanen^ endast derför, att den doftar litet mysk; men aristokrati från morgon till qväll, excellenser i hvareviga vrå, och mysk icke blott i salongerna, men ända ut i köket och stallet, det blir dock i längden litet för mycket välmening. Fru Knorring syntes ha den idéen, att icke gerna tåla någon som hjelte i en roman med mindre han antingen hade öfverstes rang eller kunde räkna minst tio „von“ på sitt slägtregister. Dessutom borde han ovillkorligen kunna parlera fransyska till husbehof och förstå att hemta i sig en hönssalad med endast gaffeln. I „Tor-parena gjorde vår friherrinna likväl ett undantag från regeln, som måste anmärkas. Beträffande hennes sista arbeten måste jag likaledes för rättvisans skull observera, att — de äro något matta. Fru Knorring började sent skrifva, den „ vissa åldernu, — det tjenar icke till att dölja det, — var redan inne för henne, då hon först tog118

till pennan, och der var ingen tillhands med Iduns-äpplet eller elixiren. Det hade för henne varit så mycket behöfligare, som sjukdomen här förenade sig med årens inflytande. Det gick den sägen om friherrinnan Knorrings romaner, att det var de, som uppehöllo hennes svaga konstitution, de voro hennes huskur. I sjelfva verket, hvar gång man hörde, att hon vore som farligast sjuk, fick man gerna i samma vefva en ny bok af henne. Det kan ju också förklaras. När hon satt dernere på en enformig landsbygd, lidande och tvinsjuk, måhända undertryckande en hemlig suck vid minnet af förflutna glada dar, då man ännu var ung af denna ungdom, som eger valsens och de uniformerade artigheternas alla företräden, ... när hon satt der, säger jag, mången stund ensam med sig sjelf, var det ju naturligt, att hon till slut bl ef led vid både eskulaper och droppar, och det kunde

då vara till och med en verklig lekamlig vederqvickelse för henne, att fatta pennan för att slå ifrån sig! Sagan berättar om Freja, att, när hon var sorgsen och gret, blefvo hennes tårar till gull; hvem skulle likväl icke velat undvara det kära gullet, för att se den goda gudinnan glad? och så gerna vi än läsa intressanta romaner af ett qvickt fruntimmer, hur gerna skulle vi likväl icke här uppoffrat något af detta nöje, för att i stället veta den älskvärda författarinnan vara vid fullkomlig hälsa! hur skulle vi icke framför allt uppoffrat dessa hennes sednaste produkter, der hon, uppriktigt sagdt, hvarken var rätt qvick eller rätt underhållande, hon, som dock en gång verkligen varit både delarne, och der sjelfva hennes språk slutligen släpade sig andfåddt fram i sjuknegligé och kipptofflor!

Fru Flygare-Carlén är den sista i den berömda Trion, och tillika den produktivaste af de tre. Sedan hennes „Waldemar Klein“ för tjugotvå år sedan119

utkom, liar hon en lång tid nästan årligen lemnat en fem, sex volymer, och vi hafva på detta sätt erhållit hela detta bibliotek af ^Representanten44, „Gustaf Lindorm44, wProfessorn och hans skyddslingar44, „Fosterbrö-derna44, „Kyrkoinvigningen44, „Rosen på Tistelön44, 5,Skjutsgossen44, „Kamrer Lassman44, ^Fideikommisset44, „Pål Värning44, „ Vindskuporna44, „Bruden på Omberg44, 5?Bullaresjön44, jag minnes ej hälften deraf, ända till nu sednast „Ett köpmanshus i Skärgården44. Det är sannt, att dessa volymer icke skulle varit så många, i fall icke författarinnan egde denna alldeles outtömliga förmåga att hvad man kallar: rita ut på längden, att utbreda sig i detaljer, äfven temligen oegentliga och obehöfliga, hvilket icke så sällan hos henne urartar till samma fel, hvartill den flamländska målarskolan stundom gjort sig saker, att falla ur det poetiska rakt in i de simplaste prosaiska enskildheter. Men fru Carlén har, för att motverka inflytelsen af detta långsamt tärande gift i en berättelse, mycken invention, vida mer än både mamsell Bremer och friherrinnan Knorring, hon förstår ypperligt att laga tillsamman historier, att inveckla ett äfventyr och att åter reda ut nystanet, och hon har för öfrigt, äfven hon, mycket af denna fina observationsförmåga för hvad som rörer sig närmast omkring oss i det dagliga lifvet, hvilken verkligen i hög grad är fruntimmer egen. Detta, sammanlagdt med det pikanta i nyheten af de taflor, hon så gerna framställer ur de lägre klassernas, de fattigas, namnligen de arma bohuslänska skärgårdsbornas lif, har gjort, att hennes romaner icke blott låtit yppérligt läsa sig, utan äfven intresserat, oaktadt allt det långdragna och en smula triviella, som deri kunnat finnas. Att hennes karakterer öfverhufvud taget icke äro uppfattade med någon djupare psykologisk blick, är en brist, som honhar gemensam med de flesta moderna roman-mång-skrifvare, men hon tecknar dem likväl långt ifrån illa, så som hon nu en gång uppfattat dem för sig. För öfrigt må det anmärkas, att om äfven hennes hjeltar och hjeltinnor någon gång älska sig lungsot på halsen, synas de dock i allmänhet ha bättre bröstbyggnad, än de begge andra damernas personnager, och jag måste uttryckligt tillägga, att det verkligen förekommer hos fru Carlén mer, än en älskare, som går lyckligt genom profvet både Islands-mossa och caraghén- karameller förutan.

Medan mamsell Bremer med sina mera verldsom-fattande syften efterhand har blifvit en författarinna närmast för de lärde, för filosoferna, vare sig dem i nattrock eller dem i blåa strumpor, (i öfverensstäm-melse hvarmed äfven öfversättningen af hennes arbeten pä de flesta mer och mindre lefvande språk måhända egentligen är att betrakta som ett moment i den högre kulturens stora propaganda,) samt medan fru Knorring åter på sitt håll mera uteslutande författade för den eleganta verlden, för boudoirerna och för garnisonshög’ vakterna, låter fru Carlén sig bäst rubricera som den stora aktningsvärda medelklassens romanförfattarinna. Det är hos henne denna jemna, hyggliga borgerlighet, som tilltalar ??the milliona, hennes dygder finna så lätt sina motsvarigheter i det husliga lifvet af allmänt format i stad och på land, hennes tragedier gå icke gerna utöfver gränsen af det äfven förutan eau de Luce uthärdeliga, hennes passioner äro sådana, som kunna anträffas till öch med i en hemväfd bomullsklädning eller inom en liten landtkomministers luggslitna rock, hennes skildringar af hvad som föregår i ett väl ord-nadt kök, vid en aftonmåltid på hvad huset förmår, eller t. ex. af ett väl hållet hönshus, äro så aptitliga121

och gemytliga, att vi alla finna oss väl dervid, både menniskor och kycklingar! Hela verlden igenkänner sig i större eller mindre grad i fru Carléns berättelser och det är derför lätt förklarligt, att hon äfven blifvit populär, som få af våra litterära storheter. Dessa romaner hafva på sätt och vis ingått i vårt allmänna hus-behof, liksom

diverse andra moderna nödvändigheter, hvilka fordom skulle betraktats som en ytterlig lyx; en ressortsoffa med lösa, pösande kuddar, en läcker divanmatta, en moderateurlampa och fru Carléns nyaste roman, det är numera ett. Der man icke haft råd att för egen räkning anskaffa sig hela den långa samlingen af dessa fru Carléns verk, der har man bildat läsesäll-skaper, små wbildningscirklar“, enkom derför. Jag erinrar mig en afton för flera år sedan hos denna berömda författarinna; fru Carléns aftnar hafva, i förbigående sagdt, alltid varit charmanta; ömsom nedskrif-vande några blad af en berättelse, ömsom sysslande i husmoderlighetens älskvärda kall med samma hand, som nyss förut drifvit en stackars seglare in på refven i bohuslänska skärgården eller sönderslitit det ljufva bandet mellan tvenne älskande i en andra volym, har denna författarinna alltid haft den ovärderliga förtjensten, att i sitt hus vara precist som en annan menniska, hel-dre ett ämabelt fruntimmer, än någonting öfverjordiskt utan behag, framför allt en förtjusande värdinna. Denna gång förehade hon i vissa ögonblick, då hon som hastigast försvann ur sällskapet, den intima tillredningen i sitt kök af en delikat roman utaf ägg och mjöl och grädda, kallad pannkakor. Före pannkakorna fingo vi del af ett bref, som hon, fru författarinnan, samma dag hade mottagit från Kalmartrakten; det var just från en af dessa ofvannämnda speciella läsecirklar, på landsbygden. Fru Carléns sednaste roman hade nyss122

passerat cirkeln igenom, en periferi af åtskilliga mil, att icke tala om alla, säkerligen temligen krumma, radier derinanför. Icke en i hela cirkeln var, som icke hade läst romanen med förtjusning, men å andra sidan icke en, som ej likväl hade slutat den med en viss gäckad förväntning. Några af romanens hufvudpersoner hade blifvit i bästa form ihjelslagna, andra hade blifvit gifta och lyckliga, men en figur, en hederlig gumma, förtjent af sin samtids odelade sympatier, hade af författarinnan blifvit på sista sidan tvärt öfvergifven, sittande inanför en liten lucka i en viss rembrandtsk belysning och utan vidare försorg öfverlemnad åt guds lörsyn. Cirkeln hade med djup ledsnad erfarit detta manquement af både poetisk och jordisk rättfärdighet och den hade genom budkafla från gård till gård förenat sig om en underdånig resolution. En oskuldsfull pastorsadjunkt, cirkelns bibliotekarie, hade nu gjort sig till organ för nämnda resolution och tillät sig på cirkelns vägnar wmed djupaste högaktning44 hemställa till den ärade författarinnan, huruvida hon icke skulle vilja täckas helt privat och blott „med två ord44, sätta cirkeln — för all del! — i kännedom om hur „det sedan gick44 med gumman inanför den lilla luckan, om hon dog af gikt, om hon kom på fattighuset, om hon till döddagar bibehöll hörsel och syn, osv. Cirkelns tacksamhet blefve obeskriflig och pastorsadjunktens störst af allas, såframt han finge motse benäget svar, adres-seradt på den och den prestgården via Kalmar, etc. etc. Detta var brefvets innehåll; det var enligt alla möjliga kriterier förestafvadt af det uppriktigaste allvar och den ärligaste småländska godmodighet. Vi kommo alla öfverens om att en större triumf hade icke af någon diktare blifvit firad sedan den grekiska målaren, hvars diktade körsbär blefvo från taflan uthackade af en nar-123

rad fogel, och vi trädde bönfallande emellan för den i sin landtliga naivetet så förtjusande cirkeln. Också lät, om jag ej misstager mig, fm Carlén med nästa postdag afgå ett ganska detaljeradt svar angående gummans aldra sista öden, hennes fridsamma död och hederliga begrafning, icke förglömmandes, att vid uppröjandet efter henne fanns en oväntad summa af 35 riksdaler och några skillingar, insatta på sparbanken, förutom elfva riksdaler i idel kopparskillingar, gömda i en gammal påse af blårandigt lärft.

Då jag beslutat, att i dessa blad i allmänhet icke öfverskrida en viss gräns, som ligger något bakom den nyaste epoken, lemnar jag här med fru Carlén vår litterära fruntimmers-skola, oaktadt den efterhand och sednare frambragt många nya, produktiva författarskaper, från mamsell Wilhelmina Stålberg till fru Schwartz, och jag fortsätter med novellisterna af det ^motsatta könet66, såsom en gammal tant brukar uttrycka sig någorstädes i Irvings „Alhambra66.

Wetterbergh (Onkel Adam) skref en tid nästan i kapp med fruarna, hvilket vill säga ganska mycket. Hans genretaflor ur medelståndets lif bilda redan en liten konstexposition för sig, och hans plats inom vår romanlitteratur är redan genom dessa temligen bestämd. Han är dessutom en af dem, som hos oss gjort sig mest förtroliga med de mera vanlottade samhällsklasserna och med skarp blick för dessas mysterier återgifvit för oss bäst de ofta så nya och gripande scenerierna och karaktererna ur denna fordom för dikten slutna verld. Här och der har Wetterbergh af sina filantropiska idéer, sitt varma nit för upplysning och sedlighet, sina sympatier för

eländet och olyckan, frestats att i sina romaner uppträda med alldeles direkta afsigter, med utförliga doktriner, till och med utarbe-124

tade förslager, i vissa sociala reformers intresse, och han hemfaller då under samma reservation, som jag pä konstens vägnar måst göra mot Fredrika Bremer, men om äfven denna författare icke i alla sina romaner står högst som poet i egentlig mening, står han dock alltid genom sin talang i framställningen högt nog, för att icke kunna ses öfver axlarna, och måste i allmänhet erkännas som en litterär förmåga „hors ligne44. Han har af gammalt egt en betydlig portion qvickhet till sin rådighet och hans mindre noveller, samt mera följe-tonistiska uppsatser, väckte på sin tid med rätta en ganska stor uppmärksamhet genom sin lätta stil, ömsom lekande, ömsom satiriskt gisslande, alltid underhållande.

Engström, mindre bekant genom sina kraftpoesier i skäligen „götisk44 ton och anda och genom sina icke aldeles förkastliga dramer af fornsvensk dugtig-het, än genom sina originella uppsatser i tidningen „Barometern44, dessa ofta icke så litet djerfva paradoxer i en stil af kiselsten, har äfven skrifvit ett par så kallade romaner, „Björn Ulftand44, „Nybyggarens bröllop46. Det är „tendensen44 i sin ytterlighet, det är tendensromanen, närmande sig — parodien. Dessa berättelser kunna närmast betraktas såsom aktstycken till kommenterande af det missförhållande, som i våra provinser ännu eger rum mellan de stora jordmagnaterna och den fattiga torpareklassen, och de kunna som sådana hafva sitt redbara värde; som konstalster för-blifva de, oaktadt förtjensten i kolorit och en viss entusiasm i den „chic44, hvarmed Engström förer sin pensel,

— några sanna vidunderligheter. Det ena af dessa arbeten är, om jag icke felar, helt enkelt en privat juridisk tvist, utförd af författaren först i brinnande process vid häradsrätten, derefter i roman! Lagman Ro-125

senschöld i Norrland författade också någongång sina domareprotokoller i form af — dramatisk dialog, men han hade den smaken att icke utgifva dem som litterära produkter.

Karl Kullberg, en man med både geni och penna, framförallt med mycken habilitet för olika arter af skriftställeri, gaf oss förutom poesier, följetonger och diverse, några berättelser, hvilka ega förtjenst hvar i sitt slag. „Domaren66, en novell från landsbygden, ungefär såsom Engströms romaner, men dock med helt olika ämne och detta behandladt på ett helt olika sätt, är ett litet förträffligt prof på hvad Kullberg „kunde, när han ville66. „Gustaf d. 3dje och hans hof66 är ett något för retoriskt opus, men innehåller pikanta skildringar och goda porträtter. „En ung mans memoi-rer66, litet i Paul de Kocks stil, röjer författarens den tiden ännu omognade talang, men man finner deri många qvicka saker och äfven partier af komisk styrka. Om mången kan man tyvärr här i verlden säga, att han skrifver för mycket, om Kullberg kunde man ofta beklaga, att han i sjelfva verket skref för litet, och man förundrade sig med rätta öfver hur en man med så mycken verve, så mycken spiritualitet och så myc* ken lätthet i sin framställning, kunde till största delen af sin tid sitta i wKalmare stad66 och endast titta öfver åt Ölands långa kalkrygg.

Den för sina flera filosofiska arbeten välbekante och aktade finnen Snellman har genom ett par bellet-tristiska produkter häfdat sig rätt till en plats inom svenska skönlitteraturen, icke mindre hedrande, än den han, som tänkare, länge innehaft inom vetenskapen. Hans 5,Fyra Giftermål66 är, såsom han också sjelf kallar boken, mera ett „galleri af taflor i terburgskt manér66, än en ordentlig roman med inledning, intrig126

och upplösning i laga form. Detta gör, att en del läsare icke här precist finna hvad de sökt, och dessa kasta boken harmset ifrån sig. Men allting må nu få bedömmas här i verlden för hvad det utger sig vara, och herr Snellmans ifrågavarande arbete är verkligen i sin art ett godt stycke arbete. Jag medger, att den spekulativa ådran här måhända nog envist banar sig sin strömfåra tvärs igenom poesien, men äfven litet filosofi skadar icke då och då här i verlden, när den blott har den ärligheten, att icke vilja vara annat, än den är, framförallt när den beter sig så humant, så inställsamt och med så goda manér, som i herr Snellmans bok. Denna är i sjelfva verket icke egentligen skrifven för att läsas igenom i flygande galopp, utan snarare för att njutas i små portioner; man kan slå upp hvilken sida som heldst och man kan vara säker på att alltid finna något snillrikt tänkt och väl sagdt, än något humoristiskt, än något djupt känsligt, än någon ädel sanning, än äfven någon af dessa älskliga idyller inom fyra tysta väggar, hvaraf alldagslifvet dock eger mer, än man i allmänhet tilltror vår förderfvade verld, och för

hvilkas tecknande Snellmans ursprungligen ytterst blida pensel just är pä sitt rätta ställe. Dessa sednare äro åtminstone förträffliga roman-bitar, om icke mer.

Något af samma öfvervägande riktning åt det kon-templativa, som man finner i Snellmans bellettristiska arbeten, är hvad som karakteriserar romanen: „Hjert-klappningen på Dalvik“ och de flesta andra större eller smärre arbeten utaf baron De Ge er. Han uppträdde som författare med en ingalunda obetydlig fond af genialitet, ehuru denna hans genialitet var temligen fragmentarisk och för det mesta yttrade sig i löst utkastade reflexioner öfver allt hvad som föll under hans ögon.127

Han kunde med djupsinne hålla tal öfver skalet af ett äpple eller hjulspåret af en bryggarkärra, och det är allahanda dylikt djupsinne, som just utgör det egentliga innehållet af hans skrifter. „Hjertklappningen“ bär visserligen namnet roman och eger äfven tydliga anspråk på att vara det, i grunden är det likväl icke mera detta, än Snellmans wFyra Giftermål^; men det var pikant och det löfvade något. Dessa förhoppningar hafva upplöst sig i — en justitieminister, och man säger till vår ytterligare förtviflan, att han är en verklig duglighet som sådan, att han är en bättre, än vi haft på länge, att han är „fullkomligt på sin plats“. Sällsamma otur för vår litteratur! Våra snillrikabegynnare komma så ofta icke längre, än till halfva vägen, „Spa-derdames“ författare blef generaldirektör för fängelserna, De Geer vår högsta juridiska embetsman; andra, som icke ega vittert anlag, fortfara till döddagar med att författa de aldra vittraste saker i verlden.

Jag har härmed kommit midt in i våra litterära, hvad fransmannen kallar aktualiteter, och jag drager mig tillbaka. Jag ämnar icke här göra kritik öfver personnager, hvilkas verksamhet icke tyckes mig böra betraktas som ännu ens i någon riktning mera afslutad. Jag hoppas sålunda, att Blanche skall gifva oss ännu flera berättelser, som „Jernbärareriu, och litet mer, än blott romantiserade anekdoter, jag hoppas äfven att Adlersparre icke med „Dante“, „Martyren“ och dessa andra lifligt utkastade noveller, hvilkas friska anda engång öfverraskade oss som en plötslig bris på den stilla insjön, skall hafva sagt sitt sista ord inom denna art af artistisk komposition. Från Brauns noveller, ehuru stundom skrifna med talang för det komiska, vänder jag mig utan stor saknad till hans poemer, hvarom på annat ställe. Rid der stads romanförfattarskap är,128

om jag ej misstager mig, ännu i full marsch; åtminstone skall man icke frånkänna äfven hans nyaste berättelser densamma fantasi i anläggningen, densamma ymnighet af efléktmedel, densamma rörlighet i handlingen, densamma bjerthet och omvexling af färger, som utmärkte hans första romaner och som på en gång gjorde honom till en af våra mest lästa och omtyckta berättare. Deremot återstår en romanskribent, som vi med mera skäl kunna räkna bland dem, hvilka hafva skrifvit, jag menar C rusenstolpe.

Vi hafva här för oss en ny afart af konst, hvilken egentligen bör kallas den romantiserade me* moiren och som med god framgång har arbetat på att bringa hela den historiska romanen i vanrykte. Den historiska romanen, riktigt uppfattad och i goda händer, är utan tvifvel en konstart, som vet att försvara sin plats, det är då helt simpelt den gamla epiken i modern form och „efter nutidens behof44. Der den går ut på att ställa framför oss lefvande och pittoreskt en viss tidsbild, grundad på ett behörigt, sam-vetsgrannt studium och uppfattad med en poetisk blick, eller der den med aktning för sanningen och kärlek till häfden tager en historisk personlighet, för att der-omkring till en sådan större tafla gruppera händelser och karakterer, der är den historiska romanen i sin goda rätt och jag behöfver blott nämna Ingemanns romaner för att straxt hafva nämnt hvad inom denna genre kan göras förträffligt, förträffligt äfven ur poetisk synpunkt; der den endast tager en eller annan historisk episod och i skepnad af romantisk berättelse omskrifver vissa ark ur den första bästa allmänna eller fäderneslandets historia, — sådant brukas också,

— der är den åtminstone temligen oskyldig, men äfven ofta så oskyldig, att den i estetiskt afseende är —129

ingenting; der den åter tager historiska tidsrum eller historiska personer och på fri hand omskapar och omkläder dessa efter sitt sinne eller sina speciella afsigter, blandande icke blott verklighet och fantasi, utan historisk sanning och historisk lögn om hvartannat, der är den icke i sin goda rätt, der blir den i yttersta grad förkastlig, emedan den som „poesi“ dock icke är obemängd och ren och emedan den å andra sidan missbrukar historiens namn och förnärmar dess sånggudinna, hvilken dock är lika god, som diktens. Crusenstolpes historiska roman är

just i detta afseende så mycket mera förkastlig, som den oaktadt alla sina friheter på diktens område har ett bestämdt anspråk på att, som memoir, aflemna större eller mindre intima bidrag till vår nyare tids historia, att sålunda icke blott vara en lätt lektyr, utan någonting värdefullt för häfdatecknaren, det ena ögonblicket framhållande sin märkvärdiga pålitlighet genom hänvisningar till aktade källor, genom inflätande af outgifna aktstycken, genom högtidligt bedyrande i otaliga noter och parenteser af sin absoluta „historiskhet“, ehuru likväl redan det nästa genom de uppenbaraste förvridningar, lösa tillsatser och djerfva insinuationer betagande all verkan af det förra eller åtminstone lemnande läsaren i rättmätigt tvifvel om hvad han af alltsammans skall tro. Är detta att skrifva historia, är det oförsvarligt, är det att skrifva roman, är arten, minst sagdt, ganska tvetydig. Imedlertid är Crusenstolpe den fulländade mästaren deri och man kan icke bestrida, att han hos oss är deri till och med oupphunnen, om än äfven andra, t. ex. Ridderstad i vissa sina historiska romaner, icke äro helt och hållet fria för att, måhända dock mer eller mindre „de bonne foi“, betyda något inom samma specialitet af — förvillelse. Att Crusenstolpe för öfrigt i dessa sina här130

ifrågavarande arbeten, liksom i sina skrifter af annat slag, ådagalagt många lysande sidor af en öfvad stilistisk talang, är något, som det vare långt ifrån mig att bestrida; ehuru han någongång tagit med i romanen icke så alldeles litet af detta oratoriska, circumlokutoriska, fraseologiska, som bättre är på sin plats i åtskilliga hans andra saker, är han dock alltid äfven här mannen, som förstår språkets konst, praktfull i sina skildringar, elegant till och med i sina extravaganser, icke alltid så geni, som man tror, men alltid i en viss mening artist, och, som sådan, artist vida öfver mängden.

Kasta vi en blick tillbaka på den moderna svenska romanen, sådan den utvecklat sig från den lilla begynnelsen i fosforisternas kalendrar, kunna vi med tillförsigt säga, att den i flera stycken uthärdar en jem-förelse med den utländska och att vår sköna litteratur genom den erhållit en allmännare betydelse, som den eljest måhända aldrig skulle förmått att uppnå. Ganska anmärkningsvärda krafter hafva arbetat tillsammans för att göra den till hvad den sålunda är, krafter af mycket olika slag sinsemellan för öfrigt, hvarför vi äfven sett romanen hos oss blifva samtidigt bearbetad i alla sina särskilda arter. Vi hafva fått historisk roman — bättre och sämre! — tillika med den rent fantastiska — till exempel en och annan produkt af Almqvist, — vi sakna icke den komiska, vi hafva öfverflöd af den mörka, tragiska, till och med bedröfliga, vi hafva sociala romaner, till och med socialistiska, vi hafva juridiska, kamerala och ekonomiska, vi hafva sjöroman och köksroman, militärroman och hofpredi-kantsroman, romaner från staden, romaner från landsbygden, „the fashionable tale“ och Stockholms „myste-rier“. Hvad jag betraktar som en af den svenska romanens stora förtjenster, är för öfrigt just detta, att131

den förstått, att det här i verlden finnes något annat och mera för poesien, än de förgyllda salongerna och den evigt gräsgröna idyllen hos den rika ^brukspatron X“. Det dröjer kanske ännu en stund, inan romansen hos oss blir led vid att valla får eller sitta vid fröken Ophelias sidenchausserade, ,,mediceiska fötter,“ men romanen har en gång för alla tagit sig det mod, att se sig litet om bland det egentliga folket, inom denna verld för sig af undangömd lycka eller tysta sorger och lidanden, af ädla naturböjelser eller djupa passioner och beklagansvärda tragedier. Jag behöfver icke särskildt upprepa, att i detta ligger ingalunda något af den „tendensu, hvilken jag ofvanför betecknat såsom mindre estetisk och mindre obetingadt antaglig såsom egenskap hos ett konstverk; här är icke fråga om det eller det ämnets bearbetande för ett visst, från början afseddt icke - romantiskt ändamål, utan om det fria och fullt giltiga valet af ett ämne, hvilket tilläfventyrs sjelf kan innehålla något af natur att utan allt slags speciellt åtgörande föra läsarens sympati åt nya och intressanta håll, möjligen äfven — hvem kan förbjuda det? — föranleda hos läsarens eftertanka vissa tillämpningar. Denna valets frihet måste diktaren tillerkännas såsom hans naturligaste rättighet, så länge han ej går utanför möjligheten af poetisk uppfattning, och jag återkommer dertill, den svenska romanen har haft heder af att den med en vacker känsla ofta valt inom förut föraktade regioner, der mycken poesi bor och bygger under ett lågt tak, i stället för att endast gå i det gamla spåret och välja scenerier, hvilkas inneboende, omedelbara tendens, såsom hos åtskilliga både franska och tyska länge afgudade mönster, företrädesvis varit att göra lasten behaglig och ställa den förfinade demoralisationen fram i en förförisk dager. WILHELM v. BRAUN.

Få vittra författare hafva hos oss inom en jemfö-relsevis kort tid vunnit en så allmän och stadgad popularitet, som

Wilhelm Braun. Blotta budskapet om ett nytt häfte af hans dikter har mottagits med bifallsrop, ungefär som en omtyckt talare hälsas med hurrningar på förhand, redan i det ögonblick han af wmötets ordförande44 påropas vid namn, eller som en firad dansös, blott man ser kanten af hennes tunnbandskjol framom kulissen. Under det romanlitteraturen eljest undanträngt allt mer och mer den rimmade poesien, har Brauns skaldskap utgjort ett lysande undantag, hans dikter och „kalendrar44 hafva sålts i upplaga på upplaga och vissa romanfabriksfirmor hafva nästan tvungits att „inställa sina betalningar44 för konkurrensen med denna „vis-makare44, på hvilken friherrinnan Knorring i sin tid var så förbittrad.

Hvarigenom, — så uppstår här en naturlig fråga,

— genom hvilka ovanligare förtjenster, genom hvilka alldeles nya egenskaper har Brauns sångmö lyckats vinna detta företräde framför så mänga andra, denna sällsynta utbredning bland allmänheten, och under loppet af tiotals år till och med förkofra sin redan vunna framgång? Var detta en poet, bländande som Frithiofs sångare, gripande som „Vikingens44! Var hans snille mägtigare, än alla hans bröders i Apollo? Var hans133

talang af ingen upphunnen? Opartiskt svaradt, nej! Af talanger ges det i våra dagar en oändlig rikedom och i blotta virtuositeten att göra vers kunde jag lätt nämna flera, som stå till och med vida öfver Braun; hvad det poetiska geniet angår, torde man finna fullt ut lika mycket eller äfven mera deraf, hos t. ex. „Talis Qua-lis44, sångaren med den djupa anden och det dristiga greppet i lyrans strängar, hos Ridderstad med den evigt sjudande och eldsprutande fantasien, hos Säther-berg med den varma känslan för naturen och kärleken till „blommorna vid vägen44, till och med ofta nog hos Nybom, den stora fyrverkerimästaren; och dock — lästes Braun redan i hvarje vrå af Sverge med ständigt ökadt bifall, under det Nybom endast lästes i Upsala och Talis Qualis i Lund.

För att förklara hemligheten häraf, är det nödvändigt, att förut kasta en blick på de förhållanden, under hvilka Wilhelm Braun först uppträdde på den svenska parnassen. De bättre .af „efterklangspoeterna44 hade redan tystnat eller sjöngo på sista versen, Tegnér hade för längesedan gifvit oss sin bästa poetiska egodel, Franzén gick i barndomen, och några nya, stora, betydande skaldeförmägor läto icke höra af sig. Runeberg hade icke ännu funnit sin „Fänrik Stål44, han hade skänkt oss några täcka idyller efter serbiskan och några lifliga epigrammer, der poesien ligger som en mandeldoftande kärna inom sin lilla runda nöt, men han sände oss derefter äfven från „Auras strand44 en hel hop episka saker, i hvilka vi beundrade mycket, men i hvilka det åter var oss svårt, att rätt obetingadt känna oss förtjusta öfver åtskilligt annat, såsom t. ex. icke blott verser, utan långa episoder, i denna ultra-vossiska smak:

„Men der stod vid min sida en man, som sopade flitigt

Vägen och sköt med sin qvast den ymniga smutsen i högar.w134

Assar Lindeblad, en man af onekligen poetisk halt, gjorde så godt, han kunde, för att gifva oss en ny Tegnér; i sjelfva verket eftergjorde han understundom denne så perfekt, att den store Esaias nästan blef smått haj för honom, dock förblef publiken originalet trogen och försmådde den outtröttliga imitatorn. Det var, i det hela taget, en fattigdomens tid, men det var dessutom för vår skaldekonst en tid af betänkliga förvillelser och missförstånd. Det elegiska pjunketfrån fosforisternas dagar och de stagneliska malörts-grimaserna, hvilka ett ögonblick kommit i misskredit, — tack vare Tegnérs friska uppslag, — passade nu på att, om möjligt, åter uppnå värdighet och ynnest; man började sålunda ånyo från olika väderstreck förnimma först en lindrig och halfqväfd skaldesuckan och matta mollackorder på lutan, derefter, då det visade sig att en och annan öm själ dock lyssnade härtill, en allt starkare och starkare skaldegråt; ändtligen blef det fullkomligt skaldetjut, med ackompanjemang af gnisslande toner öfver den vemodiga sittrans alla samtliga strängar. Hade det hållit länge på, skulle Europa icke kunnat undgå, att vända sin uppmärksamhet deråt och fråga oss, om händelsevis hela den svenska skaldekonsten råkat fast i en grind.

Den, som bland dessa nya gråtande skalder gret måhända högljuddast, men onekligen med största elegans i sin jemmer, var Bottiger, en sångare, som redan den tiden röjde något mer, än medelmåtta, men som just derigenom var så mycket vådligare för det poetiska samhället, som han var i stånd till att angifva en ton och bestämma en

riktning för mer, än ögonblicket. En ung, prydlig salongsman för öfrigt, uppträdde Bottiger i sin poesi som en lifstrött eremit vid grafvens rand; hans verld tycktes vara kyrkogården135

och en mängd bleka, elegiska damer följde honom troget på hans spatserturer i månskenet mellan graf-vårdarna. Hans talang för denna bedröfliga genre, i hvilken han för öfrigt äfven med smak inblandade en viss pretiös fromhet, — jag skulle härför vilja låna en fransk guldsmeds-term: „bijouterie de religion46, — var verkligen så anmärkningsvärd, att han inom kort vann ett rykte, blef ett slags ?,mästare44, började bilda ett slags skola; han fick lärjungar och efterapare, hvilka, såsom vanligen händer, snart behandlade melankolien på ett ännu mera melankoliskt vis och öfverbjödo icke blott allt hvad dittils presterats af gudsnådlig poesi, — så t. ex. Ingelmans, hvilken också i grunden var vida mera uppriktigt småsalig, liksom den i allmänhet äfven röjde mera verklig poetisk kallelse, — utan allt hvad en dålig imitation af Byron förut åstadkommit i den lefversjuka och ^sönderslitna44 arten. Allt detta är numera till största delen lyckligen glömdt, sjelfva författarenamnen med, men de skulle kunna nämnas. Bottiger sjelf har under sin utveckling återvunnit mycket af en väl organiserad menniskas naturliga lynne och räknas med rätta nu till en af våra bästa lyror, men jag talar om hvad han var den tiden Fahlcrantz skref sin berömda parodi öfver hans: „Tänk någon gång etc. etc.44

Då, midt i denna epokens stora jemmer och tandagnisslan , hvilken Dahlgrens bacchantiska mandolin, som redan började bli något gammal och förstämd, endast högst ofullständigt kunde besvärja, — Wadmans burleska sånger kan jag här knappast taga med i räkningen, emedan de bäst lämpade sig för att vandra från hand till hand som ^manuskript för vänner44 och alltså aldrig kunde öfva något egentligt inflytande på136

litteraturen, — då visade sig plötsligt en ung löjtnant som en improviserad intermezzofigur i sorgespelet.

Löjtnanten hette Wilh. v. Braun.

Han var nyss kommen från krigsskolan och skulle nu ut i lifvet att — exercera soldater. Man påstår, att då han första gången skulle ha sin löjtnantsuniform på, satte han gehänget baklänges, så att svärdet blef sittande vid högra sidan. Det var ett förebud om att han bättre skulle komma att föra pennan, än pliten. Och han tog till pennan; hans debut blef denna gång lyckligare.

Vid krigsskolan på Carlberg, der Braun gjort sin kurs, hade då för tiden bildat sig ett litet poetiserande koteri; Ridderstad, Albano - Adlersparre med flera hörde också härtill. Dessa unga krigsgossar skrefvo på lediga mellanstunder vers, vers i deras genre, en smula martialisk, men framför allt jovialisk. Braun hade redan bland sina kamrater förvärfvat ett visst rykte, och detta kom honom onekligen till godo, då han nu efter utflygten ur skolan en vacker dag företog sig, att pröfva sina vingar i litet vidare rymder; han hade nemligen straxt sin lilla gifna publik, en publik af ungdomsvänner, hvilka naturligtvis icke försummade att bearbeta hans framgång. Men, upprigtigt sagdt, jag tror, att Braun icke skulle hafva behöft denna hjelp, ty hans skaldeskap var sådant, att det ovillkorligen just vid en tidpunkt, som den dåvarande, under förhållanden, som de nyss antydda, måste göra ett ovanligare uppseende och vinna gehör, det var något i hans sång, som på förhand garanterade framgången.

Detta något var det glada.

En nyutsluppen kadett hörer sällan till det melankoliska slägtet; W. v. Braun var särskildt af en huld natur begåfvad med ett ursprungligen förträffligt humör.137

Genom att hafva utvecklat sig i en kamratkrets af lefnadslustiga ynglingar, i stället för att under åratal hafva insupit en sjuklig bildnings mefitiska luft vid de sumpiga stränderna af den lärda Fyrisån, hade han undgått all smitta af den rådande hypokondrien, och med hela naiveteten och oförsagdheten af en ung krigsman slog han alltså, vid sitt inträde i den litterära verlden, genast till ett så högljuddt gapskratt, att de hundrade storsuckarena kommo alldeles af sig och åhörarne begynte se på hvarandra med frågande blickar, liksom de ville säga: „hvaba? går detta an?“

Men denna tvungna situation varade blott några ögonblick. Den stora allmänheten tyckte väl i första handvändningen, att det var något oartigt, att skratta så fritt och ogeneradt i ett sällskap af så vittra och framför allt så högtidligt stämda suckare, men den insåg dock snart, att det verkligen „går an“, äfven att le, åtminstone till

någon omvexling med sorgelåten. Hur det nu än är här i verlden, menniskorna älska dock det glada, så länge olyckan icke alltför tungt drabbat dem, och naturligtvis måste man älska glädjen dubbelt, då den, såsom här var fallet, med egenskapen af att i sig sjelf vara något älskvärdt förenar hela nyhetens behag. Böttigerianismens ruin var gjord, och „den glada Brauna var kallad till att vara massans älskling.

Detta är historien om Brauns litterära uppkomst och förklaringen af hans ovanliga framgång. Om han nu var den eminente skalden eller den medelmåttiga, om var stor som så eller blott som så, detta är en sak, hvarom meningarna kunna vara delade, men nog af! han var den glade skalden, detta är det vissa, och detta är hvad som har gifvit hans sångmö den icke ringa plats, hon inom vår litteratur sednare innehaft och skall bevara.138

Kritiken har ifrån ett visst partis — de suckande brödernas sista efterliggares — sida haft all möda ospard, för att få Brauns författarskap „in totum et tantuma anseddt som ett dåligt försök i en ännu dåligare -genre. Braun har som författare sina fel, utan tvifvel! och man kan gerna säga, att de icke äro små; hans komik faller ganska ofta i det nog groft burleska, hela hans betraktelsesätt är då och då verkligen betydligt prosaiskt, han strör omkring sig obsceniteter, utan att dessa alltid ega ens qvickhetens relativa berättigande, med andra ord, han älskar att få läsarinnorna till att rodna, då deremot till exempel sjelfva Bellman, som ofta säger lika bastanta saker, merändels gör det på ett sådant sätt, att äfven dygden kan le deråt, utan att behöfva dölja sina kinder. Allt detta kan man klandra hos Braun och likväl finna mycket, och jag tror öfvervägande mycket godt, att hos honom erkänna. Vid sidan af alla dessa oarter, hvilka härrörde af hans lynnes öfverdrifter, vid sidan af hans litterära frivolitet, hans nog „ungkarls“-messiga grofkornighet, hans prosaismer, o. s. v., skall man Öfverallt i hans skrifter träffa de mest slående exempel af helt olika, till och med alldeles motsatt art, man skall träffa det ädla lef-nadsmodet, som älskar drufvan och kärleken, emedan de äro goda gudars gåfva, det lätta skämtet, som likt en ung yrhätta fattar den buttra klokskapen i armen och dansar omkring med den emot dess vilja, den fina satiren, som i förbigående kittlar en med taggarna — af en törnrosbukett, man skall finna drag af ett manligt allvar, liksom å andra sidan af hjertats ömmaste poesi, nästan af rörande känslighet. Detta är sådant, som blott en på förhand mot mannen intagen kritik kunnat förbise eller skänka en underordnad uppmärksamhet, och ett står dessutom i alla fall fast, hvarför139

man alltid måste hålla Braun räkning, det att han skaffat luft i vår vitterhet, då den var nära att qväfvas af sentimentalitetens disighet och den tillgjorda kammarbildningens osunda dunster, att han outtröttligt arbetade på att återinsätta den en tid så föraktade glädjen i dess anborna värdighet såsom en äkta syster till det rätta allvaret och, när allt kommer omkring, en något bättre magt än sorgen, samt sålunda efter bästa förmåga häfdade sanningen af poesiens gamla provengaliska benämning: „la gaya sciencia“.

För öfrigt var Braun, med all sin naturliga kallelse för det glada, ingalunda alltid den, han såg ut att vara. Jag har redan vidrört det, hurusom i hans dikt det allvarliga någon gång trädde med bjerthet fram bredvid den öfvergifna munterheten, i hans lif förekom detta ännu vida oftare och allvaret antog då stundom, ja tidtils, karakteren af dysterhet och en leda vid allt. Sina mest lekande visor diktade han gemenligen under tider af sjukdom, öfverhufvud taget var han aldrig mera egentligen humorist, än när han andligen och lekamligen var lidande och medtagen, och det var i ett sådant ögonblick han bl. a. tecknade sitt ypperliga „Konterfej“. I sällskap med rätt förtroliga vänner kunde han vara öppen, oförbehållsam, full af skämt, pojkaktighet, yra; eljest var han just i ungkarlsverlden till mångas stora förundran och gäckade förväntning snarare sluten, fåordig, — man var färdig att kalla honom tråkig, — hvaremot han i en krets af unga bildade fruntimmer, när man först kunde få honom så långt, oftast hade sina aldra lyckligaste ögonblick af qvickhet utan cynism, af spelande lynne inom gränsen af en fullt salongsmessig och väluppfostrad konversation, af älskvärd frihet och förtrolighet, men förenad med all möjlig ridderlig „égard£C. En afton bland karlar140

kunde man ofta, äfven den tiden Braun var som aldra ungdomligast, höra någon yttra: „Men, herre gud! hvad går det åt vår vän? han sitter ju och tjurar!44 Bland täcka flickor i fina verlden hette det aldrig annat, än: „Min gud, hvad den Braun är tokig!44 men denna tokighet var verkligen en så pass oskyldig, att en förståndig och vaksam mamma „en permettait l’en-tretien ä sa fille44, medan det åter icke gerna kunde falla någon förnuftig moder in,

att tillåta sin dotter „la lecture44 af det tokeri, som densamme Braun nästa dag gaf ut på prent, åtminstone icke utan noggrannt urval.

Mot slutet af sin lefnad var Braun, jag medger det, temligen blaserad, öfvermätt och likgiltig, och äfven i hans sång röjdes det icke sällan ganska omisstydligt; detta var den „ledsamhet44 i samlefnaden, hvilken på ett så snöpligt sätt frapperade en och annan, som gjort sig den föreställningen om mannen, att för en bål punsch skulle han när som heldst vara färdig att ge sällskapet en munter afton till bästa, men solfläckarna i denna „glada själ44 hade dock en djupare grund. Förlusten af en ungdomsvän, vid hvilken han hängde med hela sitt väsens trofasthet, — och en vänsällare karakter, än Wilhelm v. Braun, har jorden icke burit,

— gaf hans lefnadsglädje det första såret; ett annat, ännu djupare och hvars ärr han till och med hade svårt att dölja, gaf honom den ädla och sköna flickas bortgång, vid hvilken han icke så mycket med sina förhoppningar, som med sitt hjertas stilla dyrkan, hade fästat sig från sina första ynglingaår. När Ebba v. B. efter blott några få dagars sjukdom afled midt i sin ungdoms blomma, skref Braun, sjelf sjuk, men eljest för ögonblicket sysselsatt med redigerandet af en utaf sina gladaste diktsamlingar, följande rader till en för-141

trogen vän: „Hon dog den 8 juli .... Du, som vet,

att mitt hjerta af naturen är varmt och trofast, kan föreställa dig djupet af min rättvisa sorg. Gud i himlen ! ett sådant slut tog då min ungdomskärlek, den renaste och ädlaste känsla, jag ännu hyst! Full af ungdom, hälsa, skönhet och kraft, bortrycktes hon inom fyra dagar. Grymma äro ödets slag, heldst när de komma så oväntadt. Du kan icke föreställa dig, hvad de fjorton dagar, som passerat sedan jag erhöll denna olyckstidning, hafva varit rysliga för mig. Mitt hjerta är tomt som en graf. . . Med alla mina i ögonen fallande fel, älskade hon mig varmt och innerligt, ehuru hon, som jag, insåg, att en hård nödvändighet hindrade vår förening. Ack, tanken just pä denna omöjlighet att få ega föremålet för min första och enda kärlek gjorde att jag kastade mig i nöjenas hvirfvel, för att kunna glömma! men fåfängt; i djupet af min själ bodde alltid hennes bild och straffet för mitt ovärdiga försök att förgäta den oförgätliga, blef en — ruinerad hälsa.

Jag........lefver dock, då hon, den rena, oskyldiga

och englagoda, ligger i den kalla jorden!...........Första

maj såg jag henne sista gången; hon gret, då vi togo afsked; gret öfver mig; nu — gråter jag öfver henne. O, huru fattig har jag icke blifvit! Hon och ungdomsvännen döde! Nu har jag icke råd att mista någon mera; men det ser verkligen ut, som om jag vore dömd att förlora allt, hvarvid jag varmast har fästat mig.“ — I ett förtroligt bref ännu iijor flyger Brauns tanka tillbaka till samma saknade och begråtna väninna och efter sexton års förlopp är hans sorg så frisk, som om den blott var en dag gammal.

För politiken, egentligen taladt, hade Braun icke sinne, men han var af instinkt liberal och demokrat. Han gaf sig icke in i dagens detaljer, men i de större142

allmänna frågorna, der hans känsla sade honom, på hvilken sida rätten var, sparade han hvarken sin sångmö eller sin person. Med afseende åter på de sociala lytena, från samhällets höjder och nedåt, framför allt hyckleriet, skenheligheten, obskurantismen, ofördragsamheten och afgudandet af det traditionella, der var han mannen med öfvertygelse, som i sin opposition på vers och prosa ofta gick mera skonslöst fram, än de flesta andra. Hans ställning som offiser, så länge han stod qvar i tjensten, vållade honom härvid, till följd af våra förhållanden, tusen svårigheter och obehag, hvilka igen endast ytterligare förbittrade hans sinne och föranledde honom bland annat till „tendensnoveller“, der offensiven antog en temligen personlig karakter. Uti hans natur, som ursprungligen vax godmodigheten sjelf, låg icke denna bitterhet mot person och, hur hänsynslös han alltid visade sig emot en dålig sak, lät han gerna sakens bärare stå så långt tillbaka i horizonten, som möjligt, intill dess man retade honom till direkt anfall; han var härvidlag för det aldra mesta så långt ifrån sjelf utmanande, att han tvärtom drog sig i det längsta, och, i det hela taget, utmärkte han sig i detta afseende genom all den tolerans, som följer med en sann humanitet. På den tid, då „Braheväldet“ stod på sin högsta höjd och der mot „excellentissimus“ gjordes en opposition, hvilken visserligen i ganska mycket var ytterst befogad, men genom bearbetande från några Brahes

personliga fienders sida artade sig till att blifva rentaf fanatisk, inträffade det en dag, att Braun, författaren till många stygga visor,

— blef inviterad till middag hos Hans Excellens i den bekanta vestra slottsflygeln. Saken förhöll sig mycket enkelt, excellensen Brahe skulle följande dag fungera som „faderu till en yngre offiser på dennes bröllop och143

det var vid sådana tillfallen hans sed, att gifva den sista ungkarlsmiddagen åt brudgummen och dennes manliga anhöriga och närmaste vänner, till hvilken kategori Willi. v. Braun händelsevis råkade denna gång höra. Inbjudningen väckte imedlertid inom Brauns dagliga krets en icke liten sensation, några mera hetsiga bland hans vänner ville till och med förmå honom, att begagna detta så lyckligt gifna tillfälle till att demonstrera genom sitt uteblifvande. Braun gick naturligtvis på middagen, gjorde ära åt värdens anrättning, tömde sitt glas i botten vid skålen för excellentissimus och var från början till slut älskvärdheten sjelf. Men under det konversationen vid bordet pågick som högljuddast och champagnebuteljerna togo gästernas uppmärksamhet i anspråk, passade Braun oförmärkt på att smyga i sin ficka ett litet — franskt bröd. Beväpnad med detta, skyndade han från middagen direkte till en af sina, den tiden som „rabulister“ värst utskrikna vänner, störtade genom dörren med buller och bång, rusade rakt inpå sin man, öppnade med häftighet munnen på honom och — stack brödet in mellan tänderna, yttrande till den förbluffade med komiskt allvar: „bit! tugga! svälj! .... se så, gudskelof! nu har också du ätit Brahes bröd.“

Det var hans sätt att taga saken på, och det var också utan tvifvel i alla afseenden ett vida riktigare sätt, än det att „demonstrera“ i ogjordt väder.

Någon gång, när Braun i de sednare åren föreställde sig möjligheten af en bräcklig ålderdom, föll den tanken honom in, att söka ett — postkontor! Han gjorde imedlertid aldrig, så vidt jag vet, allvar deraf och så godt var det; förmodligen hade han också aldrig „kom-mit i åtanka“. Hans sångmö födde honom underbart i alla fall till döddagar, hans behof voro icke många144

eller stora, hans lyx inskränkte sig till en ständigt fylld — snusdosa. Jag kan här icke undertrycka det sanningens öppna ord, hur mycket Wilh. v. Braun än var min vän, hur mycket han eljest var den förträffligaste menniska under solen och hur än hans jovialitet var att älska, lika mycket som hans sångaremod var att värdera, det ord, att han i sjelfva verket — snusade nog mycket. Vi voro för många år sedan en afton tillsammans hos Emilie Högqvist; Braun var der förtjusande af lynne och qvickhet, men det undgick icke den sköna värdinnans blick, att på samma gång den muntra diktaren under samtalets lopp strödde infall och skämt omkring sig, strödde han äfven icke obetydligt snus pä hennes fina fransyska mattor. Hon bemärkte likaledes, att hans snusdosa bar spår efter att hafva upplefvat mer, än en öfnings-kampanj med Vestgöta-Dals regemente, och följden af dessa små observationer var, att, då Braun kort derefter öfverlemnade åt henne ett prydligt inbundet häfte af sina dikter, lät hon den följande morgonen tillställa författaren en på en gång skälmaktig och präktig present af en äkta Tula-dosa, ett dussin karduser finaste franska snus och likaledes ett dussin de mest ostindiska silkesnäsdukar, hufvudstadens sidenkramhandel egde att prestera. Braun blef, jag vill icke säga: förtjust, han blef ordentligt rörd, den hederliga gossen, öfver denna gåfva, som så makalöst låg i hans genre, och jag tror nästan han skref en visa deröfver. Ty han var icke bortskämd med afseende på öfverraskningar af detta slag och hvad verlden i allmänhet gaf honom, är lätt räknadt. De gode gudarna hade förlänat honom den ljudliga lyran, några vänner gåfvo honom en lagerkrans med på hans sista färd; mellan vaggan och grafven — var det en145

„flicka vid teatern^, som händelsevis en dag fick det godhjertade infallet att af sitt öfverflöd för stunden räcka sångaren en present, o! en kunglig present af en — snusdosa och några karduser fransk rappé! Och dermed var den sångaren af sin samtid affärdad. Massan klappade i händerna åt hans visor, man fordrade dacapo, man ropade: wbravo, bravissimo, Figa-ro!“, men samfundets grädda, dygdens och de goda sedernas rangpersoner drogo på axlarna åt honom och det honetta ädelmodet (gud signe det!) bjöd honom då och då — ett glas punsch! Efteråt reser man honom en minnesstod; och är då sålunda för „bekommen valuta^ allt tillfullo gäldadt af ett samvetsgrannt fädernesland. PEESSEN.

Man har kallat Olof Dalin den svenska publicitetens fader, och det vore orätt, att beröfva honom denna ära. Hans

„Svenska Argus“, som utkom under de första åren af 1730-talet, var en temligen qvick och underhållande efterbildning af den engelska tidskriften „Spectator“ och agade med en satirisk gissel tidens oseder och lyten. Det är imedlertid till att märka, att bemälda Argus höll sig utan undantag till det ytterst allmänna, och man misstager sig mer än mycket, om man föreställer sig att i detta blad skola påträffa ens en skugga af den granskning utaf speciella ämnen och den direkta polemik, hvilken utgör det hufvudsak-liga kallet för våra dagars tidningar. Dalins Argus gjorde för öfrigt en alldeles omätlig lycka på sin tid, Rikets Ständer voterade en nationalbelöning åt den unga författaren och det kongliga hofvet å sin sida hastade att draga mannen in i sitt intresse genom att tilldela honom den ena utmärkelsen efter den andra. Han blef alltså ganska riktigt herr von Dalin, konglig bibliotekarie, riddare, rikshistoriograf, slutligen hofkans-ler. Skref för öfrigt skäligen dålig vers och dog som en stor poet.

Under Gustaf den Tredje florerade ypperst bland flera tidningar och tidskrifter „Stockholms-Posten“, grundad år 1778 af Kellgren og fru Lenngrens man.147

Jemförd med Dalins „Then svenske Argus“, var wStock-holms-Posten“ en ofantligt praktisk och positif tidning. Utom sin lättare lektyr, bestående af fabler, idyller, oder till Galathée och Doris, anekdoter, ofta nog i epokens mest fria och otvungna smak, charader och dylikt, erbjöd detta blad äfven en allvarsam sida i allahanda uppsatser öfver ämnen af vigt, i recensioner öfver teatern och litteraturen, samt i utländska politiska nyheter. I redigerandet af dessa sednare var bladet alldeles icke någon poltron; man synes hafva velat på detta håll taga igen sin skada för den förbehållsamhet och försigtighet, man nödgades iakttaga i afseende på inre politiska förhållanden, och man yttrade sig mången gång der vid lag med en skärpa och bitterhet, som tydligt bevisar, att den franska revolutionens långväga förarbeten icke voro utan inflytande äfven på vår af-lägsna nord* Jag vill blott, såsom ett exempel, anföra första raderna af några strofer, som Stockholms-Posten vid början af 1780-talet adresserade till Kejsar Josef i Österrike, efter det denne monark med fast hand tyglat den ungerska prelaturens herrsklystnad och fanatism:

„0, Josef! jag dig dubbelt prisar,

Af alla du dig älskad gör;

Du hela verlden nogsamt visar,

Hur satans anhang hållas bör.

Det var ett riktigt mästerknep!

Ty när en prest i dina länder Till statskonst eller krig sig vänder,

Så hängs kanaljen i ett **ep.tt o. s. v.

I fall man i våra dagar skrefve någonting dylikt i vissa erkebiskopars och deras gelikars sak, skulle man bli förklarad för en jakobin, icke värd att gå på guds gröna jord, och det skrefs dock för 80 år sedan i ett blad, som egde till chef Sverges mest firade för-148

fattare, en man, som gällde för ett orakel och en föresyn i god ton, i utsökt urbanitet och smak!

„Dagligt Allehanda44, äldre än „Stockholms-PostenC4, var hufvudsakligast ett annonsblad, som dock äfven egde ett visst anspråk på att gå för en politisk tidning; det uppfyllde tidens inskränkta fordringar och höll sig oafbrutet uppe vid sidan af Kellgrens blad, hvilket imedlertid alltid egde en öfvervägande auktoritet.

På 1700-talets sista tider och i begynnelsen af det nittonde seklet uppstodo en mängd nya tidningar, af hvilka dock ingen förmådde skapa sig en varaktig existens. Jag har i det föregående någonstädes omnämnt herr Wall marks „ Journal för litteratur och teater44, hvilken började utgifvas 1809, och man känner den lifliga estetiska polemik, som detta blad framkallade från den Nya Skolans sida. Man talade, under hela denna strid, i fosforisternas koteri en mängd stora ord äfven om 5,frihet44 och ^fosterland44 och man retade sig sinsemellan upp till Berserker-„Wuth44, derunder till och med en och annan liten vresig sidoblick slungades åt den „östra

grannen44. Detta allt såg dugtigt ut, men hvad dermed uträttades, var i sjelfva verket platt intet. Medan de goda männen sjöngo ve och förbannelse öfver hvemheldst, som skulle våga att hota Norden, detta „frihetens gamla enkesäte44, läto de Kongl. Majestät styra och ställa här hemma ungefär så egenmägtigt, honom godt syntes. Och så lefde man dä år ut och år in i ett menlöshetens tillstånd, läsande sin gamla „Stock-holms-Post44, sin ^Journal44, sitt „Allehanda44, ett lyckligt folk utan tidnings-opposition, vördande sin höga öfverhet och prisande fridens idylliska lugn ....

År 1820 uppsatte Johanson sin „Argus44, en tidning så litet k la Dalin, som möjligt, och den der med ens kastade sig rakt in i de inländska frågorna och149

affärerna för dagen. Den gjorde onekligen underförstå åren af sin bana mycket godt, som den liberala publiciteten i Sverge alltid måste erkänna; den bröt isen och lade en gång för alla granden till en sjelfständig politisk tidnings-press. Det var dock för öfrigt ingen särdeles intressant tidning, efter den aldra nyaste tidens begrepp, tvärtom! den var understundom skäligen ledsam, och det var en naturlig sak, att publiken småningom skulle tröttna vid den; ty Johanson, visserligen en man med godt hufvud och vidtomfattande insigter, saknade likväl nästan mer, än tillbörligt, talangen att framlägga en mening på ett populärt och underhållande vis. Dessutom ledsnade han sjelf vid tidningen, ungefär lika snart, som publiken gjorde det, och lät redan efter de fem, sex första åren tydligt märka, att det började svika honom både energi och konseqvens. Denna tidning, hvilken i sina första tider hade en nästan förvånande cirkulation, förföll således mot slutet af 1820-talet till en nullitet, och det var hög tid, att någon annan med friskare lif uppträdde i stället. „Medbor-garentt, utgifven af öfverstelöjtnant Gus t af H ier t a, — en rikt begåfvad, spirituell man och en varm, ungdomlig natur, måhända som politisk karakter endast något för mycket känslomenniska, — gjorde försöket att ersätta Argus, men måste efter en icke lång bana upphöra, hufvudsakligt till följe af trakasserier och förföljelser från höga vederbörandes sida, men också utan tvifvel mycket derför, att ögonblicket ej ännu var inne och jordmånen ej tillräckligt förberedd för mottagande af det radikalismens utsäde, som tidningen temligen oförbehållsamt sökte utsprida. „Stockholms-Posten“ — de äro redan måhända blott få, hvilka mer, än ganska dunkelt, erinra sig detta lilla tidningsblad in 4:o på temligen ordinärt, att icke efter nutidens anspråk säga150

simpelt, papper, tryckt med betydligt utnötta typer, i sitt hela yttre alltså icke synnerligt reputerligt, — hade från början af 1820-talet öfvertagits af kapten Linde-berg, en krigsman, som i fredens tid upphängt svärdet för allo i en gammal skrubb och i stället hade fattat pennan, samt utbytt uniformen mot studérkam-mar-nattrocken; „cedant arma togse44. Lindeberg hade tidigt försökt sig som vitterlekare och i den då ännu herrskande „gamla skolans44 ögon gifvit godt hopp om sig, såsom en ung man med vackra anlag för alexan-drinen och af en aktningsvärd framtid inom lärodiktens och äreminnets solida art. Han hade sednare skrifvit en stort sorgspel „Blanca44, hvilket några tiotal af år förr i tiden skulle ådragit sig en smickrande uppmärksamhet, men som nu tillfälligtvis hade den oturen att falla hufvudstupa in i en period, då den gamla smaken hade att kämpa emot en mägtig reaktion och då de fordna heliga mönstren började betraktas och behandlas som perukstockar. Sorgespelet „Blanca44 råkade alltså att vara temligen 5,hors des circonstances44, då det såg dagsljuset, och den lindebergska sånggudinnan, den jag eljest icke frånkänner all förtjenst för min del, kom dervid plötsligen under ett olycksaligt takdropp af be-gabberi och smälek, hvarefter den sedan aldrig hann att blifva riktigt torr. Imedlertid skref herr Lindeberg sin „Stockholms-Post44, höll ut med mannamod mången dust och blef ännu af många läst med nöje, ty han hade efterhand utbildat sig åtminstone till en prosa-tör af verkligt värde, hans stil var alltid ren, jemn och hyfsad, som ett hufvud med väl benadt hår, inom hufvudet var det ofta äfven ganska goda, sunda och riktiga tankar, smakfulla — om än ej så djupa — reflexioner, vjj.1 belysta — om än ej så nya — vyer. Det fanns alltid i landet några hundra läsare, för hvilka151

Stockholms - Posten till och med ännu alltid var oraklet från fordna dar, och hvilka i sjelfva verket nöjde sig fortfarande ganska väl med att i en tidning finna blott allmänna betraktelser öfver de aldra allmännaste ämnen, filosofiska funderingar öfver ett och annat nötskal, litet stadssqvaller i mer eller mindre pikant dialogform, på första sidan ett ode och på den sista en charade. Den inre politiken, — det var nu Ar-gus, som skötte denna; den utländska behandlades, äfven af Stockholms-Posten, med en viss naiv objektivitet, röjande två eller tre tusen mils

afstånd från skådeplatsen. Lindebergs kritik höll sig ännu för det mesta uteslutande till teater och konst, han följde med den sköna litteraturen, uppmuntrade i nätta recensioner gryende talanger och talade för öfrigt lugnt förnuft i stridernas yra.

Då mellankom plötsligen en tillfällighet, som på en gång ryckte tiden ett halft sekel framåt och gaf äfven publiciteten hos oss ett helt förändradt utseende. Det inträffade nemligen en stor europeisk händelse, Julirevolutionen i Frankrike. Det gick liksom en krigisk trumpetfanfar genom hela Europa, folken reste på sig i alla väderstreck. Äfven i Sverge kändes inflytandet af denna genomgripande rörelse. Med mer, än intresse, med exaltation följde man hos oss det polska frihetskrigets alla tilldragelser och utvecklingsmomenter. Hvarje ny framgång på polackernas sida var en glädjefest i Stockholm, och man hoppades, att med hvarje post ändtligen få förnimma fransmännens intervention och de ryska arméernas totala förgörelse i Pohlens moraser. Under sådana utomordentliga förhållanden uppsattes „Aftonbladet44 af Lars Johan Hi er t a. Sällan eller aldrig var väl en tidpunkt mera lämplig och gynnsam för etablerandet af en demokra-152

tiskt frisinnad tidning. De dagblad, som redan funnos, hade till största delen spelat ut sin roll. „Stockholms-Posten44 var matt och gammaldags, ehuru alltid „re-spektabel44, „Dagligt Allahanda44 lefde visserligen ännu med, som det tycktes, god hälsa, men i sjelfva verket var det dock alltför litet vigör och liflighet i dess rörelser, och dess politik var långt ifrån att ega någon rätt determinerad och imponerande hållning, „Argus44 sjöng på sista versen och antog redan den jemmerliga figuren af en juste-milieu, just lagom för att rätt råka under klorna på förstkommande mera radikala oppositions-tidning. De stora tilldragelserna för dagen lemnade ett det ypperligaste stoff, för att göra ett blad pikant och underhållande; den oroliga sinnesstämningen behöfde ett organ. Aftonbladet44 mottogs med högljuddt bifall, dess publik ökades nästan för hvarje månad i en förvånande tillväxt. Det var någonting ungdomligt, någonting friskt och hasarderadt hos denna tidning, som icke kunde undgå att fängsla intresset och göra intryck på sinnena. Dess lilla stående afdelning: wKa-leidoskop44, hvilken innehöll hvarjehanda små infall och stickande ordlekar, än mot den ena, än mot den andra af motsatta partiet, blef allmänhetens favoritlektyr, man kunde icke mera sofva lugnt, utan att hafva sett hvad Aftonbladet hade i sitt kaleidoskop för aftonen; dessa små roligheter gingo från man till man, de blefvo nästan till ordspråk. Åtskilliga med äpropos utkastade artiklar mot Ryssland och despotismen i allmänhet voro det tunga artilleriet, som fulländade de små kaleidoskop-tiraljörernas seger, och när Warschau slutligen gick förloradt, stod Aftonbladet qvar med den lyckade eröfringen af en magt, som hittils endast varit i jemnt tilltagande.153

Hierta har haft en högst anmärkningsvärd lycka, det är obestridligt, men han har äfven haft en högst ovanlig förmåga, och man säge hvad man vill, han är en man, som har sitt blad i Sverges historia. Naturligtvis icke ensam, men i alla fall i främsta rummet såsom anordnare, organisatör, sammanhållare, bragte han sin tidning inom kort tid upp till en betydelse, hvarigenom den kom att verka temligen direkt på fosterlandets öden, och hela pressen har i och med detsamma blifvit hos oss en magt i staten, hvilken numera i det största, som det minsta, gör sig gällande. Hiertas förnämsta förtjenst låg utan tvifvel i hans ytterst fina instinkt att se hvad som för ett visst ögonblick eller ändamål var det tjenligaste; men hans påpasslighet och hans outtröttliga seghet och drift förtjena ej mindre att anmärkas. Hans penna, hans fyndighet, hans fond af sakkunskap i många riktningar, skulle alltid hafva gjort honom till en värdefull arbetare i pressen, men hans gifna plats var dock som chef, som länkande kraft, hvarför ej äfven ibland som — lirkande? Och märkom, att på den tiden, dä man skulle tyckt att en tidning, som Aftonbladet, bordt ensam gifva honom alldeles tillräckligt att beställa, hade han dock alltid dessutom tid till otaliga andra olika verksamhetsarter, som bok^ tryckare, som förläggare, som fabriksidkare i stor skala, något litet skeppsredare, köpman, belastad med diverse municipala befattningar, under riksdagarna representant. Skulle man tro, att en menniska med så många bestyr likväl kunnat ha lediga mellanstunder för att skämta i sin älskvärda familj, för att pyssla om blommorna i sin trädgård eller att ströfva Mälarens stränder omkring med sin lustjakt? Men jag bör tillägga, att det gick med en viss fart; Hierta hör till dessa naturer, hvilka alltid hafva ångan uppe och för hvilka den154

första omsorgen är, att det går, deri nästa hur det går. Sålunda kan det visserligen hända, att när man är ute och åker, kör man hästarna vid en hastig vändning in i en hörnbutik, liksom, när man är ute och seglar, att man sätter

en smula på grund här och der vid landtuddarna; men hvad mer? när man i alla fall vet att åter reda sig ur affären! . . . Och detta är en konst, som Hierta alltid förstått, så det varit en sann förnöjelse.

På detta litet äfventyrliga sätt författade han äfven gerna sina tidningsartiklar, afbrytande sig hundra gånger, för att samtala med hundra olika personer uti hundra alldeles olika ämnen. Jag föreställer mig till exempel, att han höll på med en uppsats öfver representationsreformen; han sätter pennan på papperet: „Det torde vara öfverflödigt, att visa genom några ytterligare räsonnemanger, huru mycket irrationellt ligger i den närvarande ståndsfördelningen —“

Längre hinner han icke, utan måste lemna svar åt en murare, som står och hostar nere vid dörren. „Aha? ... Ja, jag skulle ha en ny dörr öppnad i tryckeriet, jag skall straxt sjelf komma ned och visa er, hur jag vill ha det!“ Nå:

„— denna ståndsfördelning, som ställer den ena medborgareklassen i öppen strid emot den andra, som — som —“ Nytt afbrott: 5,Det var törnrosbuskarna, ni skulle ha besked om, var det icke så? Låt mig se! ... ja, det blir väl bäst, att hemta dem ju förr desto heldre; ni vet ju hvar det är! Se här, tag pengar med!“

„— som sätter intresse mot intresse, småaktig afundssjuka mot“ — — wHvaba? hvad är det ni vill? Jaså? . . . Ja, den der novellen? har155

verkligen ännu icke kommit att läsa den igenom, jag har nu litet brådtom, men om vägen är härförbi i — eftermiddag; ... så framt det konvenerar?. . .

„— afundssjuka mot afundssjuka. Det fordras i sanning hela prelaturens förstockade afvoghet mot allt hvad reform heter,

och herr Hartmansdorffs44------------„Stigin! . . . Hvem

är det jag har den äran, att tala med? Ah, vous étes . . . . Oh, c’est Monsieur Bosco ? .... Veuillez bien .... Si, monsieur! je vous connais fort bien deréputation___44

Och nu följde kanhända en lång konversation, derunder herr Bosco till och med roade sig att förevisa redaktionen allahanda artiga små taskspelerier; och artikeln? .... jag vet icke precist, om artikeln blef färdig den dagen, men jag är dock nästan böjd att tro det.

För öfrigt kommer det nu icke synnerligt derpå an, huru och på hvad sätt Hierta skref sina ledande artiklar och gjorde sin polemik, hufvudsaken var att han skref sitt blad fram och skref omkull de andra. Och detta gjorde han förträffligt. Först stupade Wallmarks ^Journal44, derefter kom turen till „Stock-holms-Posten44. Lindeberg, som en gammal infanteriofficer, tog i förstone stegen ut med magt och sökte följa med, men han höll icke ut härmed mer, än i trenne år, hvarefter han fann det förnuftigare, att sluta med bibehållen krigsära och heldre begagna ett lämpligt tillfälle till att sjelf blifva upptagen bland Afton-bladets så kallade „sju vise46. Hvilket också bättre lyckades, litet längre fram.

Lindeberg, sednare genom styrelsens verkliga oefterrättlighet gjord till en politisk martyr, europeiskt celeber under åtskilliga mer och mindre lyckligt åter-gifna namn, såsom Hauptmann v. Lindenberg, Signor Lindeburgo, Mr. Lindembourg, hade redan, förrän han156

ingick i Aftonbladets redaktion, tillräckligt visat, att äfven han ansåg tiden hafva vuxit ifrån det gamla slags publicitet, som, med afseende på offentliga frågor och regeringsåtgärder, inskränkte sig till endast små på-känningar, och att det nu i stället borde ruskas i vederbörande med helt annan ansats. Han hade alltså redan året före Stockholms-Postens upphörande utgifvit det första af de rent politiska arbeten („Sverge 1809 och 1832“,) hvarigenom han efterhand intog en så skarpt bestämd oppositionell ställning emot det rådande officiella systemet, och 1833 utgaf han sin nästa politiska pamflett „Sverge i framtiden44; dessa voro före-löparne till skriften ^Revolution och Republik44 (1838) och till den märkliga kritiskt-historiskt-politiska filip-piken „Bidrag till Sverges Historia efter 181044, (1839.)

Hvad nu i allmänhet beträffar Lindebergs politiska verksamhet, såväl den han utvisade genom särskilda skrifter,

som genom flera års deltagande i Aftonbladets redaktion, (efter det att han afstått från alla tidningsföretag på egen hand,) varom fullt uppriktiga! Jag medgifver från början, att der mellan begreppen „libe-ralism44 och „opposition44 är en skilnad, som ofta långt ifrån tillräckligt erkännes eller påaktas, med andra ord, att det icke är en sak, som precist under alla förhållanden faller af sig sjelf, att den, hvilken uppträder emot det icke-liberala, det trångbröstade och sjelfrådiga, alltid sjelf personligen utgör någon typ för den sanna och stora frisinntheten. Jag har känn t titaner, hvilka med den kraft stormat Olympen, att det knakat i himmelens alla fyra hörn, utan att de derför egt i sina ådror så mycken verklig liberalism, som man kan droppa på lillfingersnageln, men vi behöfva alldeles icke gå till denna ytterlighet; der ges mellan dem, hvilka af liberalismen endast göra en tillfällig157

profession, och dem, hvilka vuxit samman med frihetens idé, en stor mängd gradationer, och inom dessa finna vi en hel klass af personer, hvilka för den goda saken arbeta ganska ärligt och ganska trofast, men hvilkas riktning blifvit motiverad mindre af några djupare öfvertygelsers organiska nödvändighet, än af hvad man kallar „omständigheternas46 inflytande och förhållandernas magt. Måhända hörde Lindeberg till dessa.

Jag har härmed icke velat hafva sagt något förklenande om en gammal vän, men jag tror mig böra angifva den historiska gången af hans utveckling. Anders Lindeberg var uppvuxen i en tid, då publiciteten i dess moderna betydelse ännu icke i Sverge fanns, då den politiska diskussionen ännu var hos oss i sin barndom, då frihetsbegreppen ännu i teoretiskt afseende långt ifrån spelade någon allmännare roll som „frågor för dagentt och då frihetsdriften i praxis endast ryck-vis röjde, att den dock fanns till. Någon skola för den politiska publicisten existerade icke och Lindeberg hade förmodligen i alla fall, med det yrke, — krigarens, — hvilket han som helt ung valt, knappast kommit att begagna sig af en dylik, om den funnits. Det torde sålunda verkligen hafva varit „omständigheterna“, som gjorde Lindeberg först från vitterlekare till dagblads-skrifvare, derefter till oppositionsman, (det verksammast bevekande momentet här vid lag var tvifvelsutan hans gamla gräl med höga vederbörande om den kgl. teaterns „monopoliumu, en strid, som slutligen föranledde den barocka högmålsprocessen af 1834,) ändtligen till en liberal i ordets speciellare mening. Men om detta måste medgifvas, om man äfven måste tillstå, att der hos Lindeberg, liberalen, var mera af, om jag så får säga, en viss talang för liberalismen, än af någon158

större fond af öfvertygelse för friheten, bör det samtidigt dermed och högt erkännas, att sedan han en gång omfattat saken, höll han troget och redligt ut dermed, medan många andra ganska ledigt och sans fagon sveko sina föregåenden, och att han till det sista för-blef hvad han blifvit, huru han nu än må hafva blifvit det.

I detta finner jag heder och tro. Andra skola deri måhända icke finna annat, än envishet. Och det är alldeles sannt, att just segheten eller, om man så vill, envisheten var hos Lindeberg ett utmärkande drag. Han visade det bland annat tillräckligt i den nyssnämnda högmålsprocessen, en kriminalsak, som i parentes sagdt i våra dagar, blott 25 år sednare, skulle vara omöjlig, och der Lindeberg genom sin „oomkullrunke-lighet44 försatte vederbörande i ett bryderi, hvarur La-gerbjelkes fyndiga påhitt med den stora allmänna, alltomfattande „politiska amnestien44, för — 3 personer! endast med knapp nöd räddade dem. Men man torde böra hålla sig fullt öfvertygad om att, då Lindeberg den 10 septbr. 1834 sände från sitt fängelse den famösa skrifvelsen till Öfverståthållare-Embetet, i hvilken han afvisade hvarje förvandling af det honom ådömda dödsstraff* och yttrade; „frågan är här alltså endast, när skall jag dö?44 var han så långt ifrån att mena annat, an hvad han skref, att han väl verkligen snarare önskade det saken måtte blifva drifven till denna ytterlighet, hvarigenom det nu en gång för alla var hans öfvertygelse, att han för den svenska yttrandefriheten skulle köpa en oskattbar fordel, (detta, som den originella boktryckaren Gautrek något olyckligt uttryckte, då han rusade upp till Lindeberg i hans fängelse och utropade: „Det är rätt, kapten! ingen nåd! nej, låt dem ta ert hufvud, det gör så godt, så godt!44)159

Och det torde få stå fast, att der en man vågar sjelfva lifvet för — låt vara! — en fix idé, en öfverspänd och fantastisk nyck, der är det dock karakter i sinnet och mod i bröstet! En man kan uppoffra sig bättre, för en större verklighet och mera i rättan tid, men gör han det i alla händelser, det är och blifver dock något mera, än endast det halsstarriga barnets oefterrättliga humör.

Jag upprepar det, det fanns hos Anders Lindeberg både politisk heder, mod och seghet, men — såsom ofvan

anmärkt — hans liberala öfvertygelser rörde sig inom en relatift inskränkt krets. Der han personligen hade på ett eller annat sätt varit rentaf uppmanad att skapa sig en åsigt och fått god tid att sätta sig in i en sak, der stod han fast och der var han klar för sig sjelf, men utanför denna sfer, i de hundratals nya konkreta fall och frågor för dagen, som tiden efterhand förde in i pressens ämnes-omfång, der var han i följd af brist på politisk uppfostran ofta temligen främmande och osäker och han råkade då ofta in i de aldra ku* riösaste misstag och famlerier. Hade icke en annan lagt planen för honom eller hade han kommit att händelsevis missförstå dess anvisningar, skref han då stundom artiklar, — hvad utförande och stil angår, alltid ypperliga, — men hvilka (detta hände under hans medarbetaretid i Aftonbladet icke alldeles sällan) hade det lilla felet^ att i konklusionen vara — ungefär mot-4 satsen af hvad de skulle vara. Det var med en dylik artikel det en gång inträffade, att Aftonbladets utgifvare, som hade beräknat dessa spalter för dagens blad och så mycket mindre kunde umbära dem, som de borde utgöra början af en serie polemiska artiklar rörande en brinnande fråga för ögonblicket, lemnade Lindebergs afhandling ut i tryckeriet, sedan han med sin genia-160

liska klipskhet blott hade gjort en kort inledning dertill, lydande omtrent så här: „Gömdt är icke glömdt; „Svenska Minerva“ lefver i en kolossal villfarelse, om den tror att vi retirerat från stridsfältet, (i den eller den saken,) derför att tid och tillfälle saknats oss, att sedan förra veckan närmare behandla detta ämne, hvilket innefattar en så högligen vigtig principfråga, och den triumferar litet för tidigt, den så väl, som alla de andra, hvilka i förevarande sak gjort chorus emot oss. Vi ämna tvärtom egna denna fråga en alldeles speciell uppmärksamhet. För att från början låta vara läsare erhålla en klar öfversigt af hvarom allt handlar och en oförryckbar ståndpunkt för det helas bedömande, vilje vi i dag först i korthet sammanfatta våra motståndares argumenter och gifva en liten framställning af deras sofistiska tankegång. Se här huru de räsonne-ra:“ (Hvarpå nu följde — Lindebergs, från denna sidan betraktadt, förträffliga artikel.)

Lindeberg var naturligtvis icke belåten med detta slags „aftonbladsfurstligau manövrer, men fann sig dock deri medelst att puttra smått bakom kulisserna och runka småförståndigt på hufvudet, när „furstenu sjelf icke var närvarande. Han satte i sjelfva verket värde på Hierta och erkände dennes ovanliga förmåga som ledare af ett stort organ, men han kunde icke dölja för någon, att Hierta hade en ful ovana, den att — „stryka och klottra så förbannadt i manuskripterna“. Äfven hade samma „furste“ den oförlåtliga nonchalan-cen, att understundom låta en och annan af medarbe-tarnes artiklar— helt och hållet försvinna.

När dylikt hände med några af Lindebergs, var kaptenen icke god. Jag glömmer aldrig den scen Lindeberg engång gjorde uppe i chef-redaktörens kabinett, (Hierta var utgången,) för att bland alla de tusen pap-161

per, hvarmed bord, hyllor och pulpeter här voro belamrade, finna reda på en artikel, den han aflemnat redan för öfver en vecka sedan och hvilken ännu icke hade „kommit in“. Efter att förgäfves hafva vändt upp och ner på allting, får Lindeberg en idé. wAh! — stammar han, och han var i detta ögonblick superb och oändligt älskvärd, — Oh! . . . Den skulle då aldrig vara kommen i Aftonbladskorgen!!a

Och med raseriet af en tiger, med våldsamheten af en naturrevolution, kastar han sig hufvudstupa öfver den stora urna af korgmakararbete, som Hierta vanligen hade stående under sin pulpet för att deri kasta allt det oändliga affallet efter det dagliga redaktionsbestyret, bref, annotationer, öfverflödiga lappar af alla slag. Med begge armarna i korgen börjar han här en den förfärligaste rumstering, griper i likt och olikt, pustar, famlar, undersöker, pustar igen, svettas och mumlar för sig sjelf. Ändtligen — hvad är detta?

Han har fått tag i ett blåaktigt qvartpappersark. En blick på detsamma var tillräcklig. „Jo, så gud för-barme sig, är det icke här!a

Lindeberg stoppade det i sin bröstficka. Det var ett älskadt barn, han, återfunnet, tryckte till sitt hjerta. Hvarefter han försvann, för att icke på fjorton dagar personligen visa sig i redaktionen.

När Hierta tyckte att denna kaptenens vrede varade något för länge, skref han honom till en liten biljett:

„Min kära bror! Gör oss den tjensten, att i afton gå på spektaklet och sedan ge oss några nätta rader om fru Enboms sång i „Trollflöjten“! Jag hörde henne der i förrgårs och jag må tillstå att hon var förträfflig, isynnerhet i

de nummer, der det fordras en större162

så till sägandes — viril fullhet och der Jenny Lind verkligen icke etc. etc.u

Detta, att säga ett godt ord om fru Enbom, men framför allt att i samma andedrag nämna Jenny Lind i en linie nedanför henne, det var att med bestämdhet bringa Lindeberg i extas och det trefligaste lynne. Följande dag kom han med sin lilla teaterrevy sjelf upp i redaktionen; Aftonbladskorgen fick måhända en sned sidoblick, men man talade ej ett ord derom.

Det låg någonting chevalereskt i Lindebergs tillbedjan af fru Enboms artistiska storhet, ehuru denna tillbedjan någon gång yttrade sig på ett sätt, som var mera komiskt, än romantiskt. Fastän hvarje intimare förhållande mellan honom och denna sångerska, — hvilken, som man vet, engång varit fru Lindeberg, — för längesedan hade upphört, och fastän han hade orsak att lyckönska sig till denna återvunna frihet från en förening, der någon egentlig harmoni icke varit möjlig redan af den grund, att den ena parten hade af naturen alltför mycket muskulöst anlag till att ensidigt dominera och heldst göra solo, upphörde han dock intet ögonblick att beundra fru Enbom, såsom ett musikaliskt och dramatiskt mirakel, och att vid första tonen utaf denna strupe eldas ånyo till sin löjtnantliga ungdoms lifliga känslobrand. Fru Enbom var utan tvifvel och än mera hade varit en lyrisk användbarhet; hon fyllde sitt parti, hvad än man gaf henne, men hon fyllde det utan synnerligt behag och hon mindre utförde ett stycke, än slog sig igenom detsamma; hennes framträdande hade alltid något af en puksla-gare och när hon dunkade igenom en bravurscen, var man alltid rädd att hon af lutter dugtighet skulle tappa någon af trumpinnarna på golfvet. Men för Lindeberg var detta manér det passionerade, det patetiska, det163

sannt dramatiska och sublima; förälskad i detta man-haftiga, stundom nästan hojtande föredrag, hörde han icke att dessa toner voro litet emellanåt skäligen falska, att dessa anslag skuro som en släda i töväder här och der i gatstenarne, att denna röst, hvilken väl en gång åtminstone egt volym och styrka nog, började mista sin elasticitet och tvangs att ersätta denna förmedelst hetsighet och en viss kolerisk ansträngning. Han lefde och dog på att „Enboma var ej blott Nordens, men „ganska säkert“ en af Europas i allo största sångerskor, och just dramatiska isångerskor, och han egde, när någon annan nämndes som henne öfverlägsen, heldst endast medlidandets vemodiga smålöje till svar, ehuru det visserligen ej var svårt att, om man precist ville, äfven få honom in i en polemik härom, och hvil* ken då stundom hotade med duell på skarpa klingor.

Jenny Lind hade plötsligen stigit fram* Hon hade gjort sin briljanta début i „Friskytten“ och hela verlden hade instinktlikt från första ögonblicket fattat sitt parti. Man kände, att man här hade för sig en verkligen europeisk storhet, och kritiken sade detta redan lika högt och fritt, som applådissemangerna i teatersalongen, hvarje afton Jenny Lind sjöng, gåfvo tillkänna, att det var den allmänna opinionen. Det hade icke behöfts på långt när så mycket, för att till råga fylla Lindebergs själ med det djupaste förakt för „denna barnunge^. Han tog förroskull ett ögonblick den en-bomska alnen och mätte flickan Jenny; och, herre Jemine! hvilket undermått! . . . Han skulle då också för ordningens skull höra henne i hennes stora scen i Webers mästerstycke; o, J gudar! tänkom oss här fru Enbom! hur annorlunda „sannt och själfullttt slitande draperiet undan för att kasta en deciderad blick ut i den klara, stjernegnistrande natten, hur annorlunda164

storartadt och käckt återgifvande detta underbara reci-tativs spasmodiska noter och skrikande ut sin hänryckning i detta entusiastiska slut-allegro! Jenny Lind, — hur liten, hur triviell, hur fadd, hur kråkaktig, hur miserabel! Kapten Lindeberg kunde aldrig nog ofta återkomma till den anmärkningen, hur han funnit Jenny Linds sång och spel just i „Friskytten44 speciellt vara „blottade för all poesi44.

Att nu allmänheten öfverhöljde henne med bifall, medan man deremot icke mer synnerligt bemärkte fru Enbom, detta kunde Lindeberg sätta sig öfver, ty för att riktigt kunna bedömma musik och teater, måste man vara något förmer, än en „allmänhet44; likaså fördrog han filosofiskt, att „Dagligt Allehanda44 strödde sina blommor för den „klumpnäsiga ungen44, ty „hela verlden visste44 att nämnda tidnings utgifvare, ^herr Dalman, samt med hans famösa „qvartett44 och den känslofulle A. F. Lindblad, som oftast voro litet „bortkomna som kritici44; men att „Aftonbladet44, som var en oppo-sitionstidning ex professo och der han, Lindeberg, sjelf skref, icke bättre förstod att stälja denna lindomani, ja att det tvärtom, — „äfven du, min son Brutus!44 — alltmer och mer lät sig

dragas med in i den stora för-tjusningspolskan, detta var dock mer, än kaptenen kunde rätt lugnt bära, och då han en gång hade bragt i erfarenhet, att Aftonbladets — kassör hade betalt en biljett till Jennys recett med klingande dubbla louis-dorer, drog han icke i betänkande att öppet ropa på skandal.

Det hände aldrig, att tidningens ordinarie teaterreferent hade nerskrifvit några ord till fördel för Jenny Lind, utan att Lindeberg följande dag infann sig i „bu-reauen44 för att hålla en estetisk föreläsning öfver „äkta dramatisk sång44 och uppdraga en parallel till motsva-165

rande fördel för fru Enbom. Han blef då allt mer och mera varm, alltmer och rner stammande, alltmer och mer nästan beundransvärd. Den som icke kände, att denna ytterliga och i så uteslutande grad intresserade liflighet gällde rättvisa åt en frånskiljd hustru, skulle aldrig annat kunnat tro, än att det var fråga om en älskarinna, från hvars sida vår ännu ungdomliga riddare sålunda sökte göra sig förtjent af ett silkesskärp, nerkastadt från balkongen.

Det var, som ofvan sagdt, någonting chevalereskt och nästan rörande i allt detta, och det var derför äfven ädelt handladt af tidningens chef, att han åtminstone någon gång lät Lindeberg också få ett ord i bladet till sin idols behöriga inrökande. Sammalunda fann hela redaktionen sig föranlåten att låta kaptenen ha fullkomligt rätt deri, att Jenny hade „otäckt stora fötter44 och att hon klädde sig illa. Detta hjelpte väl icke mycket, men det var dock en koncession.

Förutom denna passion för f. d. fru Lindebergs f. d. röst, egde Lindeberg, som tillräckligt kändt är, en annan, icke mindre ungdomlig, oemotståndlig, vulkanisk, för ett eterisk väsen, en luftig idé, glimmande i regnbågens alla färger, tjusande som en hel symfoni af de skäraste toner i trollflöjtens och harm oni kans och den turkiska musikens grannaste genre, — en egen teater.

Det var för denna glada luftbild han hade råkat in i den högmålsprocess, som satte hans hufvud på spel. För denna lefde han, fäktade han med händer och fötter genom årtionden, för denna var han tankspridd, när han skulle skrifva politik för Aftonbladet, och kunde icke sofva om nätterna. Om denna talade han bittida och sent, för denna vandrade han gerna tre mil för att värfva en anhängare, i denna gick han till slut166

upp hel och hållen, icke annorlunda än en musiker „går upp44 i sin violoncell och en matematiker i sin differentialkalkyl, som salig grefve Bark i sitt hvitbets-socker och salig Juringius i sina trampbåtar. Man kan offra sin entusiasm åt en jernväg under Kanalen mellan Frankrike och England, åt negeremancipationen, åt en parlamentsreform och åt ett nytt slags läder-lakering, med samma själens hela fullhet, samma djupa öfvertygelse och samma oegennyttiga naivetet; föremålet afgör icke värdet af denna entusiasm i och för sig och jag är långt ifrån att underkänna detta dess värde hos Lindeberg. En „teater till44 i Stockholm, för att „rädda den dramatiska konsten44 och „skapa åt Sverge en inhemsk dramatisk literatur44, detta var nu en gång för alla Lindebergs lefnads-uppgift, det var icke den minst ärofulla för en enskild man, och han löste den äfven, „per varios casus44, åtminstone på sätt och vis så långt han kunde.

Att han icke egde medlen till att utföra sin sak fullkomligt, att han framförallt dervid helt enkelt — ruinerade sig, detta bevisar icke, att ej tanken kunde vara riktig och god. Jag tror tvärtom, att den var det, och det har efteråt visat sig att den, äfven från „entreprisens44 prosaiska sida betraktad, kunnat följas af framgång. Man hade tillräckligt förutsett att Lindeberg skulle blifva martyr för sin sak, de flesta beklagade honom derför ej heller, — det är verldens vana,

— när det ändtligen lyckades honom att bli det, och bli det grundligt; jag beklagade honom för min del alltid af allt mitt hjerta, likasom man måste innerligt beklaga hvarje begåfvad, frisk, djerf och eldig fiolspelare, som på koncerten — systematiskt misslyckas i venstra handen, derför att han t. ex. af naturen har det lilla felet, (au!) att — ha för korta fingrar.167

Lindeberg hade det felet, att vara mindre stor organisatör, än han trodde om sig sjelf, att äfven vara mindre god kritiker, än han gjorde anspråk på, att vara en skäligen klen kalkulatör i det större, men den wnya teatern44 var — jag upprepar det — en sund idé, och hade han sjelf endast haft en smula mera blick på sakerna, litet mindre

sangviniska förutsättningar och framför allt 500,000 Rdr liggande öfverflödiga i sin secrétaire ....

Imedlertid hade Lindeberg åtminstone haft en lycklig dag i sitt lif, och mången dör från denna verldens ömklighet och strid utan att hafva haft ens så mycket. Det var den, då han omsider öppnade sitt nya tempel „patriis musis44. Han hade i det sista året näst förut icke egt en timma för sig sjelf, han hade i de sista veckorna icke egt en sekund. Han hade haft mer, än tillräckligt, med att mönstra kostymer, — shirtingskåpor, pappkyller, bleckhjelmar och trädsvärd, — att ordna sina konungasalar, skogar, sjöar och berg, att repetera med musiken, med kören, med „balletten44, (också ballett!!) med de dramatiska och lyriska artisterna, denna vidunderliga ^italienska armé44, han — en annan Napoleon — hade skrapat i en fart tillsamman från gud vet allt hvar, från Norr- och Söder-malm, från Småland, Halland, Herjeådalen och Roslagen, från skoflic-karverkstäder och barberarestugor, från butiker och vindskupor! Men ändtligen var, som sagdt, allting klap-padt och klart, sekular-idéen, — så stor, att man har svårt att förstå, hur den så länge hade kunnat rymmas inom det lilla gula trädhuset på Ladugårdslandet! — var färdig att träda fram i all sin glans vid Lilla Trädgårdsgatan, portarna voro öppnade på vid gafvel, lamporna tända, orkesteranföraren på sin plats .... Logeraderna äro fyllda, ouverturen är spelad, ridåen går upp.168

I denna stund hade Lindeberg icke velat sälja sin „sociala ställning44 för hela Aftonblads-institutet vid Nygatan, för hela Lilla Nygatan sjelf, hvad säger jag? för hela Stockholms stad, för Sverge, för Europa!

Man kunde haft lust att gråta, då man såg denna konstmakare, tömmande den lyckliga tillförsigtens rågade champagneglas öfverst uppe på spetsen af en bollpyramid, hvars understa kulor redan började glida undan, men detta hade varit att göra skandal, och hvem skulle haft hjerta dertill i detta ögonblick! — Alltså, vi applåderade musiken, vi applåderade gubben Lings drama, som utgjorde dagens „piéce de résistance44, vi applåderade artisterna af begge könen, denna första älskarinna (ah!) och denna första hjelte, (oh!) dekorationerna, ridåen, lystern i salongen. Och efter spektaklets slut deltogo vi med sympati i den muntra och förhoppningsfulla invignings -kollationen. Fru Enbom var der med; för öfrigt „litteraturens och pressens representanter44, diverse honoratiores, diverse finansierer. Det var icke ställdt på knussel och det var trefligt.

Ty kapten Lindeberg var en ypperlig värd. Detta var hans tredje passion. Han var ingalunda gurmand, som vissa andra af hans ärade samtida inom pressen, men han var en utmärkt Amphitryon och han hade ett starkt prononceradt natur-anlag för att ställa till kalaser, icke för matens skull, — hvilket för honom blott var medlet, — men för sällskapets skull, — hvilket var ändamålet. Så länge han ännu satt i en liten, genom flit och enskild sparsamhet förvärfvad „aisance44, jag menar i tiden „ante Romarn conditam44, förde han ett gästfritt hus och samlade ofta några vänner, herrar och damer, kring sitt middagsbord; men äfven deremellan lät han icke gerna något godt tillfälle till anställande af en „subskriberad44 liten fest, en liten „political din-169

ner“, en sexa för den eller den, gå sig ur händerna. Han var den, som utkastade idéen, som påvisade nödvändigheten deraf, som satte sig i spetsen för anordningen, (hos mamsell Björklund, på Hötel Ture, på något af den tidens fashionabla utvärdshus,) samlade sub-skribenterna, bestämde matsedeln och vinerna, agerade värd på stället och i valda ordalag utbragte skålen för dagens hjelte eller dagen sjelf. De anledningar, Lindeberg grep till dessa små tillställningar, voro understundom lustiga nog, man skulle nästan varit färdig kalla dem litet långsökta, men välmeningen låg alltid på botten deraf och mannen förstod att utföra saken sjelf till allas belåtenhet. Den rika ungkarlen och rikskur-tisören Cronius (af någon föreslagen att adlas med namnet Ljuscrona) var också, och samtidigt härmed, en berömd „faiseur de diners“, men hans tillställningar hade vida mera anspråk och icke sällan något affek-teradt; Lindebergs, i mindre skala, voro långt mera angenäma och „fidéla“. Jag behöfver icke tillägga, att politiken ingalunda var uteständ från dessa slutna gillen, att der tvärtom mellan bränvinsbordet och desserten gjordes kål på diverse högtstående obehagligheter och expedierades mången med „vederbörande“ oplockad gås, men detta var dock icke hufvudsaken och man gick ej heller, det jag vet, någonsin så långt, som att konstituera sig till revolutionskommitté. Deremot kryddade vanligen Gustaf Hierta dessa lindebergska juntor med sitt spirituella skämt och J. P. Theorell har vid dem berättat flera af sina oskattbaraste anekdoter med en talang för det högre causeriet, hvilken snart skall vara en utdöd konst.

Detta var kapten Lindeberg. Vi hafva en annan ganska originell tigur, framträdande med på visst sätt storartade dimensioner i den tid, hvarom här är fråga,170

Argus- Johanson. „Argus44, tidningen, var den tredje^ som inför Aftonbladets ständigt växande lycka tvangs att lemna skådeplatsen; den gick med krasligt lif till 1835, men längre förmådde den icke. Deri hade då i de sista åren varit en ständig skott-tafla för Aftonbladets qvicka skämt och den hade icke humör nog för att i längden uthärda det. Aftonbladet hade en dag yttrat om Argus, att den liknade en med „ vingarna flaxande qvarn44; Argus blef, som vanligt, klumpigt rasande och genmälte med en flera spalters trög och vresig artikel, vid hvilken allmänheten höll på att somna; genast föll Aftonbladet in, men endast med ett par rader, det återkallade på det amplaste sin liknelse, öfver hvilken Argus blifvit så mägta förgrymmad; „vi hafva gjort Argus orätt och bedja om ursäkt, Argus är visst ingen qvarn, — långt derifrån! — ty gud skall veta, att hvad som kommer derifrån, är — hvarken „hackadt eller malet44.44 Vid dylika små inpass somnade publiken aldrig. Argus manövrerade alltid tungsamt oeh trögt med långa „argumentationer44, genom hvilka han, enligt sitt eget älsklingsuttryck, ville „till komplett evidens deducera44 sakerna. Aftonbladet tog sig häraf anledning till den lilla filologiska hypotesen, att „argu-mentera46 helt simpelt härledde sig från „Argus44 och latinska ordet „mentiri44, som betyder: ljuga. En annan gång hade Aftonbladet liknat Argus vid en hvalfisk, och detta blef nu ett stående epitet för både tidningen och redaktören; få notabiliteter hafva i Sverge varit så „noterade44 som „den politiska hvalfisken44, den arma Argus gick under denna benämning öfver till utlandet, och man såg den såsom „der grosse politische Wallfisch44, — fullkomligt trogen öfversättning, — figurera uti tyska tidningar i artiklar rörande svenska affärerna för dagen.171

Argus upphörde, men Johanson blef qvar. Hans följande litterära och publicistiska verksamhet (den sednare mest i famösa korrespondanser till alla slags landsortstidningar) gick efterhand i mycket skefva riktningar och man kan icke om honom säga, hvad rättvisan måst erkänna om Lindeberg, att han beständigt blef densamme. Han lånade utan synnerlig betänklighet sin penna ät den ena saken nästan lika gerna, som åt den andra, och han gick för kontant vedergällning ärenden till och med åt intressen, hvilka han var, om icke annat, för upplyst, för att icke sjelf inom sig nödgas betrakta som mycket misstänkta. Ty Johanson var en man med icke vanlig bildning, med hvad man kallar ett skarpt hufvud, och en stor lätthet att inom en kort tid kunna studera sig in i en sak. Han var ofta verkligen grundlig, men han var det nästan lika ofta på ett rasande sätt, med ett ord han var sofist i stort och för öfrigt icke generad af skrupler. Fåfäng och sjelfkär af naturen i en sällsynt grad, var han i sitt personliga väsen uppblåst som en lord och grandios som don Ranudo, samt i sitt sätt att lägga ordet i ett samtal en skrodör af aldra första sorten. I detta sista afseendet var han så genomförd och fulländad, att han i sjelfva verket blef rolig och nästan älskvärd för ett ögonblick eller två. Det var honom, jag tror, komplett omöjligt, att någonsin kunna falla ur denna sin roll af en man, som var hela verlden öfverlägsen och som hvarken i forntid eller samtid egde sin like. Med den största rättframhet och „comme si de rien n'était" tog han på gatan en minister, med hvem han icke förr vexlat ett ord, under armen och yttrade: „Hör på, herre! jag skall ge er ett godt råd;" en vacker dag öfverraskades Aftonbladsredaktionen af Herr Johansons besök, — det var någon tid efter att172

Argus hade blifvit ihjelslagen af „busen44 vid Lilla Nygatan; — „Herre!44 sade han till den något förbluffade Aftonblads-chefen, „hör på, herre! ni begriper intet af de norska affärerna, jag vill skrifva derom i ert blad, men — (sneglande åt sidan) — jag vill icke samtala med er härom i närvaro af dessa — af dessa, Ptrhm! —, låt oss gå upp i er enskilda våning!46 Och dermed drog han herr Hierta också ganska riktigt ut med sig. Det fanns icke det ämne, som icke Johanson ansåg sig ha „approfonderat44, icke den detalj, af hvad slag det vara måtte, deri han icke var hemmastadd, ja barn-född. Han var en dag utbjuden till herr Dalman på dennes landtställe vid Mälaren, („vi hafva ett litet landt-ställe,44 stod det en gång i ,,Dagl. Allehanda46,) och den artiga värden förde efter middagen sina gäster upp genom skogen till en liten höjd, derifrån man njöt en ovanlig utsigt; ,,här — yttrade han belefvadt till Johanson, — skall ni se någonting öfverraskande charmant!44 „Herre! — vände Johanson sig om, med den honom egna frustning, — här har jag sut.it hundra gånger och studerat min Plato långt förrän ni fick kolt!44 (Principen „nil admirari44.) När om sommaren 1838 kejsaren af Ryssland gjorde sitt så oförmodade besök i Stockholm och höll på att skrämma slag på kung Carl d. 14de, stodo vi om qvällen, några bekanta, på

Norrbro och tuggade på den stora nyheten, hvilken just i det draget hade blifvit en af oss anförtrodd af en passerande kunglig adjutant; i detsamma kom Johanson förbi. „Känner du den stora händelsen?44 frågade en den nytillkomna. „Ptrhm!44 gjorde Johanson; (han visste uppenbarligen intet.) „Kejsaren af Ryssland.44 — „Ptrhm!44 (han förstod ännu intet.) „Det är kejsaren sjelf, som kommit hit.44 På en gång sträckte Johanson sig dubbelt så lång, som han var, antog ett173

leende, sådant som Jupiter ler, när han ser ner på de krälande menniskorna, räckte sin arm ut med en nobel gest, och gjorde äter sitt Ptrhm! „Det der, barn! — visste jag för tre veckor sedan.44

När vi åt detta och dylikt skrattade med full hals, höll han sig visserligen ett ögonblick allvarsam och orubblig, dock slutade han för det mesta med att skratta med. En, som ofta satte Johanson den Store i mycken förlägenhet, var Wilhelm Braun. Historien är bekant, men den är god, om huruledes Johanson, då han en afton, ombord på ett hemkommande Mälar-ångfar-tyg, upptäckte Braun bland den på käen församlade folkmassan, hälsade honom högljuddt med ett nådigt: „se god afton, min kära Wilhelm von Braun!44 Skalden, icke fullt belåten med att på detta sätt blifva offentligt uppropad, svarade: „hur fan — har du kommit in i Mälaren?44 Genom folkskaran gick det genast: „Ah? det är h v al fisk en !44 Men Johanson gjorde ett majestätiskt: Ptrhm! och smög sig öfver åt andra sidan.

Liksom Johanson betraktade sig som tidehvarfvets, minst sagdt tidehvarfvets, största politikus, statistiker, historiker, konstkännare, filolog, ostronätare, sigarrkon-nässör och filosof, så ansåg han sig äfven vara hufvudstadens vackraste karl och oemotståndligaste Don Juan; han var måhända något af det sednare. Ryssland egde en tid i Stockholm en minister, som obestridligen var af en sällsynt manlig skönhet och allmänt beundrades som en typ i detta afseende. Johanson bar den tiden omkring en historia om någonting, som passerat honom på Drottninggatan; ministerns gemål hade kommit spat-serande med sina barn, en elfvaårig son hade då vid åsynen af Johanson släppt sin mors hand och sprungit fram emot honom, (Johanson,) med det glada utropet! wpapa, papa!44 Den förnäma och sköna ryskan hade174

vid detta blifvit helt förlägen och, smått rodnande,

passerat Johanson förbi med en blick! Ptrhm!...............

Jag har nyss nämnt Dalman och hans („vårt44) lilla landtställe. „Dagligt Allehanda44, som denna tid redigerades af Herr Dalman, höll troget ut jemte och trots Aftonbladet. Tillhörande det liberala partiet och i många frågor slutande sig till Aftonbladets åsigter, regerades det imedlertid af en nervös jalousi att blifva erkändt som ett fullt „sjelfständigt44 organ, ett organ på egen botten, som med Aftonbladet intet hade gemensamt, om icke någon gång alldeles händelsevis, ja, som nästan blott ryktesvis kände, att ett Aftonblad fanns till. „Svenska Minerva44, som så gerna förargade Herr W. F. Dalman, kunde aldrig få hans tidning att häftigare brusa öfver, än då den framkastade ett litet ord om att „Dagligt Allehanda44 vore ett „lydblad44 under Aftonbladet; Allehanda reste sig då stundom till det sublima. Herr Dalmans äregirighet gick för öfrigt ut på att få sitt blad framför allt betraktadt och vär-deradt, såsom den „ärligaste44 tidning i konungariket Sverge, (inclusive ön St. Barthélemy). Deraf dessa bekanta, eviga återkallanden den ena dagen af uppgifter, som den föregående blifvit nog godtroget eller hetsigt debiterade, återkallanden på grund af „benäget meddelade upplysningar44, („till följe hvaraf alla våra i går gjorda reflexioner förfalla44,) deraf äfven hela den temligen vacklande hållning mellan bestämda motsatser, för att finna det gyllne rätta, hvilken alltigenom gjorde Herr Dalmans Allehanda till ett visserligen välmenande, men öfverhufvud taget temligen litet förmående eller ingripande organ, deraf denna tidningens otur, att så mången gång blifva icke riktigt tagen på ordet, utan snarare „en bagatelle44, äfven när den eljest var som aldra allvarsammast. Aftonbladet behandlade175

för det mesta Dagligt Allehanda med en viss égard, icke blott för kamratskapets skull, men äfven af hänsyn till dess utgifvares verkliga publicistiska författaretalang, deremot var „Minerva44 systematiskt stygg både mot Dalmans blad och hans egen person. Minerva hade fått i sitt hufvud, att Herr Dalman var en „liten fnask44 och intet annat, och behandlade honom i öfverensstäm-melse dermed, kallande honom spefullt jemt och ständigt sin „lilla Amandus44 och tilltroende sig att strafflöst kunna leka med honom, som katten med råttan. Minerva kunde

icke ens låta Herr Dalman gå i fred i sina till adelsuniformen fullkomligt rättmätigt hörande, dekorerade benkläder; (afundsjuka!) Aftonbladet fann alltid detta plagg vara der vid lag på rätta stället.

I ett afseende förstod Dagl. Allehandas utgifvare bättre, än någon af hans kolleger, att uppbära pressens värdighet och att äfven i det yttre representera den „tredje statsmagten44 som sig bör, nemligen som mecenat för konsten och konstnärer. Ehuru sjelf icke affekterande något grundligare kännarskap, utan gerna anlitande på förhand goda vänners ledande omdömen för hvad i tidningen skulle uttalas af orakelspråk i artistiska ämnen, älskade Herr Dalman, att med en gästfrihet utan like samla i sitt hus allt hvad som hörde till den konstutöfvande verlden. Den lyriska och dramatiska scenen dansade vis à vis hvarandra på hans baler, ingen främmande musiker infann sig i den svenska hufvudstaden, utan att han genast blef inbjuden att i Dalmans salonger producera sig mellan ett godt glas punsch och en förträfflig supé, (dervid den verlds-berömda „amatörsqvartetten44 riktigt nog satt som högsta domaremagt med spända öron för att sednare afgöra hvad karatstämpel, som skulle åsättas det förekomna subjektet,) det var här, i dessa salonger, ögon-176

blickets största konstnärliga ryktbarheter blefvo skapade och andra, pretenderade ryktbarheter, sågo sin sista dag, det var här bl. a. Frangois Prume blef gjord så stor och „ojemförlig44, att han sednare blef tokig, när han kom tillbaka till Belgien och märkte, att han icke kunde rymmas der i det lilla landet, det var å andra sidan här Ole Bull blef „reducerad till sina sanna proportioner.44 När fru Taglioni om sommaren år 1841 anlände till Stockholm för att några qvällar uppträda på den kongl, teaterns bräder, var det Dalman, som på pressens vägnar öfverlemnade åt henne vid sjelfva landgången den fabelaktigaste blomsterbukett, ridderligheten ännu någonsin bundit åt Behagens drottning; hvad som mindre hörer till kapitlet om „pressens värdighet44, är den bemärkta plats Herr Dalman intog i spännet för fru Taglionis vagn, då hon efter sin första representation blef om natten dragen hem till sitt logis, men vi beundrade här den ungdomliga entusiasmen hos en ansedd ledamot af det svenska Riddarhuset och publiken erkände sin förbindelse till samma ledemot för det raska initiativ, han denna gång tog i en sak af „urgent44 natur.

Crusenstolpes tidning „Fäderneslandet44 hade blifvit uppsatt ungefär samtidigt med Aftonbladet och för Hans Majestäts särskilda räkning. När konungen och grefve Brahe sågo, att bladet, oaktadt den talang, som af redaktören offrades derpå, icke förmådde något mot Aftonbladet, öfverlemnade de mannen utan misskund på egen hand åt ett ruinerande företag; Crusenstolpe försökte väl, af „point d’honneur44, att en tid hålla tidningen uppe, men nödgades dock snart öfverge alltsammans. Aftonbladet hade anagrammatiskt förändrat ^Fäderneslandets44 namn till „Fanders-eländet44, det var nästan nog för att dömma tidningen till döden.177

Crusenstolpe, den kastilianskt mörklagde mannen med det lifliga hufvudet och det sjudande blodet, blef förbittrad, hämndlysten, då han sålunda såg sig likt en utkramad orange bortkastad af dem, åt hvilka han sålt sin penna och för hvilkas skull han uppoffrat hela sin medborgerliga existens, och han satte sig ned att skrifva sina ^Skildringar ur det inre af dagens historia44. Härpå är icke egentligen så mycket att undra. Den ena dagen, eller så länge konungen ännu hoppades genom ^Fäderneslandet44 kunna inbilla allmänheten, att Aftonbladet sjelf der hemma inom sin redaktion fabricerade dessa polackernas många segrar och dessa ryssarnas många nederlag, så länge hade Crusenstolpe varit konungens högra hand, han hade fått sitta om aftnarna i majestätets sängkammare och hemta visdom ur den allerhögsta källan, han hade njutit den nåden, att få omarbeta och korrigera diverse små politiska artiklar, som kungen sjelf täcktes författa för „Fäder-neslandet44, med ett ord sagdt, han hade varit fullkomligt barn i huset; den andra dagen, eller så fort Carl Johan insåg, att Aftonbladet verkligen lyckades med stora tag underminera Fäderneslandets kredit, — jag menar tidningen med detta namn, — var Crusenstolpe öfvergifven, utstött, och fann sig nu i det föga afundsvärda läget, att vara illa sedd på både det ena och andra hållet. Brahe stängde för honom konungens dörr, oppositionen, till hvars leder han en gång hört, ville icke återupptaga honom. Han hade ingen annan tröst att gripa till, än hämnden. Och han hämnades. „Han har förstört min historia!44 yttrade Bernadotte en gång under sina sista dagar om Crusenstolpe. Det är sannt. Derför skola konungarna också icke skämta med män af talang.

12178

Sedan ^Fäderneslandet44 hade upphört och innan „Biet44, „Morgonen44, och alla dessa andra sednare försök att skapa en konservatif press i större skala, hade låtit sig förnimma, var det „Svenska Minerva44, som ensam hade det tunga lasset att köra i kamarillans tjenst. Askelöf skötte sin syssla, det måste med-gifvas, med ovanlig förmåga. Hans lilla blad egnade sig icke för stora kampanjer och afgörande slag, måhända skulle han ejheller sjelf egt krafter nog dertill; hans taktik gick derför mindre ut på att positift söka vinna lysande segrar åt „systemet44 och förfäkta Brahe-styrelsens åtgöranden i detalj, än att, så vidt det stod till, förslöa motståndarnes vapen och förminska intrycket af deras anfall. I denna konst var han en mästare. Orubbligt lugn och oaflåtligt vaksam, i hvarje ögonblick passande på att finna en svaghet eller en oförsvarad punkt hos fienden, var han der ständigt tillhands, för att parera eller att ge ett litet styng, ständigt välförsedd med sarkasm och skämt, aldrig öfverilande sig, sällan missräknande sig. Slogs han eller blef han gjord till narr, (såsom af Aftonbladet i den lilla lustiga afEären med 5?macpherlanska trillan44,) tappade han aldrig koncepterna, utan krydde på sig igen och reparerade med smak sina förluster. Som motpart var han alltid rolig att ha att göra med; sedan kom Herr An-geldorff och hela det sällskapet, och den liberala pressen fick det ledsamma bestyret, att slå ihjel Mockur-kalfvar, („lerjettar med hjerta af ett sto44,) i stället for att korsa värjan med en man af verld.

Askelöf var en man af verld i mer, än ett afseende. Han var, utan att vara markis, en fin man och hans umgänge var bland „högstbetrodde44 män. Han såg vid sitt läckra bord idel generaler, presidenter och statsråder, han säg vid sitt spelbord endast statsråder,179

presidenter och generaler. Att han icke sjelf genom födsel var aristokrat, blef honom i nåder tillgifvet derför att han var en af hufvudstadens utsöktaste sällskaps-menniskor, derför att hans madeira var den finaste, som kunde på Stockholms latitud öfverkommas, och att han i viran eller whisten var en fulländad prakti-kus la hauteur de la Science44 och den der dessutom icke såg på pointen. Dessa egenskaper, om de hafva något värde, äro nu visserligen i högsta grad endast relatift att skatta, men de böra dock icke helt och hållet strykas ur räkningen; som spelare skadade Askelöf sig utan tvifvel sjelf mest, men korten betydde ejheller för honom allt och han hade öga för äfven andra sköna, än Ruterdame; som „causeur44 i en sluten krets var han oöfverträfflig, som kurtisör var han den älskvärdaste gamla ungkarl och nästan en ung karl till döddagar, som preses vid en diner var han ett mönster för samtid och efterverld, och hade icke Brillat* Savarin skrifvit sin snillrika „Physiologie du Gotit44, skulle Minervas utgifvare kunnat skrifva den. Men detta förer mig in på något speciellt, hvarom för sig sjelf. EN GASTRONOMISK TKIO.

Den stockholmska pressen har för ännu icke så fasligt länge sedan och under en period af flera decennier egt den utmärkelsen, att inom sig ega ett klöf-verblad af trenne ögonblickets mest berömda — gastro-nomer.

Det var en tid, då det nästan ansågs för van-hederligt för en man af bildning, af snille, att befatta sig med något så materiellt, som ett dukadt bord; man var icke god tänkare, vetenskapsman, skriftställare, så framt man icke satte sig öfver magens lumpna behof och föredrog att öfvermenskligt svälta, framför att borgerligt äta sig mätt; man kunde icke kallas en sann poet, utan att tillika vara blek som ett pergament och insjunken som en tom säck. I detta, som så mycket annat, har den nyare tiden frambragt en märkvärdig förändring till det bättre, skingrat en mängd fördomar och proklamerat nya rättigheter. Det går numera förträffligt an för en lyrisk skald, att sätta värde på en väl lagad biffstek, för en romanförfattare, att med förkärlek omfatta ostron och kräftstjertar, för en filosof, att fördjupa sig i en strasburgerpastej, och geniets män behöfva icke längre skämmas för att visa sig i det allmänna med frodigt och godt hull, med en isterhaka å la pére noble.

Ännu mer! Konsten att väl äta och med urskiljning181

dricka har genom åtskilliga spirituella författares lyckade bemödanden i den nyaste tiden blifvit upphöjd snart sagdt till rangen af skön konst. Tysken Rumohr,

— att endast taga ett exempel, — har härutinnan förvärfvat sig en odödlig ära, han har lyftat gastronomien till en estetisk disciplin, till en sannskyldig glad vetenskap, på samma gång en den sanna „smakens“ filosofi och den förädlade sensualismens läckert doftande poesi!

Det är alltså med rätta jag låter detta lända den stockholmska publiciteten till en „utmärkelseu, att icke säga: till en verklig ära, att på en gång hafva ur sitt sköte kunnat framställa inför verlden trenne de yppersta gastronomer för epoken. En ära, så mycket större, som sjelfva följetongen, den „ledande artikelns46 yngre stallbroder, ännu oaktadt Jules Janins välgödda exempel håller sig hos oss med temligen magerlagda representanter, äfvensom vetenskapens och forskningens heroer ännu i vårt fädernesland synas envist hylla vattenkuren och i allmänhet taladt en lägre diet. Jag nämner icke några få lysande undantag.

Dessa trenne berömda gastronomiska namn inom hufvudstadens tidningslitteratur voro Askelöf, Crusenstolpe, Argus-Johanson. Det intressanta tretalet har sedan blifvit upplöst genom Askelöfs ocli Johansons bortgång ur tiden; jäg tänker rjiig imedlertid detta klöfverblad med förtjusning tillbaka, sådant det grönskade här i verlden för till exempel tvenne tiotal af år sedan.

Minerva-Askelöf var ännu då i sin fulla andliga och lekamliga kraft. Hans polemik med de stora tidningarna till fördel för det gamla kamarillasystemet kunde naturligtvis icke smaka oss, det vill säga det parti inom publiciteten, till hvilket jag hörde, men vi182

erkände alla gerna, att hans artiklar voro qvickt skrifna, hans advokatyrer med obestridlig talang och klipskhet genomförda, hans skämt ofta småtrefligt, så att man nödgades draga på munnen deråt, äfven när det gällde ens eget skinn, med ett ord sagdt, det var ingen, som nekade, att denna man besatt en förträfflig penna, man endast beklagade, att den icke var egnad en bättre sak.

Vid sådant förhållande hände sig här naturligt nog, att man äfven lätt abstraherade från tidningsskrifvaren och lät personen vederfaras rätt, mera, än som kanske annars är eller varit fallet mellan publicistiska organer af olika trosbekännelse; man lät „gumman Minerva“ fara och behöll expeditionssekreteraren Askelöf, sådan han var, det vill säga den fina, spirituella verldsmannen med den lediga konversationen, det attiska saltet, de ymniga och pikanta anekdoterna, de mångfaldiga intressanta lefnadsintrycken, samt framför allt den fulländade, jag ville säga: klassiska gastronomen.

Kort och godt! Askelöf var den man, med hvilken man kunde korsa polemikens fäktarvärja på förmiddagen och dock intaga sin supé tillsammans med om aftonen, icke blott utan harm, men till och med med glädje och gamman. Detta lät sig så mycket heldre göra, som Askelöf egde den sällsynta takt, att i ett enskildt lag, äfven der han tillfälligtvis träffade någon af sina konseqventaste motståndare, låta politik och partistrider vara helt och hållet bannlysta, så att någon konflikt i detta afseende sällan varit med någon mindre att befara, än med denna samme man, hvilken dock i sin tidning så gerna gaf hugg och gick på offensiven.

Det är nogsamt bekant, att Askelöf hade sitt egentliga umgänge inom ganska höga, till och med de aldra-183

högsta sfererna, men hans bekantskaper äfven utanför denna krets voro för öfrigt, af ofvan anförda orsaker, i betydlig mån brokiga och mångsidiga. Han umgicks på förmiddagen helt förtroligt med sjelfvaste grefve Brahe, den stora favoriten, på eftermiddagen rörde han sig lika ogeneradt till och med i sällskap med förklarade „rabulister^. Min enskilda bekantskap med Askelöf, hvilken på visst sätt förskref sig ända från min första studenttid, emedan vi ofta träffades hos gemensamma konnässanser, led intet afbräck derigenom att jag sednare blef en wsatans aftonbladist“, och mer, än en, af de trefligaste middagar, jag vet mig hafva upp-lefvat, har varit med Askelöf på ena sidan om mig och den ojemförlige oppositionsmakaren Th. Sandström på den andra, helt gemytligt, utan hänseende till politik, polemik, systemer ....

Ty detta är problemet: man måste veta att taga en middag sådan den är, det vill säga: i och för sig. Detta förstod Askelöf förträffligt, oöfverträffligt; Johanson och Crusenstolpe visste det äfven, och jag för min ringa del sökte endast att följa i så stora mästares fotspår.

I det ögonblick, Askelöf satt vid ett godt middagsbord, var han icke längre publicist, Brahetjenare, konservatismens organ, utan rätt och slätt „ätare med smaka. Han egde alltför mycken spiritualitet, för att sammanblanda saker, som icke hörde tillhopa, och han var icke den man, som kunde göra sig skyldig till en dylik sottise, som att låta politiken tränga en väl anrättad „cötelette aux fines herbes“ i skuggan eller låta

tidningskäbbel grumla intrycket af en snillrikt koncipierad entremets.

Jag har ofvanföre kallat Askelöf den klassiske gurmanden; detta vittnesbörd skall icke kunna jäfvas184

af någon, som kände mannen närmare. Hans smak rar genom en lång och ytterst samvetsgrann skola sofrad till den största möjliga renhet och finess i gastronomiskt afseende; han var derför lika långt från att i kökets och bordets stora frågor tillåta något af de äldre goda mästarne härutinnan förkastadt, som att lemna rum för något ännu icke pröfvadt nyhetsmakeri. Allt var hos honom i gastronomiska ämnen grundadt på de mest bestämda reglor och erfarenheter, och om han här vid lag var en framför mängden utmärkt praktiker, var han dock måhända en ännu större och beundransvärdare theorist.

Hans vetande i gastrologiskt afseende omfattade icke mindre detaljerna af hvarje särskild rätt, hemligheten af hvarje särskild vinsort, än det filosofiska sammanhanget af hela serveringen, metafysiken af matsedeln. För honom egde först då hvarje rätt sitt högsta möjliga reella värde, då den stod i en naturlig ordning mellan de föregående och efterföljande. Ingen har härutinnan egt en mera genomträngande och hastig blick, än Askelöf. Såg han vid en diner kedjan af serveringen rubbas i sitt inre, hemliga, blott för den djupare gastronomiska tanken fattliga sammanhang genom en bristande länk eller också onödigt förlängas genom en öfverflödig, såg han en budding serveras der en filet varit på sitt rätta ställe, en tryffelpastej der stufvade champignoner varit sjelfskrifna, en lätt vinsort, der en varmare var af omständigheterna betingad, så blef han melankolisk, han bet sig i läpparna, lade gaffeln ifrån sig, vände glaset med förargelse upp och ned och mumlade något mellan tänderna. Hans hela middag var då förderfvad.

Deremot, när han satt som värd vid sitt eget bord, det klassiska exemplet för alla, eller som gäst vid nå-185

got sådant, der hans ordnande ande på förhand hade fått gå öfver det hela, (och hvilket kök stod icke öppet för Askelöf?) då, hur glänste icke hans ögon vid hvarje ny anrättning, hur smilade icke hans jovialiska och snillrika fysionomi åt de olika vinerna, hvilken salighet af stilla, men innerlig njutning, lik gudarnas i Olympen, uttalade sig icke i hela hans väsen, då han förde silf-vergaffeln inom sina hänryckta läppar eller långsamt vidrörde med dem i ett slags magnetisk extas den fyllda kristallen!

Hans tal flödade då af qvickhet och skämt. Den ena anekdoten följde på den andra, den ena reminiscensen gaf en annan; han talade då om sina resor i sydligare länder, han beskref det lyckliga lifvet under Neapels sol, han utvecklade sina mångsidiga kunskaper i gastrologiens historia, han citerade författare från alla åldrar, på alla språk, från Dioscorides till Patin och Quintinié, Ludvig den 14 des berömda köksträdgårds-mästare, som dref kulturen af „små ärter44 till en förut okänd fullkomlighet. Var det fråga om ostron, ingen kände deras naturalhistoria bättre, än han, var der tal om desserter, ingen visste bättre besked om en „ma-cédoine glacée44, nämnde någon „vol-au-vent44, genast beskre*f han med de mest saftiga färger en „vol-au-vent ä la violette44, som han en gång fått serverad i Florens, eller en „fanchonette de volaille44, som han spisat hos markisen af X** i Paris; föll konversationen på kapitlet om frukter, om dadlar, om fikon, om oranger, hvad visste han icke att berätta om Périgords åtta olika slags kastanjer, om kinesernas berömda persika Yu, som ger evigt lif och bevarar kroppen från förruttnelse, om päronen bland päron „Madame Oudotte44 och „Ladys Thigh44, o. s. v. Hans lärdom var i detta fack outtömlig och derjemte så mycket mera af verklig pro-186

fessorlig art, som han gerna späckade sitt språk med latinska sentenser. wRossolis nil habet solare, sed igne-um quid potatissimum, lumborum renumque doloribus adversissimum“; och med detta klassiska citat tömde han sitt lilla glas likör med en strålande min, såsom njöte han redan paradisets försmak.

Som jag ofvanför yttrat, blandade Askelöf aldrig politik in i ätandets och drickandets högtidliga handling, väl vetande, att intet i högre grad, än detta, tjenar till att störa den äkta målron och framkalla för matsmältningen ogunstiga intryck. Den missräknade sig också fullkomligt, som trodde sig kunna under inflytandet af samqvämets förtrolighet och upprymdhet förleda Askelöf till någon indiskretion rörande händelser och förhållanden, tillhörande det inre af dagens historia. I detta afseende var han orubbligt på sin post, och den gamla regeln, att vinet löser tungans band, hade i fråga härom ingen tillämplighet på honom. Den enda gång jag vet mig hafva

funnit Askelöf vara en smula frispråkig, var vid en ytterst fin och icke mindre animerad middag, som af ett litet valdt koteri gafs för Crusenstolpe, straxt efter det han åter blifvit fri från sitt treåriga fängelse på Waxholm. Askelöf, excellentissimi trogne sköldbärare, deltog med den bästa smak i verlden i denna lilla fröjdefest för samma excellentissimi dödliga fiende. Detta hörde nu en gång för alla till Askelöfs liberalism. Det var vid denna tid mycket tal om tillsättandet af Norrköpings postkontor; en mängd mer eller mindre kraschanerade personer sökte detta indrägtiga och angenäma embete, men det glunkades om att äfven Askelöf, som började känna sig gammal i den publicistiska tjensten, affekterade posten. Någon af sällskapet tog sig på grund häraf anledning, att vid bordet utbringa en toast för den blif-187

vande postmästaren Askelöf. Denne sökte till en början komma ifrån saken med några skämtsamma ord, men, allt mer och mer af de andra bordsgästerna „klämd mellan sköldar64, slutade han dock med att bekänna kort och tillstod, att han verkligen sökte sig till Norrköping och ämnade nedlägga pennan. Ja, han gick under aftonens lopp ännu längre och inviterade formligen oss alla på en liten ungkarlsmiddag i hans nya hem i Norrköping några månader sednare. I sammanhang härmed lät han verkligen ett ögonblick lynnet falla på honom, att lyfta en liten flik af den slöja, som hittils betäckt de sanna förhållandena med ifrågavarande tjenstetillsättning. Han blef nästan varm; han yttrade det helt uppriktigt *och rättfram, att hans mångåriga, icke ovigtiga tjenster för regeringen måhända bordt försäkra honom om denna plats för sin ålderdom, utan allt krångel, utan undanflygter från vederbörandes sida, men att det imedlertid hade stått hårdt; han begagnade den gamla liknelsen om citronen, som man först pressar och sedan kastar bort; han hade visserligen nu fått löfte och han hoppades, att man icke skulle svika det, o. s. v. Hvad som för hvarjom och enom framtedde sig klart af dessa den gamla Minervas förtroliga 5,bekännelser66, var, att Askelöf i djupet af sitt hjerta var missnöjd med sitt folk, att han fann sig mankerad, att han icke ens trodde sjelfva „högstden-samme66 mer, än nätt och jemnt. Hur mycket skäl han egde härtill, visade sig icke synnerligt långt derefter, då „Minerva66 en vacker dag upplyste om att expeditionssekreteraren Askelöf „tillbakatagit sin ansökning till Norrköpings postkontor66, och det officiella bladet några aftnar sednare tillkännagaf, att en generaladjutant och grefve erhållit platsen. Det slog in; citronen var utkramad . . .188

Men jag återkommer från min digression, för att äfven egna några ord åt de begge andra ofvannämnda personerna i det illustra gastronomiska tretalet. Jag lemnar Askelöf, vid ett rågadt bord undervisande lyssnande adepter i gurmandisens högre väsen och anda, eller hos den vackra frukt- och vildthandlerskan på Fredsgatan, — hans dagliga besök, — med kännareblick utväljande åt sig en gödd kalkon, några excel-lenta hjerpar, några rara köksfrukter för säsongen; och jag kommer härifrån förmedelst en lätt och naturlig öfvergång till Crusenstolpe.

Jag ber er en gång för alla bemärka, att här ingalunda är fråga om några litterära, publicistiska eller parlamentariska porträtter, utan att jag vid detta tillfälle endast betraktar de ifrågavarande personerna ur synpunkten af för sin epok märkliga och namnkunniga gastronomer. Crusenstolpe har äfven i detta sista afseende sin plats ovägerligen gifven i Sverges Pantheon. Hans skriftställaretalang i en viss art är af ingen bestridd ; hans storhet som gurmand kan måhända endast fördunklas af en sådan utmärkthet, som den vi nyss beundrat: Askelöf.

Någon skall kanske vilja påstå, att Crusenstolpe i gastronomiskt afseende icke ens gaf vika för Askelöf; för min del tror jag likväl, att man måste göra sanningen den rättvisan, att erkänna, det den sednare hade härutinnan ett icke oväsendtligt företräde. Detta ligger i Askelöfs „klassicitet“. Crusenstolpe var utan tvifvel en ganska ovanlig, en stor, en lysande gastronom, men han saknade det klassiska. Hans karakter, som gurmand, har legat åt ett helt annat håll. Hans styrka i detta, som i hans litterära genre, är att söka i det passionerade. Då Askelöf behandlade sin sak med filosofens, esteti-kerns mogna smak, har deremot Crusenstolpe alltid189

gjort det med känslomenniskans eldiga patos, der Askelöf njöt med det saliga lugnet af en gud, der njöt Crusenstolpe med den vulkaniska lidelsefullheten af en afrikan. Ofta förbiseende något, alltid mindre sträng, i fråga om det metafysiska sammanhanget, den inre andemeningen af en lukullisk servering, betraktade Crusenstolpe snarare hvarje rätt, hvarje godt glas vin, som ett fulländadt förträffligt för sig, och han såg mindre på att göra en måltid enligt konstens reglor, än att göra den ena eröfringen efter den andra, han åsidosatte helhetens stora, evärdliga lag för ideliga detaljer af måhända utsökt, men fragmentariskt värde. För Crusenstolpe

gåfvos egentligen hvarken förrätter, mellanrätter, eller efterrätter, endast rätter; han älskade farcerad charlotte-lök, strasburgergåslefver, ostron, fasan och tryffel, allt om hvarannat, lika godt i hvad ordning; han hälsade dem välkomma, såsom en Don Juan hälsar „la premiére venue44, och han helgade dem med samma värma sin dyrkan, 0111 till frukost, om till supé, om till spanska viner, om till franska eller ungerska.

Detta vill med andra ord säga, att, då hos Askelöf förmågan och konsten stodo i den fullkomligaste harmoni, innehade Crusenstolpe deremot visserligen en utomordentlig gastronomisk förmåga, men saknade onekligen något af detta, som lyfter gurmandisen till en skön och himmelsk konst, i ordets trängre betydelse. Hans inspirationer voro ofta makalösa, men han var icke den man, om hvilken man på förhand kunde tryggt svärja, att han ej möjligen skulle i nästa ögonblick begå en liten gastrologisk sottise, falla från en „leipziger-lärka i papiljott“ pladask ned till en biffstek, från ett vildsvinshufvud ned till grissylta eller från flottbecker-sparris ned i en karott stufvad potatis. Crusenstolpe190

är ett gastronomiskt geni, må rara! men han är icke en mästare att bilda en skola, så som Askelöf var.

Detta omdöme gäller i ännu högre grad om Johanson. Äfven denna man var en gastronom, som man icke kan frånkänna stor, eminent betydelse inom vårt fädernesland. Minnet af de utsökta middagar, jag vill säga: fester, dem han under sin lysande argu-siska tid gaf på Stockholms modernaste utvärdshus och vid hvilka han sjelf som Amphitryon gaf ett så briljant exempel, fortlefver ännu inom hufvudstadens kretsar och skall öfvergå i en ljufligt rosenfärgad tradition till de sednaste åldrar. Men med all sin gastrologiska storhet, stod likväl Johanson, liksom Crusenstolpe, efter Askelöf i klassicitet, i fulländadt och genomfördt system, i konstnärligt, estetiskt medvetande.

Om det skulle tillåtas mig, att med ett ord karakterisera Johansons gurmandiska „jag“, ville jag säga att, medan Askelöfs oöfverträfflighet låg i det klassiska, medan Crusenstolpes gastronomiska egendomlighet var det passionerade, så bestod åter Johansons i ett visst jägtande efter det par ad ox a. Detta stod dessutom i närmaste öfverensstämmelse med hela hans skaplynne, som menniska öfverhufvud, hvilket utmärkte sig bland tusende genom något titaniskt, något af detta högre, Starkoddermessiga, som pryder en man om tre och en half alnar med en kejsareblick och en gång af Alexander den Store. Jag förmenar, att Johanson i gastronomiska ämnen innehade ganska djupa och vidtomfattande studier, jag förmenar likaledes, att han af naturen egt de vackraste dispositioner för att blifva i detta fack en stjerna af första ordningen, äfven från den strängare filosofiska ståndpunkten betraktadt, men hans verlds-omhvälfvande, allt föraktande och underkännande öfver-lägsenhet hade gjort det till en vana hos honom, att191

uti gastronomien, som allt annat, ständigt löpa utom dessa horatianska gränser,

„quos ultra citraque nequit consistere rectumu.

Han blef härigenom paradox, oräsonnabel, till och med befängd, endast och allenast i afsigt att icke likna andra; han vägrade att böja sig under den sanna smakens eviga lagar, icke derföre, att han icke i sitt hjerta hemligen erkände dem, men derför, att de förkunnades af en Askelöf, d. v. s. af en annan, än han sjelf, och han kastade sig heldre in på den aldra besattaste ytterlighet, än att utsätta sig för misstankan att följa en Crusenstolpes exempel, d. v. s. att gå i någons fotspår, i stället för att med breda sulor klifva sin egen väg. Då vi vanligen skrattade åt denna hans tvungna originalitet, då vi sökte göra honom uppmärksam på det understundom rent afvita i dessa hans djerfva innovationer. blef det alltid samma lakoniska svar, högtidligt uttaladt med dessa välbekanta argusiska gomljud: „Det der begriper ni inte, gossar! Ptrhm!“

För sin egen del ansåg han sig naturligtvis med allt detta stå ett helt sekel framom såväl Askelöf, som Crusenstolpe, och då någon i hans sällskap tillfälligtvis nämnde dessa båda namn såsom stora gastronomiska utmärktheter, lät han först förnimmas en vördnadsbjudande fnysning, hvarefter han, olympiskt blickande omkring sig, utbrast: „Det är alltsammans — en usur-perad reputation!a

Jag vet egentligen icke mer, än en enda person, för hvilken Argus-Johanson i köksvetenskapliga ämnen hyst någon aktning; detta var den gamle värdhusvärden Barius. Kär Johanson varsnade honom, der han, alltid fet och varm, visade sig i sin köksdörr med ett bländande förkläde framför sig, ljusnade hans blick192

till ett nådigt leende, och det var en glädje, att skåda dessa begge män, hvilka i medvetandet af en guddom-lig själsfrändskap njöto af hvarandras anblick. När Barius en vacker dag lade sig att afsomna ifrån sina omeletter, — ingen dödlig har presterat dem bättre, än han! — drog Johanson en suck, som verkligen tycktes komma ur hans hjerta, och han uttalade dessa profetiska orden: „med honom är död den sista kocken!tt JEMT LIND. EMILIE HÖGQVIST.

Det var för Stockholms-scenen en lysande tid, den period, då Jenny Lind ännu var Jenny Lind och vår Lind, då publiken ännu trodde blindt pä Dahlqvists sepulkrala struptoner och ingen ännu upptäckt att Herr Gtinther saknade en viss icke alldeles öfverflödig ton i det högre registret !

Vi voro omgifna af idel artistiska lejon och lejoninnor, man lefde i ett beständigt rus af förtjusning och man njöt i fullt mått af det lyckliga medvetandet, att i ^dramatiskt och lyriskt^ afseende vara verldens första nation. I en sednare tid inträdde upplösning, tvifvel och den förbaskade kritiken; då ännu kritiserade vi icke, vi applåderade. Och kritiserade dock någon undantagsvis i ett obevakadt ögonblick, ve honom!! „De me ipso fabula narraturu.

Af lyriska utmärktheter under denna gyldne tid hade vi till en början Belletti. Redan blotta namnet säger tillräckligt, att herr Belletti, jag menar signor Giovanni Belletti, var ämnad att i en sådan huf-vudstad, som vår, blifva ett ganska reputerligt lejon. Det är ytterst naturligt att vi, som i all verldens tid varit dömda till dråpliga snillen på „bom“ och „qvistu, till pyramidaliska talanger på „ström“ och „berg“, till sekulariska utmärktheter på „stedt“, „lund“ och andra dylika lunsiga ändelser, det är naturligt, säger jag, att

J3194

vi skola finna någonting pikant och tilltalande i blotta ljudet af dessa ljufligt klingande italienska namn på „ini“, „etti“ och „oni“, hvaraf den utländska konst-verlden är full, men hvilka varit oss nästan alldeles förnekade alltsedan det förtjusande herrskapet Ambro-siani hedrade vår operas tiljor med sina piruetter. Ingen bör således förundra sig öfver att det genast väckte någon sensation, när man för diverse år sedan en vacker dag fick höra omtalas, att en ung italiensk herre, som kallade sig Balletti eller Belletti och dessutom till förnamn skref sig Giovanni, alldeles som don Juan, skulle uppträda på vår lyriska scen. Herr Belletti debuterade med en konsert, hvilken imedlertid icke slog fullkomligt väl ut. En del herrskaper och konnässörer, hvilka på förhand föresatt sig, att i den utländska debutantens sång finna en typ af den äkta sydländska metoden, en fläkt från sjelfva italienska operan i Paris, underläto visserligen icke att applådera herr Belletti med hela kraften af sina glacéhandskar, men andra, för hvilka det der äkta italienska i den unga signorens sång ännu egde någonting ytterst främmande, gingo ända derhän i oginhet, att de påstodo honom endast kunna hojta i stället för att sjunga, och en tidning yttrade dagen derpå helt oförställdt, att man i; herr Belletti väntat sig finna en romare, men i stället endast funnit en — råm a re. Belletti förlorade likväl icke modet, han beräknade ganska riktigt att, såsom en menniska kan vänja sig vid allt, skulle Stock-holmspubliken äfven småningom kunna vänjas vid italienska rulader och musikfigurer, och man återsåg honom sålunda efter någon tid såsom på fullt allvar anställd vid vår scen =. i egenskap af förste bassångare på stat.

Det omslag i publikens tycke, hvarpå Belletti gjort195

räkning, infann sig i sjelfva verket långt förr, än man kanske kunnat vänta sig vid betraktande af hans misslyckade debut. En och annan, som hört italienare sjunga utomlands, försäkrade och bedyrade i alla salonger, att herr Belletti innehade den moderna stilen i dess högsta potens, och att det just var dylika strup-effekter, som gjorde de stora utländska sångarnes lycka. Herr Belletti blef småningom upphöjd till heder och värdighet af en ny Lablache, och man sade med fullkomlig tillförsigt: „Få vi nu endast äfven mamsell Lind till Paris på några månader för att utveckla sig till en annan Giulia Grisi, så hafva vi här en italiensk scen komplett, och den är en narr, som sedan reser till Paris för att söka en sådan!“

En ganska vigtig sak, som härvid icke bör förglömmas, är, att herr Belletti utom sitt melodiska namn äfven egde en ganska pittoresk sydländsk fysionomi med lockar af „hesperisk midnatt^, jemte andra i högsta måtto intressanta accessoirer, samt att allahanda småhistorier, sanna eller falska, lika godt! hviskades från man till man

om signor Bellettis föregående lefnadsöden, alla af art, att återkasta på personen en pikant och halfromantisk dager. Nogaf! herr Belletti blef sålunda för en lång tid högsta hönset i korgen inom ett visst slags artist-aristokrati, som småningom hade bildat sig i vår hufvudstads han betraktades i allmänhet ungefär såsom någonting stötande på diplomat, på utländsk chargé d'affaires inom vår konstverld. Med ett ord sagdt, hans bas-toner ansågos såsom litet förnämare, än alla andra bassångares, och när Belletti på en enskild soirée i ett hus vid Drottninggatan eller Skeppsbron slog sig ned vid fortepianot, för att qväda en „can-zonetta", var det en så utmärkt heder med det, att sjelfva hofmarskalken Beskow, hvilken af gammalt196

varit en både kompetent och nobel konstdomare, gjorde sig mödan stiga fram och försäkra sångaren om sitt höga bifall. Det är nu onekligt, att Belletti i några afseenden egde åtskilligt framom flertalet af sångare i vårt land, han egde en inom sin genre och i en viss mening högt utbildad metod, han var fullkomligt herre öfver sin röst och dessutom en ganska musikalisk man, såsom de flesta italienare äro det af naturen. Men å andra sidan fanns hos herr Belletti mycket till och med vä-sendtligt, som, långt ifrån att förtjena upphöjas till förebild, tvärtom på ganska goda skäl borde utan misskund improberas. Jag förbigår att tala om sjelfva rösten, hvilken hos Belletti var långt ifrån att ega någon egentlig skönhet, men hela manéret egde alltför mycket onaturligt framkrystadt, kantigt och hårdt, hvarförutan han uppenbarligen gick alltför långt med sina tonvi-biationer, hvilka visserligen någon, gång med fördel användas äfven af den italienska skolans största sångare, men deremot, om de göras till en stående form i tid och otid, ohjelpligen förfalla i någonting hvad vi kalla klockarmessigt. Herr Bellettis buffasång hade i synnerhet lyckats vinna mycket bifall till höger och venster, men en opartisk kritik nödgades göra den anmärkningen, att, om Belletti här verkligen ädagalade mycket „buffbneri", gaf han oss deremot temligen litet af verklig sång. Hans långa löpningar skalan utför ända ner i halsgropen, hans fl erahan da oartikulerade biljud, såsom snattringar, hojtningar, gurglingar och himlens gud vete livad de allt skola kallas, kunde måhända passa för en artist af det slag. som man i utländska städer träffar i gathörnen, roande en hop sysslolöst folk med sina gestikulationer och sin „buffa-sång", men ur en verkligt estetisk synpunkt läto de sig icke försvaras och det var också på ett helt annat197

sätt t. ex. den ofvannämnda Lablache förstod att lösa buffasångarens problem att förena sång och skämt.

Man påstod, att herr Belletti skall hafva börjat sin bana med att hugga i marmor, jag vet icke, om ryktet sade sannt, och det kan också vara fullkomligt likgiltigt. Det vissa är imedlertid, att herr Belletti skulle kunnat karakteriseras såsom ett slags stenhuggare äfven i musiken, — att han alltid var en „riktig huggare64, behöfver icke sägas! — han var, om man får fortsätta bilden, säker på sin hand, han högg sällan falskt, men han högg; skalor, passager och satser ramlade som tunga stenstycken om hvarandra, och sjelfva fioritu-rerna, dessa musikens arkitektoniska prydnader, röjde i all sin grannlåt det klumpiga ämne, hvaraf de voro gjorda.

Herr Julius Gunther började sin artistiska bana vid den kungliga operan i en den mest behagliga tid och under de fördelaktigaste förhållanden. Sällström hade redan länge sjungit på sista versen, och Robach, som ville så väl, men hvars förmåga och ressurser icke motsvarade den goda viljan, hade allt mer och mer befästat den öfvertygelsen hos publiken, att man i honom icke kunde vänta mer, än en ganska svag ersättning för den förre. Den kungliga teatern hotades alltså med det öde, att en vacker dag se sig så godt som utan någon första tenor, åtminstone någon, som med fördel kunde användas i den större operan. Herr Julius Gunther kom i detta ögonblick, „som från höjden44, och de båda ofvannämnda artisternas icke långt derefter inträffade, nästan samtidiga frånfälle bevisade, att det verkligen var i grefvens tid försynen, som vakar öfver alla, till och med öfver en herr Backman, dåtidens kgl. teaterdirektör, täckts förbarma sig öfver det arma institutet vid Gustaf Adolfs torg.198

Herr Gunther skulle kunnat säga med den store fältkaptenen Julius Csesar: „Jag kom, jag såg, jagseg-radea. I sjelfva verket, om herr Giinther icke precist var någon Csesar, icke ens någon kapten, var han imedlertid åtminstone en „Julius" och hade just nyss lemnat krigsgudens fana, för att svärja eden under sånggudinnornas. Han debuterade i „Fra Diavoloa med en säkerhet och hållning, en sannskyldig 5,pliu, som skulle gjort uppseende till och med på en parad; profvet var ingalunda bland de lättaste, i synnerhet, som man ännu hade i färskt minne

Sällströms lysande triumfer i samma roll, men den unga sångaren genomgick det med en framgång, som man knappast kunnat vänta.

Såsom redan blifvit y ttradt, hade herr Giinther icke väl gjort sitt inträde på den sceniska banan, förr än tillfälligheterna der dnvisade honom en plats bland vår operas förnämsta och egentliga pelare. Man gjorde visserligen redan efter hans första debut den observationen, att hans röst hvarken egde något ovanligare omfång eller någon särdeles styrka, men å andra sidan måste man erkänna, det han alltid med mycken talang förstod att draga parti af alla sin rösts tillgångar och så hushålla dermed, att han alltid bevarade det så till sägandes eteriska i sången, om än på bekostnad af dess mera materiella element: kraften, uthålligheten, volymen, och, såsom en man med musikalisk känsla, var han alltid en ganska intressant exekutör af sådan musik, der han fick lyda sitt estetiska sentiment, utan att tyranniseras af några kompositionens öfverdrifna anspråk i afseende på organ och skola.

Inom societeten, der signor Belletti var att anse såsom ett slags markis, ehuru en icke fullt lyckad, var herr Gunther blott en gentleman, men — en lyckad.199

Till dessa båda ofvaimämnde storheter för dagen kom Jenny Lind som den tredje i det charmanta lyriska klöfverbladet.

Måhända aldrig har hos oss en konstnär erhållit inom en kort tid en så stor betydelse, som „mamsell Jenny Lind44.

Det var icke särdeles längesedan, hon ännu hade varit den lilla småklipska eleven, försökande sig i vådevillen och den mindre komedien, alltid röjande ovanliga anlag, men anlag, dem man med ett slags hemlig misstro betraktade, liksom fruktande, att de skulle som en brådmognad frukt bära intet frö för framtiden.

Det förgick några år, och man öfverraskades en vacker qväll af att finna den lilla Jennys namn på „Friskyttensu affisch. Man vet, hur hon genomgick detta sitt första större lyriska prof, och hur Webers mästerstycke från den stunden var kalladt till ett föryngrad t lif på vår scen.

Hennes rykte var sedan den aftonen endast i jemnt galopperande. Hur man har slitits om henne i den lysande verlden!! hur aristokratien har promenerat henne i sina landåer och låtit henne hemta frisk luft på sina villor, hur gulhandskarne hafva gått hvarannan i vägen om hennes hand på balen! hon har varit illustrationen på alla enskilda soiréer och det magiska lockmedlet för alla offentliga musiknöjen, man har sjungit serenader utanför hennes fönster och öfverraskat henne med subskriberade silfverserviser, man har lito-grafierat henne i alla möjliga formater, man har tryckt henne på silkesnäsdukar, man har diktat verser till hennes lof och tillegnat henne sina kompositioner, man har uppkallat efter hennes förnamn både luktvatten200

och snussorter, och man har intagit henne som medlem i alla möjliga förnäma välgörenhetsinrättningar.

Hvad var klaven till det förtrollande inflytande, som hon sålunda utöfvade på publiken?

Var hon en skönhet, strålande framför alla, såsom Aphrodite i de olympiska gudinnornas krets?

Flera älskvärda varelser, än jag törs uppräkna, skulle säkert härtill i sitt hjerta svarat ett föga tvetydigt nej, medan de framför toiletten redde sina vackra lockar till den väntande balen.

Hade hon en röst, hvars make aldrig varit hörd i våra salonger?

Hundra nordiska sångfoglar skulle uppmanat den till täflan, och icke få skulle i åtskilligt — täflat med framgång.

Det var hvarken som aktris genom en bländande fägring, — och man vet, hur mycket detta enda ofta verkar! — eller såsom sångerska genom oerhörd storhet i sin röst, hon så mägtigt anslog allmänhetens sympatier; men det var likväl såsom aktris och sångerska i förening hon egde ett tredje, hvarigenom hon vann oss alla.

Det var denna föredragets eld, denna dramatiska verve, som framqväller ur det innersta och elektriskt meddelar sig åt åhöraren; det var detta lif af musik inom bröstet, som ofta åt äfven den alldeles obearbetade menniskorösten, åt sången i dess naturtillstånd, ger ett så intagande, rörande, hänförande uttryck.

Jenny Lind har aldrig varit en röst af aldra första ordningen, om man afser rösten såsom blott instrument; det har hos oss aldrig varit så ovanligt, att finna sådana både af större omfång, af mera metall och mera böjlighet, — jag behöfver här blott erinra om mamsell Widerberg, redan då utsjungen, men en gång vår201

Malibran, en Malibran utan skola, men med hvilken röst, o, J näktergalar! — Det är genom flit och metod Jenny Lind gjort af denna röst i mekaniskt afseende något utmärkt och mer, än kanske någon annan skulle kunnat göra, men detta ensamt för sig skulle dock aldrig satt henne på den höjd, hon intagit inom den musikaliska konstnärsverlden. Till detta sednare fordrades den poesi, den egendomliga „färgton", hvarmed Jenny Lind förmådde att omgjuta sitt föredrag och sålunda förhöja effekten af de enklaste toner och förädla sjelfva det i och för sig intetsägande och platta, så fort hon trädde fram på scenen eller satte sig vid pianot. Hemligheten af hennes konst var, att hon ej blott kände hvad hon sjöng, utan ofta kände till och med ännu litet mer, än hvad sjelfva skalden eller tonsättaren räckt till att prestera.

I detta sist antydda afseende var Jenny Linds „succés", naturligt nog, aldrig mera fullständig, än i de moderna operorna, der hon var mera ensam om sin triumf, medan hon i de klassiska musikpjeserna delade den med kompositionen. Äfven om partituret i wNorma", wLuciea, „Sonnambula", „Robert", erkännes ega åtminstone fragmenter af verklig tonpoesi och goda intentioner, framförallt i det patetiska, var dock hennes konst det alldeles öfvervägande medlet till styckets framgång, enär hon icke blott på ett genialiskt sätt återgaf dessa särskilda stumpar af en mera äkta musik, — ty detta har man hört äfven många andra sångerskor göra lika bra, styckvis till och med ypperligare , — utan förstod, att verkligen underbart deraf skapa ett vackert helt, att med dessa enskildheter af ädlare halt liksom täcka de svagare ställena ungefär så, som man med de fylligare och vackrare bladen af några sparsamma rosor och camellior skyler i kransen202

de fattigare blomsterna och den magra karkassen, med ett ord, att så draga fördel af det tillfälliga bättre, att hela hennes „parti" erhöll en karakter och tillräckligt mycket för att besticka och underhålla åhörarna. På detta sätt gjorde Jenny Lind t. ex. Norma till en både dramatiskt och musikaliskt stor roll, under det de italienska sångerskorna, — och jag har i denna opera hört de bästa, — brukat för det mesta endast förträffligt utföra de mera pä effekt anlagda numrorna, låtande resten passera och sålunda nöjande sig med att gifva takter i stället för scener, genistreck i stället för en komposition. Det är i sanning förvånande, hur Jenny Lind ofta, supplerande maestro Bellini eller Do-nizetti med sitt eget snilleförråd, förmådde att åstadkomma en gyldene solskensdag, der de flesta endast hade att bjuda på en och annan solglimt, eller en majestätisk naturrevolution, der andra blott hade kornblixtar i sin magt, hur hon lyckades att lägga mening, idé, passion, i de aldra otacksammaste fyllnadssaker och hitta guldkorn bland idel halmstrå. Hon tog dessa maestri på sina kraftiga armar och lyfte dem upp på en pjedestal, dit väl ingen ens af dem sjelfva anat, att de skulle kunna komma upp, och hon klappade dervid den förbluffade komponisten förtroligt under hakan: „der skall du stå, maestrino mio caro! du är ju större, än du sjelf vet af, du är ju praktfull, du är ju stolt, du är ju en gud!" Hon var i detta afseende vida mera älskvärd, den lilla Jenny, än en viss monark, som för hvarje gång han öfverhopade sin favorit med ett nytt nådetecken, plägade yttra: „jag skall göra dig så stor, så stor, att du till slut — skall skämmas för dig sjelf."

Jenny Lind var, såsom af det föregående äfven naturligt framgår, en afgjordt dramatisk sångerska,203

och det vore derför äfven orätt, att mäta henne efter måttet af vissa berömda utländska sångerskor, hvilkas egentliga styrka ligger i hvad man kallar bravuren. Hon har visst icke saknat virtuositet, hon har egt alldeles tillräckligt deraf för sitt behof, men på denna vädjobana skulle hon dock blifvit af flera grundligt öfvervunnen. Den mekaniska färdighet, hvarmed vissa fransyska operasångerskor i våra dagar utföra de vildaste omöjligheter och, såsom t. ex. Marie Cabel, ändå utföra dem gratiöst, förtjusande, nästan som det var naturen sjelf, den kom Jenny Lind på sin tid aldrig ens till halfva vägen nära, den stora allmänheten hos oss hade ejheller en aning derom, men häraf följer, strängt taget, icke synnerligt annat, än att Jenny gjorde klokt, som hon gjorde, i att aldrig söka sina lagrar i detta Paris, der man vördar det solida, men heldst går och hör det briljanta, der man dyrkar Mozart i sina stilla tankar, men heldst passerar hans tempel förbi. Jenny Lind skulle i den franska hufvudstaden alltid vunnit en ^framgång af aktning44, men aldrig gjort furore, och detta var icke den minst nyttiga lära, hon

drog af sin séjour i Paris under Garcia. Deremot hade hon snart i Tyskland lärt att känna „seine Pappenheimer44; med litet Händel, visligen anbragt pä rätta stället, och med en nödtorftig portion andakt i programmet lade hon äfven det stolta Albion för sina fötter, hvar-efter hon, redan en europeisk ryktbarhet, icke hade så svårt, att likaledes göra Nordamerika till sin vasall. Jenny Lind har alltid varit ett klokt fruntimmer, hon blef det åtminstone mycket snart från att hafva varit ett muntert, upprymdt och naturfriskt barn; mången fann den „himmelska44 Jenny, då hon förekom utom scenens bräder, till och med i allmänhet för mycket klok. Derom vill jag nu icke tillåta mig, att hafva204

någon bestämd mening; det hörer till pratet, liksom detta andra om hennes förskräckliga from het och guds-nådlighet uti en sednare tid, om hennes tillgifvenhet för qväkaresekten och hennes aktier i ostindiska mis-sionsentrepriser.

Till kapitlet om Jenny Linds verkliga klokhet må deremot utan tvifvel räknas, att hon haft den sjelföfver-vinnelsen, att sluta i tid och söka en huslig lycka i stället för den aldrig rätt säkra konstnärliga, hvilken beror på en allmänhets nyckfulla tycke. Jag medger, att det för många var en högst slående öfverraskning, när det en dag om vintern 1852 förspordes från Boston i Amerika, att denna Jenny, hvilken man vänjt sig att betrakta som en himmelsk hägring, som en förkroppsligad ton, som ett luftigt, poetiskt något i blonda lockar, endast för tillfället utrustadt med ett par fötter, beräknade för en knagglig, men kort jordvandring, att denna Jenny, i hvilken några till och med tänkte sig den nya heliga jungfrun eller åtminstone ett ypperligt helgonämne, — helt plötsligt hade tagit sitt afgjordt jordiska beslut att— gifta sig, och med hvem? Meden af dessa lorder, markiser, prinsar, hvilka så länge gått utanför hennes fönster, suckande de mest romantiska suckar? nej, med „en herr“ Goldschmidt, — pianist. Man kunde icke försona sig med denna tanka, att hon, den högre uppenbarelsen, fenomenet, idéen, hon, den europeiska, den transatlantiska, skulle sluta med någonting så „platt“, som en madame, hvad var det nu? — madame Goldschmidt, och från sin madonnahöjd ramla ner i en smutsig judgata i Hamburg, och man hade nästan lust att bli desperat deröfver. Det haglade qvickheter — onda qvickheter! — öfver den ännu nyss så afgudade. „Således,“ -- sade den ena, — „detta, hvad vi an togo för en lysande stjerna på firma men tet,205

det var endast en — holländsk dukat, som nu blifvit stoppad i en tom skinnpung!44 „Aldrig har väl någon

menniska gjort ett mera briljant b oston - parti,44

— utlät sig den näsvisa wFreischiitz44 i Hamburg, — „än denne herr Otto Goldschmidt !44 En tredje förmenade, att detta Jenny Linds steg endast var en „re-miniscens urSömngångerskan44, medan herrGoldschmidts var en vanlig „Moses-fantasi44 i den thalbergska „mira-kulösa44 genren. Imedlertid var och förblef vår Jenny på det fullständigaste sätt gift, och i sjelfva verket var ju detta hennes sak och ingen annans. Hon har nu sin fashionabla „terrace44 utanför London och sin förmögenhet i goda banker, sjunger ännu någon gång litet Händel, står väl hos drottning Victoria, tycker visserligen icke precist om herr Westerdahl, men älskar alltid sitt gamla Sverge; har för öfrigt bidragit sitt till att ätten Goldschmidt icke skall utdö af jordens rund.

Samtidigt med dessa den lyriska scenens ofvan betraktade meteorer hade vi inom det dramatiska området andra, icke mindre lysande teatersolar, teatermånar, o. s. v. Hjortsberg var visserligen endast ett stort minne och många af den näst föregående epokens yppersta talanger började redan få litet höstkulör; liksom Lindström i operan länge varit blott den tynande skuggan af en vacker röst och för det mesta endast med „stora44 eller „lilla gesten44 antydde för fåfängt lyssnande åhörare, att han verkligen sjöng af all sin förmåga, liksom tjusaren Sällström, — jag har nyss sagt det, — redan var i förtid förbi, sålunda började äfven fru Torrslovs tragiska näsduk bli litet utsliten (och vi minnas, hur hon vred den, hur hon misshandlade den, i femte akten af ett sorgespel!) ochfruErik-sons parfymerade koketteri i den högre komedien bli en smula „hors de saison44, sålunda började man äfven206

kunna herr Sevelin utantill i det lägre lustspelet, herr Sevelin, den femte radens förtjusning, en komiker med anlag, hvilka dock tidigt hade stelnat i ett falskt ma-nér, mot slutet snarare en „clown“, (ehuru en i denna art måhända förträfflig,) än en skådespelare i ordets sanna mening. Men vi hade ännu bröderna Kinmans-son, begge i särskilda genrer ypperliga både dramatiska och lyriska utiliteter, till och med mer, än det; vi hade den

aktningsvärda Almlöf, vi hade på Djurgårdsteatern Torrslov i „Strozzi och Martinou, vi hade åtskilliga små nya, näpna aktriser, vi hade i tragedien den „genialiskeu Dahlqvist.

Herr Dahlqvist var lejonet, det svenska lejonet vid sidan af signor Belletti, som var det afrikanska. Han hade nyss förut stått i sin väl furnerade salubod och afmätt bombasiner och trådtyll åt sköna kunder, men en vacker dag kastat alnen i vrån, tagit kotur-nerna på och uppträdt i sin högtidligare skepnad som hjelte i dramat och sorgespelet. Han hade — misslyckats, men derför icke förlorat modet. Efter att några år hafva öfvat sina vingar i landsorterna, var han återkommen till hufvudstaden, hade ånyo debuterat på den kongl, teatern, hade ånyo haft att strida med mycken otur, men slutligen uppnått, först att väcka en viss uppmärksamhet, derefter att få för sig ett parti, med hvars tillhjelp han efterhand lyckades att blifva någonting „noch-nie-dagewesenesa. Dahlqvist egde, det måste medges, oaktadt sin falska patos, sin benägenhet att slå öfver i excentriciteter och stundom ren karrika-tur, sin af naturen icke behagliga organ och sin ofta alldeles onaturliga och maniererade deklamation, åtskilligt, som dock gjorde en viss verkan, och något, som var godt. Tuktad i en riktigt god och sträng skola, skulle denna aktör kunnat blifva annat och mer,207

än han blef, men så mycket bör till hans fördel med-gifvas, att, hur förkrystad, hur osann han i allmänhet var, egde han likväl ögonblick af en bättre inspiration och var åtminstone alltid karakteristisk, om icke mera. Intet kan tänkas olyckligare, än herr Dahlqvist i en älskares blåa frack och spända pantalonger, men i den spanska riddarmanteln, i stråtröfvarens bredskyggiga hatt, var han alltid en figur för scenen, och den talangen har han i hög grad haft, att, åtminstone hvad just figuren angår, skapa ständigt något nytt och typiskt. Han har måhända, när allt kommer omkring, haft sin egentliga kallelse i det slags prestation, som kallas — „tableau vivant“.

Af „partiet“ betraktades Dahlqvist åter som ett högre väsen. När han om sommaraftnarna satt för sig sjelf nere på „ Strömparterren “ och gjorde tablå, (ty han älskade detta äfven utom scenen,) stirrande framför sig utåt vattnet och absorberad af sina tankar, ^tänkande på ingentingu, gingo hans dyrkare omkring honom på tå, — liksom det nyligen berättades från Neapel om lazzaronerna, fruktande att störa Garibal-dis drömmar, — och hviskade till hvarandra med ett ängsligt, mystiskt runkande på hufvudet: „Hm, hm! Au, au! i dag är han så dyster, så dyster!a När han från en repetition på teatern begaf sig tvärs öfver gatan och kom in på Pohls kafé, sågs han vanligen 'med en vålnads afmätta steg klifva fram till disken, nicka åt den trefliga mamsell Rose en molnfull hälsning och med en glasartad uppsyn betrakta de uppställda tårtorna; hans vänner vid småborden lade pannorna tillsamman och suckade: „Hm, hm! Au, ve! vår stackars Hamlet !a men när mamsell Rose ändtligen gjorde slut på tragedien med ett inställsamt: „En anisett? herr208

Dahlqvist!44 var det Hamlet, som svarade: wJag tror nästan heldre — en persiko!44

Vi hade alltså på den manliga »sidan herr Georg Dahlqvist såsom vår scens stora karaktersmask, men vi hade för samma talscen äfven en storhet på frun-timmerssidan, hvars namn jag ännu ej nämnt, en till den grad sann „lionne44, att hade hon och Jenny Lind icke haft hvar sin, noga afskiljda, konstnärliga verkningskrets och segerbana, skulle en af dem ovillkorligen måst blifva sönderrifven af den andra; jag föreställer mig för öfrigt, att det i sådant fall skulle varit den blonda Jenny, som temligen afgjordt behållit platsen, ty Emilie Högqvist, (det är om henne jag vill tala,) hade i sanning inom „lejoninne44-huden alltför mycket hjertat af en blyg dufva.

Var mamsell Högqvist verkligen den ovanligt förträffliga skådespelerska, den i allo utmärkta konstnär-inna, hvartill den allmänna meningen under en följd af år ständigt högljuddare proklamerade henne? Hon var enligt min tanka både en sann konstnärinna i ganska mycket utaf sin rika repertoire, hon var alltid en tilltalande och intressant aktris, äfven der hon blott var hvad hon redan var af naturen. Mera af slump och mycket tidigt inkastad på skådespelarebanan, — under det Dahlqvist drogs dit af vild passion, — utan tvifvel äfven från början knappast aktande uppå livad dramatisk konst vill säga, — under det Dahlqvist derom hade gjort sig åtminstone sina egna kuriösa idéer ganska tidigt, — kom Emilie Högqvist likväl inom några år till en dramatisk ståndpunkt, som för den sednare alltid förblef mer och mindre främmande. Hon förhjelptes dertill genom sin medfödda smak, genom sin säkra blick och alldeles ovanliga uppfattningsförmåga. I sitt sednare stadium 6tuderade hon äfven,209

och med mera allvar, än de flesta tilltrodde henne, läste och tänkte sig ganska grundligt in i sina roller, men hon

observerade dock mest; hennes resor hade i detta afseende gagnat henne ofantligt, hon såg allt, urskiljde det bästa med en makalös instinkt, om ej med kritiskt medvetande, samt hade en stor talang att sjelf tillegna sig detta, för att sedan med lif och friskhet återge det. Med full sjelfständighet skapade hon få roller, om hon i strängare mening ens skapade någon,

— och från denna synpunkt uppfyllde hon icke vil-koret för att kunna räknas till den nyare tidens stora skådespelare-genier, — men när hon efterliknade, tog hon med riktigt grepp på saken det bästa föredömet af hundra och lyckades ofta beundransvärdt, att af sina spridda intryck, erinringar och observationer från lifvet eller från främmande skådebanor bilda ett helt, som åtminstone i hög grad närmade sig karakteren af en originell, organisk skapelse och som alltid mer och mindre obetingadt tillfredsställde åskådaren, medan åter Dahlqvist, skapande på egen hand, men ofta för-vändt och till och med rent absurdt, sällan eller aldrig tillfredsställde mer, än till några tiondedelar, och äfven detta under reservation ; (jag jemförer ånyo dessa begge samtida sceniska berömdheter, emedan de, ehuru hvar-annan i grunden så olika, dock förträffligt tjena till att mäta hvarandra.) Det torde vara en sanning, att vi någon gång, framför allt i sådana stycken, der det icke egentligen gjordes anspråk på utvecklandet af en större dramatisk genialitet, närmast applåderade i mamsell Högqvist den sköna och behagfulla qvinnan, de vackra ögonen, den lilla koketta locken i pannan och de alltid af smak och friskhet utmärkta toiletterna; det är också sannt, att man någon gång gaf henne att lösa uppgifter, der hvarken hennes konst eller hennes indi-210

vidualitet, icke ens hennes fysik, räckte till och der hennes prestation alltså trots den bästa vilja i verlden och de berömvärdaste ansträngningar blef någonting ofullständigt och endast af ett relatift värde; men å andra sidan, i sådana roller, der hon verkligen varpå sin plats och der det gafs henne tillfälle till att göra litet mera af sitt parti, än blott och bart en uppvisning af den nyaste parisermoden i en bländande lyx af sammet och blonder, perlor och juveler, eller endast en ledig utvexling af mer eller mindre fadda repliker, der, hur var hon icke ofta oemotståndlig genom en osökt känslofullhet, intagande genom friskhet och grace, öfverraskande genom de lyckligaste ingifvelser! Hon var då präktig i sin harm eller sin stolthet, gripande i sin smärta, förtjusande i sin lekfullhet och sitt skämt, och om man äfven vid allt detta naturligtvis icke glömde eller förbisåg den ungdomliga fägring, hvilken spridde sin förtrollning öfver det hela, gjorde man Emilie Högqvist dock opåkalladt och gerna den rättvisan, att erkänna, det hon på scenen var något vida mer, än endast „en vacker person64 på höjden af sin samtids — konst att kläda sig.

Så länge mamsell Högqvist var den firade damen och i samma proportion den med all verldens goda öfverhopade, strödde hon omkring sig af sitt öfverflöd icke blott i butikerna, utan äfven i armodets vrår, och hennes goda hjerta förnekade sig lika litet, som hennes luxuösa nycker. Icke en, men flera gånger räddade hon ur det yttersta elände den stackars bortkastade sångerskan Widerberg, hvilken för henne dock var en alldeles främmande person, under det att andra, som varit mamsell Widerbergs kamrater och blifvit stora genom hennes fall, icke längre ens vidkändes namnet af denna under en lång tidsföljd så förgudade „Susan-211

naa, till och med ännu helt nyss förförisk och fängslande med den knappa återstoden af en fordom alldeles vidunderligt herrlig röst och med endast misstänkta erinringar qvar af en förhäxande skönhet. Emilie Högqvist var, så långt hon kunde, stundom ändå litet längre, hjelpsam och rundhandad, utan ringaste anspråk på att få tack derför, och ännu mindre på att derför erhålla någon offentlig „mention honorablea; om också många mottogo hennes gåfvor spotskt och gengäldade henne uselt nog, visste dock andra i sin fattigdom att verkligen värdera och älska denna barmhertighetens hulda fé, åt hvilken en hop förnäma Magdalenor drogo på näsan och åt hvilken Jenny Lind heldst vände ryggen, och underrättelsen om hennes tidiga död i en vinkel af utlandet, för tidig för hennes konstbana, likväl lagom nog måhända för hennes enskilda lif, så rikt på skiften och till slut så pröfvadt, mottogs säkerligen här hemma icke utan en varm tår i månget öga, som hon någon gång med öppen frikostighet och öm medkänsla fått att blicka någorlunda tröstfullt på morgondagen.

Jag har ofvanför erinrat om att Emilie Högqvist redan som barn hade kastats in i teaterlifvet, att hon förmodligen länge icke sjelf ens anade, hvad hon på denna bana skulle kunna bli och i grunden också temligen likgiltigt

betraktade sakens allvarsammare sida; hela denna hennes första period, dä hon, om icke precist skådespelerska sjelf, likväl lefde sin dag fram bland så kallade skådespelare och i en så kallad konstverld, var en liten roman, full af äfventyr och fataliteter, ömsom att gråta, ömsom att skratta åt; mamsell Högqvist i sin sednare lysande epok drog sig alldeles icke för att sjelf minnas och äfven för andra omtala en eller annan episod af detta hennes tidigare212

artistiska sigenarlif; bland andra dylika minnen har jag af henne sjelf följande anekdot, hvilken måhända innehåller blandad dikt och sanning, men hvars detaljer, åtminstone så vidt de beröra Emilie Högqvists egna ungdomsförhållanden, torde få gälla som fullt historiska.

Det var i mamsell Högqvists mest lysande dagar. Hon hade nyss hemkommit från Frankrike, der hon hade studerat den parisiska skådebanans mest utmärkta mönster och införlifvat sig med deras framträdande förtjenster. Stockholm hade återsett sin firade Emilie mera gratiös, än någonsin, mera intagande i toilette och skick, mera säker, ledig och konstnärligt utbildad på scenen, mera underhållande och älskvärd i sin konversation, mera „dame comme il faut44 i sina salonger.

Hela verlden gjorde det också numera till föremål för sin ärelystnad, att erhålla inträde i hennes praktfulla våning på hörnet af Fredsgatan och Gustaf Adolfs Torg. Detta var mer än modsak, det var en lätt förklarlig önskan, att personligen lära känna denna tjuser-ska, som man visserligen hade tillfälle att på skådebanan hvarannan afton beundra, men om hvilken tusen munnar förkunnade, att hon likväl var mest beundransvärd i sitt hus, sin enskilda krets. Som händelsevis långt förut personligen bekant med mamsell Högqvist, hade jag den lyckan att redan några dagar efter hennes återkomst till Stockholm, och medan hon ännu, hvilande ut efter resan, höll sig temligen sluten inom sina „petits appartements44, finna dörren till den lilla féverlden öppen för mig, och jag blef en deltagare i åtskilliga små ytterst trefliga cirklar, till hvilka den spirituella aktrisen för omvexlings skull, med uteslutande af de lysande uniformerna, hvilka eljest ständigt belägrade hennes dörrar, samlade endast några213

få vänner af sin artistiska omgifning jemte några litteratörer.

En afton suto vi der, ett litet slutet koteri, i Emilie Högqvists galasängkammare, den med de svällande dos-å-dos’erna och dessa vidtberömda étagérer med de tusen små fantasi- och lyxartiklarna, dels presenter från gud och hela verlden, dels hemförda minnen från utlandets mest lysande konst- och industri-utställningar. Det gafs dessa qvällar hos mamsell Högqvist endast hvad man i hofspråket kallar „liten taffel“. Man satt några timmar och samtalade i all förtrolighet, icke blott om dagens händelser, men äfven om litteratur och konst, derunder man ofta frapperades af den sköna skådespelerskans träffande reflexioner och iakttagelser, samt vidsträckta lektyr; någon af sällskapet satte sig af och till vid det lilla uppstående fortepianot och kastade några lekande toner omkring sig, det hände äfven att mamsell Högqvist sjelf trädde till instrumentet och gaf sina gäster till bästa ett litet stycke, föredraget utan allt anspråk, men täckt och behagfullt, som allt hvad denna af naturen sällsynt utrustade qvinna företog sig. Under tiden serverades helt „borgerligt“ litet frukter, champagne och seltersvatten. Derefter en supé på fullkomligt fri fot, halft stående, halft sittande, vid några små runda bord, liksom af en slump framrullade här och der i matsalen! några få rätter, ett par buteljer vin, icke fler, men alltid af utsökt beskaffenhet, och till slut en liten dessert af en temligen fantastisk mångfald, men utan krokanskryt. Man var framför allt ogenerad, man hade till och med, om man så vill, sitt lilla sjelfsvåld, man superade något, men skrattade ofantligt, man tömde sina glas, men hufvudsakligast för att få tillfälle att säga något skämt dervid. Emilie Högqvist hoppade härunder likt en sprittande svala214

mellan småborden, hade ett ord för alla, en af sina vackra blickar för hvar och en, hon var den outtröt-ligaste, uppmärksammaste, mest förekommande och oemotståndligaste värdinna, hon smög sig bakom ens stol, bortsnappade ur ens händer den tomma tallriken och räckte i stället fram en annan, beledsagad af en den lilla näpnaste nick, hon serverade med egen hand den röda Bordeaux-saften och klingade än med dig, än med mig; hon var Öfverallt och allestädes, en nordisk Hebe, en sydländsk valkyrja, skön och god, ett naturbarn och en verldsdam på samma gång, men alltid lika ensam i sitt slag, lika oefterhärmlig och naif.

För att återkomma till saken, det var alltså en af dessa Emilie Högqvists små helt privata aftnar. Van Boom hade

mästerligt föredragit för oss några af den „underbara skolans^ nyaste produktioner, några af Liszts Schubertssånger, Henselts oöfverträffliga „Si oi-seau j’étais“. Konversationen kom efter detta i gång.

Samtalet tog, som ofta, en vändning åt Emilie Högqvists sista vistelse i utlandet. Det blef fråga om de parisiska teatrarna och deras förnämsta utmärktheter. Den ene bragte Rachel på tapeten, den andre Bouffe, en tredje tog den qvicka Déjazet under sina vingars skugga, jag för min del vågade som den största och rättmätigaste äran af dem alla framhålla namnet Mars.

Mamsell Högqvist förklarade sig genast härutinnan stå på min sida. Hon hade under sitt sista besök i Paris gjort mamsell Mars’ personliga bekantskap, hon hade i timmars tid haft den lyckan att mottaga hennes råd och vinkar i afseende på den dramatiska konsten, att bli delaktig af hennes artistiska bekännelser och erfarenheter. Hon ansåg mamsell Mars med rätta såsom den, hvilken uppväckt hos henne ett nytt lif, en215

ny anda, och hon tillräknade henne med tacksamhet all den högre konstnärliga utveckling hon, Emilie, i den sista tiden vunnit.

Jag å min sida hade nu en gång för alla förälskat

mig i mamsell Mars och jag ville, när hennes namn

nämndes, icke höra omtalas något annat. Jag hade

varit nog lycklig att få se henne i hennes sista lysande triumf på Théâtre Frangais, i Alexandre Dumas* pikanta stycke „Mademoiselle de Belle Isle44, denna i vissa afseenden måhända mest lyckade af Dumas’ alla dramer och den han särskildt tillegnat just mamsell Mars „med den djupaste beundran och den renaste tacksamhet44. Jag såg henne här, denna då redan temligen till åren komna qvinna, ända till den underbaraste sinnesförbländning återgifvande en sjuttonårig skönhet, och jag hörde henne, jag hörde denna verldsberömda talorgan, hvilken ensam gjort så många tusen slafvar och offer, denna oefterhärmliga, fylligt metalliska klang, ännu frisk, som i sin första gyldne tid, dessa röstens alla oändligt fina dallringar, själens och känslans subtilaste ljudskiftningar, hemlighetsfullt återklingande i ens innersta liksom genom en magnetisk rapport; (ni märker lätt, att jag blir fosforistisk vid minnet deraf ännu i det ögonblick jag, efter öfver tjugo års förlopp, nedskrifver detta!) Mången har varit mästare i att deklamera, — mamsell Rachel var utan tvifvel makalös i denna konst, — men den naturliga förmågan att helt simpelt tala vackert, denna har säkerligen ingen egt i högre, kanske aldrig ens någon i sådan grad, som mamsell Mars, och den som icke från dessa läppar hört det franska språket ljuda, har ingen föreställning om af hur mycken skönhet det i sanning är mägtigt.

Allt detta tolkade jag för mamsell Högqvists säll-216

skap med stor vältalighet; jag beskref mamsell Mars’ wentrée“ i det nämnda skådespelet, hennes charmanta figur, hennes ansigte, ännu bibehållande sina ädla drag från en tidigare blomstringsperiod, föryngradt genom ett hår vk l’enfant“, hennes nedslagna blick, hennes blygsamma later, då hon niger på tröskeln till markis-innans kabinett och endast framhviskar ordet: „Min

fru46; och när hon sedan, den guddomliga konstnär-innan, d. v. s. den förtjusande Gabrielle, af markisinnan presenterad för hertigen, gör ett steg vördsamt, men dock med värdighet, tillbaka, uppslår sin blick, men endast för att åter jungfruligt sänka den, samt något långsamt börjar: „Merci donc d’abord k Mr. le Duc de Richelieu!“, hvilken hänförande själfullhet i endast dessa få ord, som i sig sjelfva innehålla så ofantligt litet och som i hvilken annans mun som heldst säga rentaf intet! „0, mitt herrskap !a yttrade jag, och höll patetiskt inne.

En och annan af „mitt herrskap^ drog på munnen, men värdinnan sjelf ställde sig allt mera öppet på min sida. Hon behagade taga ordet:

„Detta allt kan synas litet öfverdrifvet, och sannt är, att man icke i dylika saker får räkna så noga med en följetonist; (sidoknuff!) likväl skall ingen, somsett, hört, kännt mamsell Mars, bestrida, att icke mycket är ganska riktigt af livad här blifvit framställd t, och hvad tjusningskraften i denna herrliga konstnärinnas sjelfva talstämma särskildt angår, så måste jag helt och hållet förena mig med den sista ärade och entusiastiska talaren. Jag har sjelf

erfarit detta i hög grad, och detta ändå utom scenen, vid ett alldeles enskildt tillfälle; det var mamsell Mars' första ord till mig; ord, hvilka visserligen i och för sig voro väl egnade att anslå mig i en viss mening, men genom sjelfva tonen, musiken,217

hvarmed de uttalades, erhöllo för mig en sådan alldeles särskild märkvärdighet, att ingen tid, inga omständigheter, skulle kunna utplåna intrycket deraf ur min själu. — Se der hafva vi det! inföll jag; efter denna förklaring af en så kompetent domarinna, hvem vågar väl jäfva sanningen af hvad jag sagt?

I sjelfva verket hade skrattarne redan stuckit sina vapen i skidan; en viss nyfikenhet hade nu i stället bemägtigat sig hela sällskapet. Alla önskade att få litet närmare besked om detta första möte mellan Emilie Högqvist och den stora franska skådespelerskan, och framför allt på dessa så underbart verkande ord, hvilka blifvit af den sednare vid tillfället yttrade. Man bestormade den älskvärda värdinnan med böner om någon benägen upplysning i detta afseende, och Emilie Högqvist började då på följande sätt:

„Det är nu redan en hel hop är sedan. Värnlöst utkastad i verlden, utan bildning, utan råd eller ledning af någon enda god och välvillig menniska, hade jag omsider funnit den då för tiden för mig till och med afundsvärda lyckan, att få följa med en kringresande teatertrupp i landsorterna; jag betraktades mera som ett öfverflödigt ting, hvilket man af nåder släpade med sig, och gud skall veta, att jag var långt ifrån att vara någon dramatisk „utilité“, men meningen var imedlertid, att vid nödstillfälle ha mig tillhands för att fylla en lucka åtminstone som stum person. I brist af bättre ansågs jag väl också tilläfventyrs kunna gå an i en eller annan soubrette-roll, der ett hyggligt ansigte och en skaplig klädning någorlunda kunde ersätta livad som felades i hållning och spel. Malla Höök var med; hon och jag och jag och hon förde ett lif som ett par tattar-ungar, hade i tysthet många ganska melankoliska ögonblick, men deremellan äfven våra218

ljusa och angenäma stunder. Bodbetjenterna i småstäderna funno oss förtjusande, skänkte oss russin och mandel och bjödo oss på bal. Hvad vi svälte den ena dagen, fingo russinen hjelpa upp den andra; det var just ingen existens af de mest lysande, men alltnog! tiden gick undan.

Vi hade redan flackat omkring en femti eller hundra mil, då en vacker dag, så godt som midt på landsvägen i Halland, vår första älskarinna sjuknar in i en ganska allvarsam nerffeber. Vi hade redan på förhand bestämt en hop representationer, att gifvas i städerna på väg uppåt landet, vår förberedda publik satt redan Öfverallt räknande timmarna, då den efterlängtade Tha-lias första packvagn skulle rulla in på den respektiva stadens gata eller torg. Att gifva Kotzebues dramer utan älskarinna vore, som hela verlden lätt kan inse, att vilja ge en bal utan musik. Vår älskvärda direktör fick då det öfverspända infallet, att på försök öfverlemna åt mig några af dessa roller, hvilka visserligen icke äro lättare derför, att de icke alltid äro rätt naturliga. Det var första gången jag skulle våga mina vingar i de högre rymderna; tillbudet var visserligen smickrande för mig, men jag försäkrar, att jag dock sannerligen icke var nog lättsinnig, att taga detta i min ställning betydelsefulla steg utan en viss hjertklappning. När man blott betänker! jag, tattarflickan från gatan, kryddbodarnas gunstling, en halfvild och omanérlig en, — ni skulle bara ha sett mig! — med åttkantiga fasoner och lång som en bar stjelk, jag skulle i en hast bli den känslofulla, romaneska, patetiska damen, jag skulle sitta i en soffa och låta löjtnanter, kanske hertigar, knäböja för mig, jag skulle dåna och göra scener, jag skulle ömsom vrida mina händer, ömsom spela sittra, ömsom lyfta en trotsande panna mot höj-219

den och utropa: „Öde, hvässa dina pilar! jag är en qvinna, men jag är stark!44 Alltdetta skulle jag dessutom lära mig på fyrtiåtta timmar .... Det var att på samma gång bli förtviflad öfver och skratta sig för-derfvad åt.

Hin!_______

Imedlertid, nöden hade ingen lag. Jag måste deran. Jag kan icke neka till, att första gången jag uppträdde i denna min nya värdighet, fann jag mig ungefär som en katt på hal is, och jag hörde förträffligt, att man skrattade rätt otvunget åt mig icke blott från parterren, — ty denna är nu alltid ondskapsfull, i landsorten, som i hufvudstäderna, — men från sjelfta första raden, mina vänner! från dessa uteslutande platser för den allvarsammare och värdigare hållningen, för kritiken „af verld4fc. Man skrattade åt mig af full hals, man ropade

till och med åt mig: „stackars liten!64 när jag genom ett bref hade erfarit min älskares trolöshet och skulle till att bli rätt förtviflad. En var det, som hviskade nere vid rampen, — jag minns det som i går:

— „gråt inte, Högqvist! du skall få en apelsin, när det är slut.44

Min kära direktör tog saken som en förnuftig man och rådde mig endast att vara lika förnuftig. Det var uppenbart, att jag var en ganska olycklig älskarinna; afgjordt! men för det första, så hade han ingen bättre att taga till, och för det andra, vare sig nu, att jag spelade till den grad befängdt, att det blef pikant, eller att man dock i hemlighet hyste medlidande och en viss godhet för mig, lika godt! huset var i alla fall gerna skäligen fullt. Och på detta vis fick det alltså fortfarande gå för sig, att jag efter bästa förmåga suckade min Kotzebue, att folket hade roligt, och att jag nästa afton — suckade samma stycke om igen!220

En qväll hände sig, att jag endast några minuter före representationens början mottog ett bref från min födelseort. Det var ett sorgebudskap och innehöll en vacker brun lock af en ynglings hår, hvilken alltifrån barndomen hållit mig smått kär, och hvilken nu dukat under för en obotlig lungsot, ådragen genom ett nästan öfvermenskligt trälande i ett mödosamt arbete för att uppehålla fattiga föräldrar och några helt små syskon. Han hade sjelf uttryckligt på sin dödssäng önskat, att detta lilla minne måtte sändas mig, så snart han uppgifvit sin anda.

Jag behöfver icke bedyra, att, hur vild och hvad man kallar uppsluppen jag då för tiden var, denna dödstidning dock gjorde ett ganska djupt intryck på mig. En ovanligt allvarsam känsla bemägtigade sig mig ögonblickligt, och direktören fann mig badande i tårar, då jag skulle in på scenen att ge min vanliga älskarinna. Gudarne må veta hur detta gick, ty den stackars aflidne barndomsvännen stod hela tiden lifligt för min håg, och i den scenen, der jag skulle ligga afdånad på golfvet i hela fem minuter, hade jag heldre haft lust att springa från alltsammans och gömma mig i den ensligaste vrå. Om jag nu imedlertid kanske just till följe af denna naturliga hjertbeklämdhet för qvällen och en viss ädlare stämning öfverhufvud åter-gaf* ett eller annat af min likaledes något melodramatiska roll med mera sanning, än eljest, någon tillfällig inspiration i en eller annan öfvergående momang, sannt är det, att man denna afton skrattade åt mig mindre, än vanligt, ja, att man icke en enda gång från salongen apostroferade mig med någon af de eljest så rikliga infallen. Jag reflekterade icke sjelf så mycket härtill medan pjesen fortgick, men jag gjorde det efteråt, föranledd af en alldeles egen och sällsam händelse.221

Stycket var nemligen ej väl slutadt och ridåen tilldragen, — på dessa landsortsteatrar är det först i aldra sista tiden man här och der fått sig ridåer, som falla, — förrän en obekant person, en äldre man, anländer in på scenen, går rakt fram till mig och fattar min hand: „Hör på! 44

„Min herre!64

Och jag drog mig tillbaka, verkligen litet förlägen.

Den främmande qvarhöll mig, lugnt, men liksom befallande, och han yttrade till mig med en viss förtrolig ton af öfverlägsenhet: „Hörpå, mitt vackra barn ! ämnar ni bli aktris?46

Döm, om denna fråga var behaglig att höra för en konstens utvalda dotter, hvilken redan spelat första älskarinna både i Falkenberg och Lidköping! Jag tillstår, att jag fann mig berättigad att bli en smula stött.

„Min herre! denna fråga . . ,66

„Denna fråga, mitt vackra barn, (jag undrar, hvem som hade gifvit honom rätt att kalla en första älskarinna: mitt vackra barn!) är icke för att säga er en försmädlighet, den är föreskrifven af ren välvilja. Vet ni hvad det vill säga, att vara aktris, konst-närinna?66

Jag kunde ännu icke rätt sätta mig in i denna egna art af välvilja, men tog det förnuftiga partiet att tiga rent still.

„Lika godt! Ni skall kanske en dag lära er inse det, hvad en verklig skådespelerska är, och ni bör bli det.44

Jag minnes tydligt än i dag, att jag här gjorde en liten den aldra komikaste nigning. Den gamla herren började ju tala som en engel. Han fortfor, alltid med en beskyddares ton, men ganska vänligt:

„Ni har anlag, mitt barn! Folk skrattar åt er,222

men jag säger det ändå: ni har anlag. Jag har sett er två gånger, det är nog. Men ni måste ha en skola. Detta duger inte. På intet vis. Är detta att spela? . . . Blif icke ond, mitt vackra barn! Men säg mig uppriktigt, är detta väl att spela?cc

Detta var en samvetsfråga, på hvilken det för mig i det ögonblicket var rent omöjligt att svara något.

Den gamla herren lät mig tiga i fred och fortsatte i stället sjelf:

har åtminstone för en viss genre en bestämd kallelse; det kan bli något af er, men ni måste se någonting . . . Har ni hört omtalas mamsell Mars?“

Gud skall veta, att jag då för tiden icke ens hade hört detta namn nämnas; jag höll likväl temligen god min och svarade: „Än sen?“

„Lyd mitt råd! sök, att få se mamsell Mars, tag henne till föresyn! föröfrigt läs, studera och framför allt res icke omkring och spela Kotzebue på provins-teatrarna! Gud vare med er!“

Och han vände om för att gå sin väg lika plötsligt, som han kommit.

Just i sjelfva dörren tycktes han likväl ha fått en ny idé; han närmade sig åter, tog ur bröstfickan en liten minnesbok och räckte mig ett guldstift. Denna gång var han ytterst artig och med en vänlig blick bad han mig förbindligt, att jag skulle på ett ledigt plån teckna mitt namn. Jag gjorde det mekaniskt. Hvar-efter han med ett gladlynt: „tack, mitt vackra barn!“ försvann från scenen.

Der stod jag!

Och nu, hvem var denna besynnerliga man, som kommer så der helt tvärt sättande att ge goda råd åt en första älskarinna?

Ingen menniska kunde bestämdt säga det. Hvad223

man kände, inskränkte sig till att han legat några dagar i staden, som det syntes, egentligen blott för att rengöra ät sig ett halft tjog dubbelbössor och ut-hvila ett dussin utmagrade jagthundar. Det sades, att han var en rik engelsman, som låg i Sverge för att skjuta björnar; han skulle redan ha ströfvat här omkring i en tre, fyra år. I sjelfva verket hade jag också bemärkt, att han talade med en viss brytning, ehuru för öfrigt fullkomligt som en inföding. Hvad han hette, hade ingen reda på. Han hade en svensk betjent, hvilken blott kallade honom för ?)herrn“. Det sista isynnerhet var icke mycket upplysande.

Detta var nu alltså den historien. Nästa representation skrattade man åt mig igen på gamla viset, och derefter begåfvo vi oss, hela truppen, till en annan marknad.

Imedlertid hade den hemlighetsfulla herrn utkastat ett ord, ett namn, som störde mina nätters sömn. Jag skaffade mig på en liten omväg reda på hvem denna „mamsell Mars“ egentligen månde vara, och det blef nu från detta ögonblick en orolig fix idé hos .mig, att jag ovillkorligen skulle på ett eller annat vis söka få se denna mönster-aktris, då jag föreställde mig, att sedan skulle det följa af sig sjelf, att jag strax blefve en lysande stjerna, äfven jag. Det låg i den obekanta herrns profetia en alldeles oemotståndlig lockelse, och jag kan efter detta lätt begripa den nästan öfvermensk-liga magten af en sådan frestelse, som t. ex. den Shakespeare låter hexorna med några få ord smyga in i Macbeths själ.

Många år förlupo; många förändringar timade i min ställning. Under allt återkom min tanka ständigt på mamsell Mars. När jag ville, hörde jag ännu tyd-224

ligt och lifslefvande för mitt öra den underliga främlingens ord ....

Ändtligen hade jag då upplefvat det ögonblick, då min så länge hysta önskan skulle realiseras! Jag var i Paris och jag var redan anmäld hos den stora skådespelerskan.

Hvar och en kan lätt sätta sig in i min belägenhet och mina känslor, åtminstone på ett ungefär, då min vagn stannade utanför mamsell Mars’ boning, porten öppnades, och man ledsagade mig trappan upp. Jag var å ena

sidan förtjust och, om man så vill, i sjunde himmelen öfver detta väntade möte, men å andra sidan befann jag mig helt och hållet ur min fattning, och jag tillstår, att jag med mera lugn och säkerhet skulle hafva trädt inför verldens största drottning.

Jag infördes i ett med den största lyx möbleradt förmak. Icke en minut sednare drogs ett tungt sam-metsdraperi undan till ett inre kabinett, och en kam-martjenare gjorde åt mig tecken, att jag egde inträda i helgedomen.

Mamsell Mars reste sig vid mitt inträde upp från en secrétaire, der hon tycktes ha dragit fram en mängd gamla papper, bref, biljetter, och kom mig till mötes.

„Ah, mademoiselle! — utbröt hon, är ni der ändtligen!^ Och då hon förmodligen på hela mitt ansigts-uttryck märkte, att jag icke fullkomligt förstod detta ^ändtligen44, fortfor hon: „Vet ni, mademoiselle, att jag redan väntat er bra länge.46

Det är just dessa få ord, om hvilka jag för en stund sedan talade; äfven dessa innehålla under vanliga förhållanden intet eller föga märkligt, och de äro likväl för mig de vackraste jag i mitt lif har hort. „Savez vous, mademoiselle, que je vous attends depuis bien longtemps44. . . Hvem annan kan uttala endast225

detta „savez vous66 så mjukt, så skärt? Och i hela frasen låg ett så underbart uttryck af på engång hjert-lighet och skälmaktighet, i förening med en den mest behagfulla åtbörd, den mest intagande blick . . .

„Madame! — svarade jag, utan tvifvel ganska enfaldigt, — skulle jag vara olycklig att ha försummat ögonblicket, skulle jag tagit fel om timman, skulle jag........?“

„Ni missförstår mig alldeles, mademoiselle! tag plats! ni är fullkomligt välkommen, så mycket mer, som jag har väntat er icke sedan timmar eller minuter, men sedan åratal!66

„Sedan år? ni gör mig alldeles förlägen ... Ni behagar skämta eller irrar ni er i afseende på personen . . .66

„Ingalunda. Känner ni detta?66 Hon såg härvid så skalkaktig ut, att jag velat falla henne om halsen och kyssa henne, och hon räckte mig för ögonen ett litet, litet papper, som hon hållit gömdt i handen.

Min Gud! hvad var det jag såg? . . . Mitt eget namn, mina egna kråkfötter! det var uppenbart det samma lilla plån, på hvilket den främmande herrn, ni vet, för många år sedan låtit mig teckna mitt namn.

„Eh bien! — frågade mamsell Mars, — tar jag ännu fel om personen?66

„Jag må tillstå: nej ! Men ni kastar mig ur en förvåning i en annan; denna papperslapp, genom hvilket trolleri har den väl kunnat komma i edra händer?66

„Trolleriet är enkelt nog. Jag har fått den af lord

— af mister Paterson, voilå tout!66

„Lord . .

„Icke lord! jag sade miste; mister Paterson.66

„Mister Paterson?66

15226

wNi ser förvånad ut, som om ni fallit ner från skyn; ni har ju likväl kännt mister Paterson?“

„Jag har för åtskilliga år sedan blifvit vid ett visst tillfälle tilltalad af en för mig alldeles obekant person, hvars namn jag aldrig hittils hört nämnas, och hvilken bad mig teckna detta mitt namn på detta stycke papper . . . Några af honom yttrade ord äro kanske anledningen till att jag i detta ögonblick har den lyckan att sitta här inför er; han var den förste, som nämnde er för mig. . .tt

„Och han, densamme, har omtalat er för för mig; den historien är ju ganska enkel och naturlig! Lika mot lika!u

„Oh, min Gud! det är dock en stor skiljnad på dessa begge mynt! Man kan icke betala namnet Mars med namnet

Högqvist. Detta är ju i sanning att skratta åt! . . . Men, — fortfor jag, — denna mister Paterson, hvem är han då egentligen? derom kan ni dock upplysa mig.“

„Hvad han egentligen är, det kan jag icke. Hvad han för öfrigt är, det kan jag förträffligt. Han är jägare. “

Mamsell Mars drog här på munnen med ett litet det aldra smånäpnaste leende. Hon fortfor:

„En tid låg han i ert fädernesland och jagade björnar, — Sverge är ju rikt på dessa mycket intressanta och något oformliga djur, — för närvarande tror jag, att han befinner sig i Afrika, för att jaga lejon, eller i Hindostan, för att skjuta Rhinoceros.u

„Ingenting vidare?“

„Mais si! Han är dessutom konstkännare, stor konstkännare, ja, jag må allvarsamt tillstå, en af de finaste, mest samvetsgranna kännare, som kanske i någon tid funnits, särdeles hvad dramatisk konst angår.227

Och det synes mig icke vara en af hans minsta triumfer, att han anat er i en liten undangömd vrå afSver-ges provinser/4

Jag må uppriktigt bekänna, att, om jag någonsin varit frestad att bli egenkär, så var det i detta ögonblick, och jag sade det också helt öppenhjertigt till mamsell Mars. Hon hade imedlertid naturligtvis för mycken takt att icke inse, det vi här kommit in på ett kapitel, som, om än smickrande för min fåfänga, skulle gifva samtalet en temligen falsk och affekterad hållning, och hon hastade derför att åter upptaga det nyss föregående ämnet, då jag framställde den frågan, om mister Paterson möjligen sjelf i sin dag varit skådespelare.

„Om ni så vill, — svarade hon; — men i politiken.Ä »Ah?“

„Och — misslyckad.44

„Oh?«

„En man af snille, „de bien beaucoup d’esprita, har han då i tid tagit sitt parti och valt sin genre; ibland jagar han hela sex månaderna, året, par år i följd, så dyker han plötsligt upp i någon af Europas hufvudstäder, blir foyerernas hvardagsgäst, barn i huset hos allt hvad skådespelare och skådespelerskor heterr en sällskapsman som få, en resebeskrifvare som ingen, konnässör framför allt. Jag har det nöjet att räkna honom bland mina mest tillgifna och uppriktigaste vänner och han har gifvit mig ert namn, jernte en beskrif. ning, i hvilken han dock denna gång . . ,44

Här kom naturligtvis en komplimang. I detta ögonblick var fransyskan helt och hållet framme.

Jag sökte under samtalets vidare lopp och vid flera sednare tillfällen få närmare reda på denna hemlighetsfulle „mister Paterson44, hvilken uppenbarligen i sjelfva228

verket hette något helt annat, men i denna punkt var mamsell Mars obevekligt tystlåten och inbunden. Jag har ejheller någonsin sedan fått vidare upplysning derom. a

Härmed var mamsell Högqvists berättelse slut. För den aftonen sysselsatte sig sällskapet med intet annat, än gissningar rörande mister Paterson, den ena mera djerf och äfventyrlig, än den andra. En trodde sig igenfinna mannen i en viss mister Douglas, äfven i Sverge bekant som stor jägare, en annan bragte mister Lloyd på tapeten, en tredje lord den eller den, död och begrafven många år förut. Resultatet blef, att vid supéen dracks mister Patersons skål i cliquot, och en viss medlem af sällskapet höll vid bordet ett improvi-seradt loftal öfver mamsell Mars, som kanske skulle räckt ännu, om icke posten vid högvakten på Gustaf Adolfs Torg i detsamma något högljudd t ropat till midnatts-aflösning och dymedelst på ett temligen humoristiskt vis afbrutit hela orationen.